

દયાવૃત્તમાળા

ભાગ ૨ જે

સંશોધન કરી પ્રસિદ્ધ કરનાર

ભોજાનાથ બાપાભાઈ કુંથારિઆ

અમદાવાદ

૪૪૧૬૪

ભોળાભાઈ બાળાલાલ કુંવારિયા

ઇ.સ. ૧૯૨૬

જ્ઞાનમંદિર ત્રિશીંગા પ્રેસ માં
શંકરરાય અમ્ભરાયે બાપ્યું
રાયપુર-અમદાવાદ

જબ ૧.૨
દયારા (દયા)
કુંવારિયા

૨૧૭

પ્રસ્તાવના.

પેહેલા ભાગની પ્રસ્તાવનાની તમામ સુચનાઓ અહીં લાગુ થતી સમજવાતી છે. પેહેલો ભાગ ૧૨૫ પાનાનો તે બીજો ૧૪૦ પાનાનો-એ રીતે બે પુસ્તક જનસમાજના વાંચન માટે રજુ થયાં છે. લોક તેને સાદર વધાવી લેશે, એમ આશા છે.

ભાગ ૧ માં અ પત્રકની મદદથી કવિનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં લગભગ તમામ કાવ્યોની માહિતી મળી શકે છે. તેજ રીતે, આ પુસ્તકમાં, વ અને ક પત્રકની મદદથી કવિનાં અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો ફેટલાં છે? તે આપણે જાણી શકીએ છીએ. તે ઉપરાંત કવિનાં જુદાં જુદાં જીવનચરિત્રો વાંચતાં જણાઈ આવતા તદ્દાવતનું પત્રક, કવિના જન્માક્ષર, પેઢિનામું, હસ્તાક્ષર, ચક્ષુમા, તંબુરો અને દયારામનાં હાલ સુધી જાણવામાં આવેલાં ચિત્રોની તપસીલ, વિગેરે કેટલીક હદિકત આપેલી છે. તે જાણવી ઉપયોગી થઈ પડશે.

અમદાવાદ,

તા. ૩૧-૩-૧૯૨૬

ભોળાનાથ બાપાલાલ કંથારિયા,

દયારત્નમાળ-(ભાગ બીજો)

કવિ દયારામના શાબ્દોમાં ગાવાનું એક-મંગળાચરણ-
(મરાઠી ભાષામાં રચેલા પ્રબંધમાંથી.)

શ્રીરામકૃષ્ણ ગોવિંદે, હાણા મિજોનિ વૈશ્ણવવૃંદે. ટેક.
શેષ મહેશ રટતિ આનંદે, સનક સનંદન સનતસનંદે;
સતત પ્રશંસ, સદૃશ શ્રુતિ છંદે, ત્યાસિ સોડિકા તે મતિમંદે;
હરિ નામામધિં સદ્યણી તીર્થે, નેમ વૃત્ત, ધર્મ કર્મ, તપ બપ યત્ન;
અષ્ટાંગ યોગ, અધ્યયન બ્રહ્મ, શુચિદાન જ્ઞાન, વિજ્ઞાન ધ્યાન;
અવધે ઐકિયે, નિગમયે વદની, હાવર સ્થાવર જંગમ, દુસરા નાંહી;
સમુજ પાપ, સંતાપ મિટયાયા, હરિ ભેટીયા ઉપાય નાંહી,
ભાવ કુમારે, કૃત્તિકર્તની, વાહિ જાત, મહણે અતુલિત પ્રતાપ;
દયારામ મહણે, ત્યા સાડી મજ, મનાસિ પડિલા;
શ્રીકૃષ્ણ નામચ્યા છંદે. હાણા મિજોનિ વૈશ્ણવવૃંદે. શ્રીરામકૃષ્ણ૦-

આપણા લોકપ્રિય નાગર કવિરત્ન દયારામભાઈ
 (૪૦ થી ૫૦ વર્ષ સુધીની) 'પાઠી વચનુ' આ ચિત્ર છે;
 તે પરમ સ્નેહિ ભાઈ શ્રી નારણદાસ પરમાનંદદાસ શાહ
 'લોહવાળાના સહસ્રાવથી મળેલું' પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

For those, who have eyes to see this.

સવૈયા એકત્રિસા.

પ્રથમ ગુન્હો-કે, કલમ ઝાલી ક્યમ ? લેવાનું જ્યાં નહિં કંઈ દહાંથ,

શ્રી-સરસ્વતિનો ઝઘડો ચાલે, કદર નહીં-, નહિં કંઈ કલ્યાંથ;

વગર આશ્રયે કાંકાં વલખાં, વગવસિલાનાં બહુ તોકાં,

અર્પણ-એ વળિ બિજો ગુન્હો છે-“ જા ચાલ્યો લેખક નાદાંત. ”- ૧

શ્રીમંતો, સાહિત્ય સંસ્થાઓ, આમ વહેછે ધરિ અભિમાન,

અમે-અમારાં જમી લખએ ને, “ખેડા જુવો”-તમાર કામ;

ઉધરાણાં, ભડોળ, અમારાં, નથિ તે તમ ચીંથરિયાં કાજ,

આપણ, લેખન, અમે ન કાચા, મળે ન તમને અમ શિર તાજ.- ૨

આ ઉત્તેજન, આ હરખે પછિ, કમર કસી કરવાનાં કાજ !

સાજ વગર સુર શાંતા નિકળે ? લેખક રહે ન ક્યમ નારાજ ?

x x x x x x

નાગશે અતે વૈશ્વવો ! હક છે તમારાપર આપણા માંનિતા કવિનો,

હજુ તમે જાગશે ? દયારતનમાળ ભાગ ૧ તથા ભાગ ૨

અતે “કવિ ચર્યામાળા” ની એક એક નકલ ખરીદશે ?

શક્તિ ન હોય તો મદત માગશે ? ને વાંચશે ? કે પછી વાહવાહ !

ગંભીરપણે વિચાર કરવા

ગુજરાતના કેળવાયલા સાધનસંપન્ન સજ્જનો, સત્તારીઓ,

ને સાહિત્યપોશક સદ્ગર સંસ્થાઓને-

અર્પણ કરનાર

તમારો સ્નેહાધીન સાહિત્યપ્રેમી શેવક

ભોળાનાથ બાપાલાલ કંથારિયા.

પાત્રું. લીંટી.

- ૬ ૯ “ અલ્લા તુંને ” ને બદલે “ અલ્યા તુંને ” એમ વાંચવું.
- ૨૦ ૧૧ “ કેન ન્હોય ” ને બદલે “ કે ન્હોય. ” તથા ૧૭મી લીંટીમાં
“ ચોટે ” ને બદલે “ ચોટે ” અને ૨૪ મી લીંટીમાં
“ તેડાવે ” ને બદલે “ તેડાવો. ” એમ વાંચવું.
- ૨૭ ૨૮ “ હારે ” ને બદલે “ હરિ ” તથા પાત્ર ૩૭ લીંટી ૧૯ માં
“ ગઈ ” ને બદલે “ ગાઈ ” અને પાત્ર ૪૦ લીંટી ૨૮માં
“ ટા ” બદલે “ ટપ ” એમ વાંચવું.
- ૪૯ ૧૩ “ કપહ ” ને બદલે “ કપહું ” અને પાત્ર ૫૦ લીંટી ૨૭માં
“ પરદુઃખી ” ને બદલે “ પરદુઃખ ” એમ વાંચવું.
- ૫૩ ૭ “ ધનવંત ન કહાવે ” ને બદલે “ ધનવંત કહાવે ” એમ વાંચવું.
- ૬૨ ૨૫ “ રધા ” ને બદલે “ રાધા ” તથા પાત્ર ૬૪ લીંટી ૧૩માં
“ હારને ” બદલે “ હરિને ” એમ વાંચવું.
- ૯૨ ૨૩ “ સલ ” ને બદલે “ સાલ ” એમ વાંચવું.
- ૯૫ ૧૮ “ મમત્ય ” ને બદલે “ મમ મત્ય ” એમ વાંચવું.
- ૧૧૨ નંબર ૧૧૨ આસન ૪ માં “ દેખો દેખો વે મેરી ” તથા “ દેખે ડત
તિત ” અને “ દરસ દેરી ” એમ વાંચવું.
- ૧૧૭ „ ૨૦૪ „ બહાલમજી ઘેર ના આવ્યા જી-એમ વાંચવું.
- ૧૨૦ „ ૨૫૨ „ છુમકો કેહેએટી ન ક્યુ રહી „
- ૧૨૧ આસન ૧માં “ અમુક રથજે ” એમ વાંચવું.
- ૧૨૪ „ ૩ માં ૬૮૪ ને ૬૫૧ ને બદલે ૬૪૮-૬૫૫ એમ વાંચવું.
- ૧૨૪ આસન (૩) ૪૭૧-૫૪૬ એ બે નંબરો કમી સમજવા.
- ૧૩૪ નંબર ૯ આસન ૫માં-દર્શન ઘો-એમ વાંચવું.

પ્રકરણ ૧.

(નવથી બાવીસ વરસ સુધીની વયનાં કાવ્યો.)

દ. ર. મા. ભાગ ૧ પ્રકરણ ૧ ની છેલ્લી લીટીની ટીકાના અનુસંધાનમાં.

ઐહમે વર્ષે કરેલી બે કવિતાઓમાંની પેહેલી.

(૧) સાધુઓનાં ભોખાળાંની લાવણી.

સઘ માયા વસ નચે, નાથ કોઉ આપ બચાવે બચે—ટેક.
કિતનેક આમ દામસોં લપટે, કયુ કોઉ છુટે વેા જસમેં અપટે,
માન બકાર્ધ ધર્મા ન ટરે, ભજનાનંદ ન મચે... નાથ કોઉં
યોગી તપસી, કોધને ફૂટે, ચાનિ ત્યાગી સિદ્ધિને લૂટે;
પર ચહ મમતા કોઉકિ ન છુટે,
સિદ્ધ ભયે સખ જગ પૂજાયે, કૃશભક્તિ રસ કચે... નાથ કોઉં
કોઉ કચન કોઉ કામનિ લપટે, વહાંતે બચે સો જસને અપટે;
કયુ કોઉ ભાગ્યે રસના રપટે,
ખટાદિ ખટપટ છુટી ન જ્યોલોં, ત્યોલોં સંત ન સચે... નાથ કોઉં
કિતનેક પંડિતતાનેં પકડે, બુધબલ જનપને બહુ જકડે;
કોઉ કુલીન ગુન ગુમાન અકડે,
રૂપ રાજ્ય કોઉ છુટે બચસનમેં, દરસ તાપ નહિં તચે... નાથ કોઉં
પ્રભો ! અકલગત તોરી માયા, કયુ ન છુટે બિન નિજ દાયા;
કચન માત્ર હૈ ઓર ઉપાયા,
દયો જતન તજિ શરન પયોં, હરિ એક આપહિ જચે... નાથ કોઉં

(૨) ઐહમે વરસે કરેલી બીજી કવિતા.

પદ રાગ—સોહાણી.

હરિદાસા, હરિદાસા—બનબ હરિદાસા...રે હરિદાસા—ટેક.

મન છાંડ સખનકી આશા, મન છાંડ પરાધ આશા;

બનબ હરિદાસા...રે નિબદાસા.

સુધાસિંધુકે સમીપ ખસકે, મૂઠ રહત ક્યોં ધ્યાસા ?

દીન હોય ક્યોં દુઃખ પાવત હે ? ખસત પરસકે પાસા... બનબ

કામધેનુ સુરદ્રુમ ચિંતામની, ધશ્વર અખિલ નિવાસા;

ઉનકું છાંડ ઓરનકું ધ્યાવે, સો તો બૃથા પ્રયાસા... બનબ

મનુષાદેહ દુર્લભ છિનું ભંગુર, જ્યોં જલ ખીચ બતાસા;

અચલ સત એક સેવા હરિકી, સખ કહુ તુરત તમાસા... બનબ

શરનાગત બચ્ચલ બિઠૂલ ક્યોં, મનમેં રહત ઉદાસા ?

દયારામ સતગુર બતાયા, હે મનસુઆ ખાસા... બનબ

૬૫-૧૬ વરસની વયે કરેલી ત્રણ ફાંફડી કવિતાઓ પાંત્રી

પેહેલી કવિતા. (૩) પદ. રાગ-ભેરવી.

તિહારી ચલી ચરમ તલ્વાર, ઘાહેલ મોઢે કરહારી,
પરિ નેન કઠારિ હિય પાર...

ઘાહેલ૦ ૧૬.

(સાખી) ૩૫ નગરકે ખીચમેં, અહો અલી ચરમ તલ્વાર;

મૂરખ હે સો જય ગયે, વાંહાં ચાતુર ખાયો માર... ઘાહેલ૦ ૧

લોહખાન-સો કછુ નહી, વે તો મૂઘો ચ્હાય નિશાન;

નયનખાન તિરછો ચલે, વેતો લાગત લેવે પ્રાન.... ઘાહેલ૦ ૨

રસિક નેનકે ખાનડી, અહો અજ્ઞ અનોખી રીત;

હુશ્મનકું પરમે નહી, વેતો મારે અપનો મીત... ઘાહેલ૦ ૩

રસિક નેનકે ખાનડું, લાગત લખે ન કોય,

જો મારે સો જાનહી, કે જાને લાગે સોય... ઘાહેલ૦ ૪

બીજી કવિતા-હાકોરનાથનું ભજન.

(૪) પદ. રાગ-ભેરવી.

હાકોર ઠાકોર નાથ હમારે, હિયાકે હાર ડગનકે તારે—૨૬

અગનિત કોટી અંકો હસા, સેસ મહેસ સખ નાંવત સીસા... હાકોર૦

મોહનિ મુરત ખસી મનમાંહી, જાકિ જોહિ જુગતમેં નાંહી.

”

ખિન ખિનતી સખ જિયડી જાને, તાહિ કરે જો નિજ મન માંને

”

એક ઘેર “તિહારો” જો ભાષે, સાધન તાહો ઓર ન રાખે.

”

મહાગુરુસિંધુ ભજે વે લાયક, દયાપ્રિતમ ગોવરધન નાયક.

”

અને ત્રીજી કવિતા, કવિએ પેહેલી યાત્રાએ જતાં

કરેલું મંગળાચરણ છે.

જુઓ વાંચો-(૫) શ્રીશેષશાસ્ત્રીનું-ધોળ.

શ્રી નર્મદાજી ત્રટ જાપરે, ચાર અંકિ રે આમ,

મહિમા વખાણુ રચજતણો, સમોવક વૈકુંઠ ધામ.

આમ કહી, કવિ ૪ કહિયોમાં, ચક્રતિર્થ=ચાણોદની ઉત્પત્તિ કહી સંભળાવી,

મુર્તિ તરફ નિહાળીને ગાય છે કે—

શોભા શી વરણુ શ્રી અંગતી, નખશિખ મુંદર ૩૫,

શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ધરી, પોહયા ભવના રે ભૂપ.

મસ્તક જરફશી ઢળકતી રે, પાંખેણુ ઊપર પાધ,

કેસરી તિલક સોહામણુ, ઉર જગુલાજન હાથ.

શ્રેષ્ઠપ્રકારે નથવેસર, કુંડળ ઝાંકે રે દાન,
 પ્રિયુષ્ક ચાર તે વાર વેળાયુ, શોભે છે બિનને વાન.
 શોભે ગળે ગળુઅંધને, હેમ મુક્તાક્ષિણ માળ,
 ખાંડે બાબૂઅંધ બેરખા, કનક કડાં છે રે રસાળ.
 પીતાંબર કટિમેખળા, નેપુર રાજે રે પાય,
 અંગોઅંગ અતિ માધુરિ, મનમથ મન લોભાય.

ચરણુ સેવા કમળા કરે, શેષ ઉપર કર્યું સેન,
 શાંત સ્વરૂપ શ્રીનાથનું, કંરૂણા ભરેલાં બે નેન...વિગેરે

આ પછી ૧૬ થી ૨૨ વરસ સુધીની વયની-પેહેલી તિર્થયાત્રામાં
 કરેલી-કવિતાઓ જોવાની છે;-જે નીચે પ્રમાણે છે.

દાશિ મુકામે કરેલી પેહેલી કવિતા-સચિત્ર.

(૬) “દાશિપુરિની લાવણી”-માંથી મનસ્વી યાંચણુ.

દાશિપુરિકિ અતિ સુંદર શોભા, કોન સકે ગાઇ?

મોક્ષદેનિ ભવભયહરનિ, શિવ નિજ કર બંનાઈ.

૮૬૦

પંચકોસિ પરમાન દાસિકો, મહિમા હે ભારી,

દુઃખહરનિ, સુખકરનિ દરસતેં, અથ હારત જરી;

દ્વિજ બ્રહ્મરૂપ, સદન સરસ્વતિ, દાસિમેં ખાસી,

મનીકર્નિકા તટ મઠ સુંદર, બેઠે સન્યાસી;

પતિતપાવની નિકટ દાસી, ગંગાધેરી ગાજે,

મનિકુંદન જ્યોં મિલે સંગ, એસી શોભા જાજે;

બ્રહ્મ કમંડલુ, હરિપાદોદકિ, બિશ્વુદોહિ કહાઈ...

મોક્ષ દેનિ ૧

સદાકાલ બહાં બસે બિસેસર, ચિતસોં લગી ખ્યારી,

સેસ સીસપર નહિં, સંકરનેં-ત્રિસૂલપર ધારી;

એસી કરના, ભીતર પ્રાની, મરંન જો પાવે,

આવાગમન અંધાર જલમેં, સો ફિર નહીં આવે;

ભાગીરથિ જલપાન દિયેતેં, ભવસંકટ ભાજે,

મજ્જનતેં અધકોટિ જન્મકે, તુર્ત હોત પ્રાજે;

સુકૃતિ બિલોકત માત્ર જાત, સખ મનસા લોભાઈ... મોક્ષ દેનિ ૨

—દાશિમાં રહીને કરેલી બીજી કવિતા—

(૭) હનુમાન ગરૂડ સંવાદની-લાવણી.

આ કવિતા એટલી તો રસુજ છે, કે વાંચનારને ઈંગ્રેજી કવિ

Cowper તું John Gilpin કાવ્ય વાંચતાં આનંદ પડે છે, તેવી

જ રમુજ આ કાવ્ય વાચતા મળે છે. એટલુંજ કે, કાવ્ય નના હુની-
યાંદારીની નથી; પણ ધાર્મિક વાર્તાની છે. કવિતા ઘણી લાંબી છે, તેથી
આખી રજુ થઈ શકે તેમ નથી. માટે દ. કા. મં. પાનું. ૧૫૨ થી ૧૫૫
વાંચી લેવા વિનંતી છે. ઘણીજ રસભરી રીતે મંડાણ કરી કવિ ગાય છે કે—

રાગ-લાવણી.

એક સમે હનુમાન ગરૂડ ખેડ, એક સ્થળે મળિયા,
કોઇકોઇના ગાંઠ્યાં ન જાય એમ, એક એકપેં ખળીયા—ટેક.
નિકટ દારિદ્રાં, શ્રીકૃષ્ણતણે એક ખાગ હતો ચાર,
ચોકી ત્યાં ગરૂડ કરતા, પતિને પ્રિય સાર;
હરિષ્ચંદ્ર હનુમાન ત્યાં, એકદા સુધા ભરમાં,
આવિ અચાનક, ફળ ભક્ષી, તર ફેંક્યાં સાગરમાં;
તજિ વિવેક, વાટિકા બગાડી, ગરવ ધણે લાવી,
જોઇ અનીતિ, વિહંગમપતિએ હસ્ત ઓળે આવી;
જોઇ સમોષડ, સુભટ ચોભિયા, વૃક્ષચક્રી વળિયા.
કોઇકોઇના... એક સમે...

વાડીના રખવાળ ગરૂડજીએ, આમ રંજડબંજડ થતો જોઈ, રોશે ભરાઈ,
હનુમાનજીને હાડોટ્યા. પણ રામદૂત જય તેવા નોહોતા. તેથી કૃષ્ણહિમા-
ચતીને ખુબ દમ ભિડાવ્યો. ત્યારે ગરૂડજીએ પણ, તેના ખદલામાં, તેવાજ
જોસથી—“ત્રણ તાત, ને માત કુવારી”—જેવાં તિખાં તમતમા વચ્ચનો
આપી કહાડયા. વળતા જવાખમાં, હનુમાનજીએ પણ, ગરૂડજીને તેવાજ
સરખે સરખા—છેડે ખંધાવ્યા. તે સહન ન થયાથી:—

ગરૂડ કહે—કપિ ! ત્હારા પતિએ જશ ઝાઝો લીધો,
પરણીસ્ત્રી—એકલી અખળાને, દેશવટો દીધો !
સહિત પ્રેમદા-પુત્ર પોતાના—બ્રાહ્મણ પાળ્યા !
નથ સર્વ વૈકુંઠ વસાવ્યું, આપ તાત ટાળ્યા !
બહાલ ધરી એક વનિતા આવી, વરવાને કાળે,
તે નારીનું નાક છેદાવ્યું, ત્હારે રહુરાળે !
જૂઠાં ફળ શવરીનાં ખાધાં, પવિત્ર પણ ચળિયા.
કોઇકોઇના .. એક સમે...

આ સાંભળી હનુમાનજી બોલ્યા:—

ત્હારે કૃષ્ણે સહુના આશ્રણ ઉતરાવી લીધાં,
વ્યંડળનો રથ હાંક્યો, પાંડવ દાસપણા કીધાં.

શિશુપાળની ગાળો આપી, પરાક્રમી પૂરા !

કાળયવનથી રણમાં નાકા, જાણ્યા બહુ શરા !

તેની આજ્ઞા હું નહિં માંતું—એમ કહ્યું જ્યારે,

પ્રેર્યો દૂત પ્રભુની પાસે, વિહંગમપત્તિ ત્યારે;

શ્રીકૃષ્ણે કહાવ્યું—રામ આંશુ દ્યો-દેતામાં ઢળિયા.

કોઇકોઇના...

એક સમે...

૮

આહાવી રીતે મન ધરાતા સુધી બન્ને દેવદૂતોને પરસ્પર કેટલોક કાળ ભટકાવી મારી, આનંદ લેઇ તથા આપી, સમાધાની કરવા, અંતે કવિ ડાહ્યા-ઉમરા થઇ, શાંણુપણની વાત પરખાવી દે છે કે:—

આ વાંણીવીલાસ કર્યો, મહેં નથિ નિંદા ઉચ્ચારી,

ઉપર જોતાં અવળુ ભાસે, અંતર સ્તુતી ભારી.

ઉપાસનાની ટેક બતાવી, નથિ ગાયું અવળૂ,

ભક્તવત્સલનો ભેદ સમજશે, તે લેહેશે સવળૂ.

એ રામકૃષ્ણ મુજને પ્રિય હોજો, પ્રાણજીવન મ્હારા,

સદા ઇહાંના નિર્ભળ યશ, મુજ વદન વહો ધારા.

પણ દાસ દયાના પ્રિતમ, શ્રીસીતાવર સાંભળિયા.

કોઇકોઇના...

એક સમે...

૧૦

કથા માંડતાં—વાત કેહેતાં—આ કવિને કેવી સરસ આવડતી હતી, તેનો આ લાવણી સચોટ નમુનો છે.

કાશી મુઠી આગળ ચાલતાં, મથુરાં જેવા કોઇ તીર્થે થોભી, કવિ—“શ્રી યમુનાજીની લાવણી”—ગાય છે,—જેમાંથી મનસ્વી ટાંચણ નીચે પ્રમાણે છે. દુસ્સ્વભાવથી છૂંતાકો, દુર્મતિ ટાળો જાણ !

શ્રી ગોપીજનવલ્લભ અતિવલ્લભ, મુને કરો શ્રી યમુનાજી.—ટેક.

તુર્ય પ્રિયે ! શ્રીકૃષ્ણવલ્લભે ! યમુને ! જગમાતા !

નરક નિવારિણિ, યમભયહરણી, ભવતરણી ક્ષાતા;

જેવો તેવો દાસં, ક્ષમા અપરાધ કરો માય,

મા ! કુપુત્ર તો કદી હોય, કુમાતા કદાપિ નવ થાય;

દ્રઢ આશ્રય શ્રી વલ્લભવરનો, અચલિત ગુંણ ગાજી,

સતત રહે શ્રીકૃષ્ણ નામ મુખ, દુસંગિ નવ થાજી;

શરણ પડ્યો સંતાપ હરો, શી વિનતિ કરું ઝાઝી ! શ્રી ગોપીજન—

x આજ લાવણીમાં, આ વિચારની સુંદર પુનરૂક્તિ, નીચે પ્રમાણે આવે છે. કવિ કહે છે—“ દુસ્સંગ દોશ મુને જળ પડેજ, પ્રમાણ નવ લાગે...”

પેહેલી યાત્રાએથી ચાણા પાછા આવીને રચેલી પેહેલી કવિતા.

માશીના મરણશોકને લગતું પદ. (૯) રાગ-કાઠી.

સાચું તે સગપણ રે, સમજ મન ! સ્યામતણું,
બાકી સરવે જુહૂં રે, તેમાં તો કોઈ નથી આપણું. ટેક.
જનુનિ જનક એમ કયાં કેટલા, તેં જોટલી ધરી દેહ,
હોંણાદેણીનો જ્યારે સંબંધ છૂટ્યો, ત્યારે મુકીને ગયાં સહુ તેહ;
કોઈએ ના બતાવ્યું રે, કેટલા વિશ્રામતણું... સાચું તે—૧

જોની આ હરિવના હેત કરીને, કોણ આપે મનુષ્ય અવતાર ?
પશુપક્ષી ફેડિ આપ્યો અસ્થા તુંને, ભજનતણો અધિકાર;
ભજે તેને આપે રે, અભયપદ નિજ ધામતણું... સાચું તે—૨

અણું આસક્તિ કયહું માં રાખીશ, માયા મનથી તોડ,
નિશ્ચિત થૈ, સહુ શોક તણને, પ્રીત પ્રભુજીશું જોડ;
કયા દિન રજની રે, રટણ કર શ્રીકૃષ્ણ તણું... સાચું તે—૩

(૧૦) પેહેલી યાત્રાએથી પાછા આવીને બનાવેલી બીજી કવિતા

“રેવાજીતું પદ.” રાગ રામઙ્ગી.

તિહારે ચરન મેં તો આયોરિ—શ્રી રેવાજી! તિહારે— ટેક.
અવતનયા મુખદાયક સરિતા, તિહારો દરસ મોહિ બાયોરિ...શ્રી રેવાજી
પતિત પાવની અધમ ઉદ્ધારિણી, ભવ તારિણી નામ કહાયોરિ... „
ઉત્તર વાહિની, હશે ત્રટપાવની, વિધિ તેરો પાર ન પાયોરિ... „
નિર્મલ જલ જોઉં સ્નાન કરત સોધ, સકલ પદારથ પાયોરિ... „
દાસદયો, માધ દીન તિહારો, પ્રેમ સહિત પદ પાયોરિ... „

૨૪ થી ૩૧ વરસ સુધીની વયમાં—બીજી તથા ત્રીજી

યાત્રામાં કરેલાં કાવ્યો—

જુઓ! વાચો—૬-૨-મા-ભાગ ૧ પ્રકરણ ૨ પાતું. ૮ લીટી ૫ પંક્તિ.
હિંદી વિભાગ—(૧) માત્ર ગાવામાંજ સુંદર, મનહર લાગે એવાં કાવ્યો.

૧—૫૬-રાગ કુંભરી.

વંસિ વાજિ, સો મેરે મન બસ ગધરે; લેજ લેજ બિરજકે બંગલેમેં. બંસિ

૨—અમાયચી હોરી.

વસંત વિહારી મન લે ગયો હો, હોરિકો રસ રસીયો લે ગયો હો. બસંત

૩—૫૬-રાગ બેહાગ.

નગર સબ સોવે હે, બિરહિની બૈહી રોઝ આલી. ટેક.

બિરહ દરદી અકથ કહાંની, જાને જો બિતતી હોવે રે. ... નગર

૪—૫૬.

ઘનમેં ગુજરિયાં લૂંટી, અહીરિયાં લૂંટી; લૂંટી લૂંટી મદન ગોપાળ, ... બનમેં

બકો બય સો સખ કોહ રોવે, યાતે ભધ હું ખુશાલ., ૩

૫—૫૬-રાગ મદહાર.

મેં તોમેરો જોબન, દિયો નંદલાલકું, દિયો નંદલાલકું, વે સાંવરે ગોપાલકું—મેં તો

દયાકો પ્રિતમ પ્યારો, પ્રેમરસ ભોગી; કોઝ ન જાને વાકો અહલુત
ખ્યાલકું—મેં તો

૬-રાગ કાલિંગડો.

માફ મેરે લગે મોહનસોં નેન, મોહનસોં નેન, કહત બને ન. માઈ—ટેક.

મંદ મુસકાની ચિત બિચ ચૂંબી રહી, સળકે સનેહકી સેન. „ ૧

આઠ પ્રહર મોહે એહિ ચિતવની, કલ ના પરે દિન રેન. „ ૨

રોમ રોમ મેરે રમિ રહ્યો રસિયો, ખોત સતાવત મેન. * „ ૩

દયાકો પ્રિતમ કોહ મોંકો મિલાવે, તખ ઉપજે ચિત ચેન. „ ૪

૭—આશાક ગોપીની આણજનું ૫૬.

ઓરાંકી મેં નાંદિ નાંહી, નાંહી નાંહી; કાહુકી મેં નાંહી નાંહી, નાંહી નાંહી.

તેરિ મહે તો ચેરી મોહન! ... ઓરાંકી—ટેક.

રેન ઘોસ મોહે કલ ન પરતહે, દિલ ડોલત વે તેરિ મોહન. ઓરાંકી—૧

માતપિતા સસુરા રે સતાવત, તહુના તજ કપુ હારે જો હન. * „ ૨

દયાપ્રિતમ તુમ એસિ કરો મોહે, તુમ બિન ઓર ન પાવે છોહન. + ૩

* મેન—દામદેવ. * હન=મારી નાખતું. + છોહન=સ્પર્શ.

મટું-કાસોં કહું પીર ? મેરો મન માન્યો મોહનમું

હિયો હરોં બલખીર...મેરો મન—ટેક.

ધિયકે દરસ બિના પલક ક્ષણ સમ, નહિં એન પરે મન,
બગો રે અધીર, મેરો મન—

મેં બધ મીન, જીવન દયાપ્રિતમ, નખશિખ સુંદર સુધાસર નીર. „ ૨

(૨) વિકારી પણ સાહિત્યની નજરે વાંચવા લાયક કવિતાઓ—

૧-પદ-રાગ લલિત.

જોવન રસ સ્લકાય, રસિયા રોપ તનેજી;
પ્યારે મુખકી ખહાર બેહે જાય. રસિયા—ટેક.

(સાખી) તુમ મધુકર હમ કેતકી, સદા બન્યો સંજોગ;
કંટક દોષ બચારિયે, તો કેસે બને (વહ યોગ). રસિયા—૧

૨-ભેરવી ગત અદાની.

મોહે બાંકે નેન ખંજરસેં લગાય ગયો રી—ટેક.
કારે કહું મોંસો કહત ન આવે, મોકું અજબ અદા દરસાય ગયો રી. મોહે
મિઠિ મિઠિ બતિયાં કહત ચિત ચોરોં, લાલ મોહે લટુસિ બનાય ગયો રી. „
દયાકે પ્રિતમ તોરિ મોહનિસિ મૂરત, સો મેરે હૃદય કમલમેં સમાય ગયો રી. „

૩-પદ-રાગ કેરબો.

જાંતિ હમારા, ઓર તુમહારા ક્યા ? દિલ્લા દોપટા બિછાય દિયા. ટેક.
એક પ્રાન તન દો દેખનમેં, જહાંન જહાંતે રહ્યા ન દક્યા. જાંનિ—૧
આશુક માશુક દોનોં પરસ્પર, મુખ દેખેતેં જહાંન ટિક્યા. „ ૨
દયા પ્રિતમ ! તુમ મેરે-મેં તુમરી, દિલ દોનોંકા છબમેં છક્યા. „ ૩

૪-પદ-રાગ ભેરવી.

પતિયાં પઠાહં કોહ મધુપુર જાય, કોહ રે બતાઓ, ધિયુ ખખર પહોંચાય.
પતિયાં—

(સાખી) તુમરી હમરી થોં બની, જૈસી મિરચ બરાસ;
મિરચ બિના ન બરાસ રહે, મિરચ બરાસ ન પ્યાસ. પતિયાં—૧
હમકું પ્યારે આપ હો, આપહિ કુખળ પૂર; „ ૨
જ્યોં મધુકર પંકજ પ્રિયે, પંકજકું પ્રિય મૂર. „ ૩

૫-પદ-રાગ હોરી.

પ્યારિ તેરિ સારિ બસંતિ બની હે, દેખી પ્રસન બગે ગિરિધર પીય;
જરી કિનારી, મોર પરે પક્ષવ, રંગકી ચટક ધની હે. તેરિ સારી—૧
અલબેલિ રસિકબર બાલમ, ત્રિભુવન મુકુટમની હે. „

૬.....વિરહ વેદનાતું પદ-રાગ-કાલિંગડો-ગત દીપચંદી.

ધાઓ રે, લાલનકું લેઆઓ રે (૨) ટેક.

મોઢું લેનઓ રે, કોહ મેરા જિયરા ખયાઓ રે... ધાઓ રે૦—૧

પિય દરસ-પરસ ખિના નાંહી ખુઝે વ્રેહબ્યાહો રે,
હે રાગ ઓર-ઓખદ ઓર કરત-ક્યા બ્યાહો રે... , ૨

લગે મેરે હૃદય ખિય નેનસે નેનકે ધાઓ રે.
દયાપ્રિતમ મિલનકે મલમ ખિના, નાંહિ ઓર ઉપાયો રે... , ૩

૭.....રાસ વિષેતું પદ-રાગ ખમાયચી.

આજ રંગ રસિયોબુ ખેલે ખિંદ્રાખન.

પિયાપર ઉમંગ, ધ્યારિ રાધાજીકો સંગ... રંગ રસિયોબુ૦—ટેક.

રાસ રચો વ્રજલાડિલાની સંગે, વ્રજસખિયોની સંગે,
નાચે નંદલાલ, વાગે તાલ ને મૃદંગ; ચંગ ખંજરી ઉપંગ,
મલ્યો સારંગીનો સંગ... ... રંગ રસિયોબુ૦—૧

શ્યામસુંદર છબિ નિરખિ મુગટપર, કિર્તિકુમારી ઉઠિ બેઠિ જઈ ન્યારી:
આ શ્યો દયાપ્રિતમનો સંગ ! જી નાચમાં બે ઢંગ. x રંગ રસિયોબુ૦—૨

૮.....ખંસિની તાલાવેલીતું પદ- રાગ-પુરવી.

મદન મોહનકી, એ મોરલી મદન મોહનકી.

ખાજત ઓરકી નાંહી. ટેક.

સુનત મેં જિયરા હર્યો, તખતેં જાનિ-એ મદન મોહનકી... ખાજત૦—૧
તા ખિન હોઈ ન એક રસ મુરજા, હાંનિ હાંનિ સમ સૂર ત્રીન ગ્રામ,
દયાકે પ્રિતમ ખન-રાધે રાધે!

હાંનિ હાંનિ, ઉમડ ધુમડ સમ સૂર ત્રીન ગ્રામ, સોહિયે મદન મોહનકી..., ૨

૯.....ખંસિની તાલાવેલીતું ખીબુ પદ-રાગ-રેખતો.

૧. વંસિકે વજાને વારે! મેરા દિલ ક્યોં ચુરાયા ?

મેરા દિલ ક્યું ચુરાયા, મેરા મન ક્યોં ચુરાયા ?

બેનોકે ખબને વારે, મેરા દિલ ક્યોં ચુરાયા ? ટેક.

તી માણાતું સતાનેમેં તેરે હાથ લે ક્યા આયા ? ... બેનોકે૦—૧

x કવિ નાચમાં બેઠંગ બુએ છે-કે રાસમાં વળી રીસ કેવી ? હું તેમની
આ કવિતામાં બેઠંગ જોઉં છું, કે એકજ કાવ્યમા ઉચલો વ્રજલાખાનો, અને ખાકીની
રચના શુભરાતી-એ કેવા પ્રકારની ધુન હોવાય !

નરો જાન જલતા હ, નરો જાન જલતા હ,

આપ ખેલતા ખાતા હૈ, હાથ હુતર ? દયાપ્રિતમ મેહેખૂય,

મહેર છોં ન લાતા હૈ ?...

ખેનોદો—૨

૧૦.....ખંસિના મોહતું પદ-રાગ સોરઠ-ગત દાદરાની.

છેલા નેક નેકિ ખાંસુરિ ખળય જા હો. ટેક.

ખળય જા, સુનાય જા, રિઝાય જા હો.....

છેલા૦—૧

તેરિ ખાંસુરિને મેરી પાંસુરિયાં પ્રોધ, મુને ખિના-ના-સોહાય જા હો. „ ૨

*દોહરો—સીસ મુગટ કટિ કાઢની, કર ખેનું હર માલ,

યહ ખાનક સો મન ખસો, સદા બિહારીલાલ.

ધન ખંસિને મેરો મન હર્યો રે, ઘર આંગનાદો સોહાય જા હો. „ ૩

તોરિ રંગ ભરી મુરત, અનંગ ભરી અખિયાં,

દેખે ખિના રહો નહિં જાય લલા હો.....

છેલા૦—૪

*દોહરો—અરે કઠિન આહીરકે, મેરિ નેક પીર પહેચાન,

તુજ મુખ દેખનકારને, મેને છોડ દિયા કુલ જહાન.

દયાકે પ્રિતમ ! મોરી તપ ન યુએમી વે,

અખ લે તું હસિ હિયસોં લગાય જા હો.....

છેલા૦—૫

૩—રાગ અને કાવ્ય ચમતકાર, ખંનેમાં સરસ, એવી કવિતાઓ.

૧.....કાફી-રાગની-હોરી.

(નાચ કૈસે ગજકો ખંધ છોડાયો.)—એ રાહતું પદ.

જુઠી ચોરિ લગાઈ, મૈયા ! મોહે જૂઠી ચોરી૦—ટેક.

ક્યુ ક્યુ યાદિ મેં જોન નહીં દોહ. તોતે એ ધૂન મચાઈ;

યાકે જિયાઈ તૂં નહીં સમુજત, મેં સમજૂં મોરી માઈ.—મૈયા૦

ચલી પરપર મેં ના માની, હિય ક્યુ મુખ ક્યુ ગાઈ;

દયા પ્રિતમ ગોપી હિત હિયકો, લખી મહેરી મુસકાઈ—મૈયા૦

૨.....હોરીનું પદ-રાગ હાલેરો.

કૈસે હોરી સ્વેલો પીયાજી રે, આજ મોકું છતો તો જાઈં બલીહારી,
લલાજી રે...કૈસે હોરી ખેલો૦—

* આ નીશાનીવાળા બે દોહરા—“ બીહારી સતરૈ ” માંથી લઈ-રજુછોડ
જેશીએ, આ કાવ્યમાં ઉમેરેલા છે. કવિ દયારામના નથી. એમ વરોહરાવાળા
સદગત વ્યાસ પ્રાણસીંહર વૈજનાથ દ-હા-નુ-ને પાને ૨૪૨મે ટીકામાં લખે છે.

કાલ અચાનક તુમ છત ગયે, હમ જાને નહીં ગીરીધારી,
 અબકે આઓ તો મરદ કહું લાલા, એસી માઈ પીયકારી. પીયાજી રે—
 માર ગુલાલકે બહાવરે બના દહં, તો મેં ખરી ધિજનારી,
 આંખ આંજ ચોરી સારી પહેનાયકે મેં, દુસરી બનાકે રાધા પ્યારી! પી—
 રગુઆકે પલટે બંસી છીનાય લઈ, હારે કેહેવાઈ બનવારી;
 તમ અપને મુખસેં કહોરી દયા પ્રીતમ, છતી હે ભાન દુલારી, પીયાજી રે—

૩.....હોરી. રાગ આશાવરી.

નંદ મેહેરજીકે મ્હેલ મચી ધુમ, રસિયોજી બેસે હોરી. ટેક—
 કમલન માર મચ્યો હે પરસ્પર, મોહન બાતું કિશોરી;
 બસે નિરંતર દયાકે દ્રગનમેં, રસ ઉન્મત યહ બેરી. રસિયોજી—

૪.....ધરકની-લાવણી.

દુશ્મકે મ્હેલ મત ધસો કોઈ, દુરહિતે બલા હે, અંતર કાલ અગનકી જી.
 બડે શ્યાંને પંડિત દિવાને, સુઝે ન દેશ અપના,
 એસિ હે રીત લગનકી જી—
 (ઘોંસા)—પ્રેમકે પંથ નહીં પરના, પરે મરતેસેં નહૈ ડરના;
 લાજકો કાઝ હુઆ દેના, જહાંનમેં બદનામી લેના,
 લગન લગ પીછ પચ મરિયે, ન છૂટે નિશદિન જિય જરિયે.
 સોહુ બ્યાજ શક્તિ લાગી, દયા લગી હરિસોં, બડભાગી જી-રટ તુંહી તુંહી.

૫.....પદ ૯ મુ-મારવાડી લાપાતું-રાગ સોહણી.

થેં કોળ મંત્ર સાધ્યો, રાધા પ્યારિજી! થેં કોણુ? ટેક—
 દેવરા દેવપેં તું સેવા કરાવત, એસો કેન દેવ આરાધ્યો?
 રાધા પ્યારિજી!— ૧
 સિંધુ સુતાકો મિલત ન મંત્ર એ, કોણુ ગુરસો થાંને લાધ્યો? રાધા—૨
 દયારો પ્રિતમ પ્યારો, અજિત થેં જીયો, રંગ છે જી, અબધ થેં બાધ્યો.
 રાધા— ૨

૬.....પદ ૧૦ મુ. રાગ-હિંડોલ.

પ્યારી રાધે-ગોવિંદજીકો હિંડોરડો. ટેક—
 ઝમક ઝોટા થામે અજયેં તોં જૂલે માકા રાજ...હિંડોરડો...પ્યારી—૧
 રંગ જીલાવતિ આનંદ મગન નવલા અજવામ,
 જીલત મનમોહ સહિત, શ્યામા અર શ્યામ... હિંડોરડો...પ્યારી—૨

૭.....૫૬ ૧૧ મુ. બંસિના મોહ વિશે. રાગ પુરવી.

આલોરી ! બંસી મોહનકી બાજે રી. ૨૬૦—

તા બિન હોય ન એક મુરજન, સમ સૂર ઓર તીન આમ. બંસિ—૧
આગે બાજિ સો ઓર ગોપકી, અબકે બજૈયા બને મુંદિર સ્યામ. , ૨
દયાકે પ્રિતમ સબકે સુખદાયક, બૂજ બુવતિન મનપૂરન દામ. બંસિ—૩

આ પછી, કુદ્રષ્ટિ, તેમથી લેવાનો બોધ, ડાકોરમાં ગાયેલી કવિતાઓ,
અને શ્રીનાથજીમાં રહીને કરેલા કાવ્યો વિગેરે વાંચવાના છે, જે નીચે પ્રમાણે છે:—

મુંદરિઓથી સૌ કોઇ મોહિત થાય છે, અને દર્શ દયારામ પણ
વિબુજ થઇ ગાતા છે:—

૧ “કાચના કાંનસમાં દિપક જેવો ચળકે રે,
મુંદરિના વેણુમાં, તેવો રતિરસ ઝળકે રે”.

૨ નમાધવ મુઠી માનુનિમાં મોલો,
રાજસ ધર્મે જે ભાઇ જગી, રાવણુ સરખો રાયો... માધવ—

૩ કોણુ જનમ્યું એવું જગતમાં, જેને માયા ન વળગી,
કૃપા કરી કૃષ્ણે તારિયા, તેથી કીધી છે અળગી... કોણુ—
કેટલાકને ડરપાવે દુરથી કોઇને ઢાળી રે પાડે,
કોઇને હડશેલે હળવી રહી, કોઇને કર અડકાડે... કોણુ—

કોઇ પુરણુ, કોઇ પોણા, કોઇ અરધા, કોઇ પામાં,
ક્યહું આંતો, ક્યહું ઔશ પણુ, નહિં કોઇ વણુ પરશ્યામાં... કોણુ—

૪ સાખી—“નારી નર ચિતચોર છે, નર નારી ચિતઓર;
તે બંધેનું મન હરે, નટવર નંદકિશોર—”

૫ વળી આ પુસ્તકના પ્રકરણ ૪ માં આપેલી કવિતા—“લોચન મનનો
ઝંઘડો” પણુ અહીં વાંચવી બંધ બેસતી લાગશે.

પેહેલી જાત્રાએથી પાગ આલ્યા પછી, લગ્નની ના પાઠનારી કવિતા.

દાકી રાગનું ૫૬.

(“મુખડાની માયા લાગી રે—મોહન તહારા”...એ મીરાંબાઈના પદની
રાહે ગાવાની કવિતા.)

વરિયે તો સામળિયો વરિયે, વરિયે તો પાતળિઓ,

વરિયે તો છગિલો વરિયે રે...ચતુર વર... ૨૬૦

ન્યા પદ કવિયે-સુરદાસજીનું—“માલોજી ! મન માયા બસ કીનો

લાલ હાનિ કછ સમુજત નાંહી...”

૧. ૫૬ વાંચીને લખી કહાડયું હત્યે—એમ સમગ્રી રાજ્ય છે.

સંસાર તો સરવે જૂઠો, શું થાશે રૂઠો કે તૂટો ?

તેને તુચ્છ જાણી કરિયે રે

ચતુર વર૦—૧

જેને પરણ્યે દુઃખ જાય, અખંડ હેવાતણુ થાય,

તેની સાથે પ્રીત કરિયો રે...

ચતુર વર૦—૨

સંસાર તો સરવે ખોટો, પાણી માંહેનો પરપોટો,

કુટી જશે નહાનો મ્હોટો રે...

ચતુર વર૦—૩

દયા પ્રિતમ કેરો બહાલો, નાગર એ નંદલાલો,

તેનો સાલો કરી મ્હાલો રે...

ચતુર વર૦—૪

કવિએ, લગભગ તમામ કવિતાઓ, શ્રીકૃષ્ણ નિમિત્તે રચેલી છે; પણ
યાત્રામાં રહીને, શ્રી શંકર ભગવાનને અંગે પણ, બે પદ રચેલાં હાથ
લાગે છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

પદ પેહેલું. રાગ કાફી.

શ્રી શંકર ભગવાને કરેલી સ્તુતિ.

માઈ તેરા બાલાકું દેખનકું મેં આયા રે.

ટેક.

ચાહું ના અંબર હમ હે દિગંબર, પીતાંબર ચિત ચાહાવે. માધ૦—૧

ચાહું ના ચંદન લગાય તેરે નંદન, હમ તો ભભૂત લગાયાવે. „ ૨

ચાહું ના ભીરજા અજાયક દીન્હા, પરમાનંદ પદ ધ્યાયાવે. „ ૩

ચિરંજિવો માધ તેરા બાલક, મેરે જિય સુખ છાયાવે. „ ૪

દયા પ્રિતમજીકે ચરન પરસ રજ, શંકર શીશ ચઢાયાવે. „ ૫

પદ બીજું. રાગ કાફી.

મોલે શંકર ! કૃષ્ણ દરસ શુચી પાયા હે.

ટેક.

ગદગદ કંઠ ભયે પુલકિત તતું, નયન નીર બહાયાવે. બોલે શંકર૦ ૧

તાંડવ નૃત્યમેં મન મગનસોં, શિંગી નાદ બજાયાવે. „ ૨

જૂઠું ન જાંની ગોરજ જીવન, સોં સંકર સુખ પાયા હે. „ ૩

દે આસીસ *દયા પ્રભુજીકું, અલખ જગાય સઘાયાવે. „ ૪

* એના બે અર્થ છે. ૧ કવિ દયારામના પ્રભુજીને...એવો, અને બીજો...કવિ
દયારામ પ્રભુરામ એવો.

ખીજી યાત્રામાં, શ્રીનાથજી મુકામે દર્શન કરતાં, કવિએ ગાયેલી કવિતા.

“શ્રી નાથજીનું વર્ણન.” રાજ સોરઠી મહારનો ગરબો.

“વર્ષાઋતુ વહી ગઈરે, ઓખા! રમતાં રંગ-વિલાસ”-એ ઓખા-હરણના રાગની રાહપર ગાવાનો ગરબો.

x

x

x

મોહન મધુરાકૃતિ શ્રીનાથજી રે, નટવર નંદકુમાર;

મોહ પામે સૌની મતી શ્રીનાથજી રે, નિજજન પ્રાણાધાર. ૧

મોર મુકુટ મણિએ જડયો „ , કુંડળ લળકે કાન;

મનોહર મોતી વેસરતણું „ , શોભે છે xલિનવાન. ૨

તંલલિત ત્રિભંગી છેલડા „ , મદન મનોહર રૂપ;

આનંદ ધન અલખેલડા „ , અખિલ ભુવનના ભૂપ. ૩

જિવન ગોપીજન તણું „ , રસિયા જનના રાય;

નિરખ્યે મુખ પામે ઘણું „ , મન મોહે લોભાય. ૪

તિલક સુભગ કેસર તણું „ , પાદાકૃતિ દીસે છે ભાલ;

શોભા સલુણા વારિજ વંદનની „ , વાર મુંદર શિરપેચ લાલ. ૫

કંઠે કૌરતુભ મણિ ઉદિતી ઘણી „ , હર ભ્રમણાંજન વામ;

કંથનમાળા મોતી રતિ બની „ , વૃદાવન અભિરામ. ૬

પીતાંબર કટિ મેખળા „ , શોભા નું કોષ તૂલ;

ગળે અંગદમણિ નિર્મળા „ , મુદ્રિકા જહિત અમૂલ. ૭

મોહના મોરલિ કર ગ્રહી „ , તીલ કમળ એક હસ્ત;

વ્રજવનિતા મ્હેવે રહી „ , સ્વરૂપાનંદ મનમસ્ત. ૮

નેપુર અપળ ચાર ચરણમાં „ , શુધરીનો ધમકાર;

લાભ ઘણો છે એના શરણમાં „ , પરમાનંદ ભંડાર. ૯

*જામો જરી, પટકો ભરજરિ „ , આશ્રણ અંગ અનૂપ;

પ્રતિઅંગે ચિત માધુરિ „ , સ્વરૂપ તણુંજ સ્વરૂપ. ૧૦

ધન સર્વસ્વ ભક્તજન તણા „ , લોચનના શણગાર;

દયા પ્રિતમજી સોહામણા „ , જીવન પ્રાણાધાર. ૧૧

x લિનવાન=પાણીદાર. † ત્રિભંગી=વાંસળી પગારતાં લેતું અંગ તણુ ભાગે વળેલું દેખાય છે, એવા શ્રીકૃષ્ણ-ડોહ, કટી, અને પગ-એ તણુ ભાગની વળેલી સ્થિતિવાળુ જુઓ શ્રી ‘મુરલિધર’નું ચિત્ર. * જામો જરી, પટકો ભરજરી=જરિ-જામો, અને તે ઉપર ભારે દસળી ઉપરજો.

સાત વરસની બીજી યાત્રામાં, કવિને હુંદારા પકડીને કદ કરે છે, ત્યાં
કેદમાં રહીને કવિએ કરેલી પ્રભુપ્રાર્થનાનું પદ.

રાગ કલિંગદો.

શં કહિયે શ્રીજી ! ? શરણ પડયાને સંતાપો.
એ મહોદ્દ કોતક ! દુષ્ટ વિમુખ સુખ આપો. શં કહિયે ? ૦—ટક.
પોતાના કીધા પાંડવ સાધૂને સંતાપ્યા,
અતિખળ દુરિજન કૌરવને, સધળા વૈભવ આપ્યા. „ ૧
હરિશ્ચંદ્રને વિશ્વામિત્રે માહા દુઃખિયો કીધો,
તે કૌશિકને દંડ તમે કર્યો ના દીધો... „ ૨
અનમેલ, ગુણિકા, વશ્યાં વૈકુંઠ ગમે છે,
બહાલો વૈશ્ણવ હનુમાન, ભૂતળમાં ભમે છે. „ ૩
શિશુહત્યારી પુતના ઉપર, દયા ભાવ લાબ્યા,
શુક્રમુનિ સરખા સાધુ, વૈકુંઠ ના વસાવ્યા. „ ૪
સંત પિઠયાની દેવ તમને પડી છે,
કોણ જાણે તેમાં વસ્તુ રૂડિ શી જડી છે ? „ ૫
તમને ઠપકો દેતાં કાળજી મહાઈ મુજે,
દયો કહે મુને બહુ દુઃખમાં, હરિ ભજવા નવ સૂઝે. „ ૬

ત્રીજી વખતની જાત્રાએ જતાં કવિએ કરેલું મંગળાચરણ.

શ્રી હાકોરનાથજીનું ભજન. પદ—રાગ ભેરવી.

દરસન દેના હમેં હાકૂર હાકોરવારે. ટક.
દરસન કો ફલ ચરન રહે ચિત, માયામેં ન ભમે... દરસન—૧
પ્રેમ-લચ્છના ભક્તી દીજે, દુરચુદ્ધિ ના દમે „ ૨
દયા કે પ્રીતમ, નિત નેનન નિરખું, પલ પલ સીસ નમે „ ૩

કવિ દયારામે ૧૨ વરસની લાંબી મુદતની કરેલી તિર્થયાત્રા (એકંદરે પેહેલી ત્રણ જાત્રાઓ ભેગી કરીને આમ કહેલું છે-) માં જોયેલાં તીર્થોનું વર્ણન—“તીર્થાવલિ” એ નામથી ઝોળખાવેલું છે. “રસિક વલ્લભ” પદ ૩ થી ૯ સુધીમાં એ વર્ણન આપેલું છે. તે વર્ણન માટે જુઓ વાંચો—

“પ્રાચીન કાવ્ય માળા” ગ્રંથ ૨ સને ૧૮૯૦—કવિએ પોતે કરેલી કેટલીક તિર્થયાત્રાનું વર્ણન, એ-તિર્થાવલીમાં આવી જતું હોય, એમ લાગે છે. જુઓ વાંચો —

(ઢાળ) મહેં પ્રથમ (શ્રી) ચંમુના પુનિત જળ, ક્યું શુદ્ધ સ્નાન;
 શ્રી ગોકુળે મથુરાં વૃંદાવન, ગિરિરાજ દરશ મહાન. ૧
 વન ખાર, ઉપવન ચોવીસ, રાવળ વરસાંજી નંદામ;
 ચોરાસી કોસ પરિક્રમા, વૃજ નિરખ્યા કેશવરામ. ૨
 પછિ ગયો નિમિપારણ્ય, બ્રહ્માવર્ત સૌરભ ક્ષેત્ર;
 ત્યાંથી ગયો માયાપુરિ, હરિદ્વાર પરમ પવિત્ર. ૩
 ક્યું સ્નાન શ્રી ગંગાજીમાં, પૂજ્યા પ્રભુ તતખેવ;
 જ્યાં પધાર્યા છે દયા પ્રીતમ, શ્રીમદ્ વલ્લભ દેવ. ૪

પદ ૪ શુ.

ત્યાંથી હું હિમાલય ચઢ્યો છું, શ્રી જાગ્રિનાયક પદ પડ્યો છું;
 જે નર નારાયણ મહાધામ છું, તપતકુંડ ત્યાં પૂરણ કામ છું. ૧
 અલકનંદા ને ગંગા વ્યાસ છું, મર્જન કીધું મન ઉલ્લાસ છું;
 ત્યાંથી દેદારેશ્વર દેવ છું, ગંગોત્રિ નાલો તતખેવ છું. ૨

(ઢાળ) તતખેવ માનસરોવર નાહી, ગયો શ્રીકૃષ્ણક્ષેત્ર;
 શ્રી સરસ્વતીમાં સ્નાન કરી, હરિ નિર્મિયા ભરી તેત્ર.
 શ્રી મુક્તાનાથ શ્રી હરિક્ષેત્ર ને, પુલહાશ્રમ પવિત્ર;
 ગલ્લકી શાલિગ્રામ શ્રીહરી, ભક્તાજનના મિત્ર.
 શુચિ પંચહદ કૌશિકી નદી, નદ સોળ તીર્થ વસંત;
 પછી પુણ્યક્ષેત્રાનંદ મુક્તા, ક્ષેત્ર છૂટે જંત.
 શ્રી જનકપુર શ્રી અયોધ્યાપુરી, સ્નાન સરયૂ તીર;
 શુચિ સ્વર્ગદારી ઘાટ જઈને, નિરખ્યા શ્રી રઘુવીર.
 ત્યાંથી હું ગયો પ્રાગરાજ, ત્રિવેણી સંગમ સ્થાન,
 શ્રીવેણી-માધવ પૂજ્યા, વટ અક્ષયતીર્થ મહાન.
 પછી ચિત્રકુટ પવિત્ર સ્થળ, જ્યાં વસ્યા સીતારામ;
 જન દયાપ્રીતમ પૂર્ણપુરુષોત્તમ સહુ સુખધામ.

પદ ૫ શુ.

પછી શ્રી કાશીપુરમાં જઈને છું, શ્રીગંગા નાલો શુચિ થઈને છું;
 પૂજ્યા શ્રી વિશ્વેશ્વર દેવ છું, બિંદુ-માધવ કીધી સેવ છું.
 પંચકોશી યાત્રા કીધી છું, પાવનપુરીને પરિક્રમા દીધી છું;
 ક્ષેત્ર ગયા જઈ કીધાં શ્રાદ્ધ છું, પુર્વજ તરિયા ટળિયા બાધ છું.

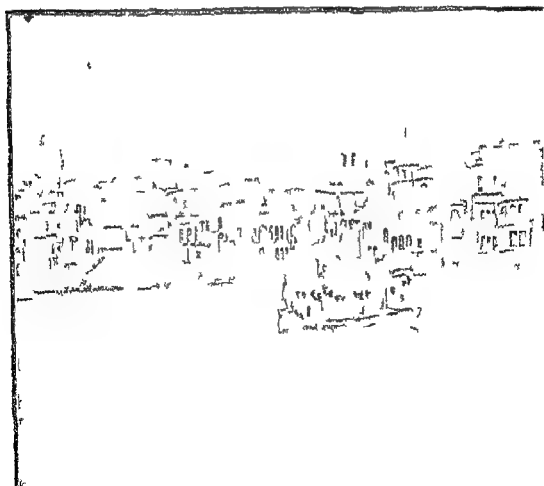
કવ દયારામે મુકામ કરેલો-એવાં કેટલાક

તિર્થસ્થળો.

(૧) શ્રી મથુરાજી.

(૨) શ્રી કાશિકેત્ર.

પદ ૭ મું.

નિખ્યાં હરિ તોતાદ્રિ ધામ છ, શ્રી આદિકેશવ અભિરામ છ;
મેહેલ દોડામાં શ્રી હરિ રૂપ છ, કુમારીકન્યા ક્ષેત્ર અનંપ છ.

પદ્મતીર્થ પંચાસર ક્ષેત્ર છ, અનંતપુર શ્રીપંકજ નેત્ર છ;

પદ્મનાભ છ શ્રીસહનામ છ, જનાર્દન શ્રીપૂરણ કામ છ.

(ઢાળ) છે પૂર્ણ કામ શ્રીરંગનાથ છ, ચલપલરામ છ નામ;

શ્રીસ્વામીકાર્તિક, ગોકર્ણેશ્વર, પંપાસર અભિરામ.

શ્રી શૈલ શિખર મહિલેકાન્તુન, પછી નિખ્યાં શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર

પછી પંઢરપુર શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વર, ચંદ્રભાગા તીર;

નદી ભીમરથી શ્રીભીમારાંકર, કૃષ્ણા નિર્મળ નીર.

શ્રી મહાલક્ષ્મી કોલ્હાપુર, પછી સપ્તશૃંગી દેવી;

શ્રી ગૌતમી ગંગા પુનિત પય, દેવ મુનિજન સેવી.

શ્રીઅંબકેશ્વર નીલગિરિ, કનખલતીર્થ શુભ નામ;

નાહી નિખ્યું સ્થળ પંચવટી, લક્ષ્મણ સહ સીતારામ.

દંડકારણ્યની યાત્રા કરી, પછી સૂર્યતનયા સ્નાન:

જન દયાપ્રીતમ પ્રિયા ભગિની, તીર્થ પરમ મહાન.

પદ ૮ મું.

નદી પયોણ્ણી મળજન ટીકું છ, રેવાસાગર નાહી પય પીકું છ;

પરશુરામ લોટેશ્વર તીર્થ છ, ભૃગુક્ષેત્ર નાહો શુભ અર્થ છ.

યતુ કર્યાં જ્યાં બળિ બહભાગી છ, શ્રીવામન છ ભિક્ષા માગી છ:

શુકલતીર્થ ઇશ્વર ઓંકાર છ, રેવોરી સંગમ મહાત્મ્ય અપાર છ.

ઢાળ—છે અપાર મહિમા ચંડિપુરી, શ્રીશેષશાયી ભગવાન;

શ્રી વ્યાસક્ષેત્ર ને શુક્રાશ્રમ, શ્વલ્ભેદ ક્ષેત્ર મહાન.

ઔંકાર નાથ છ નિરખિયા, નર્મદા નિર્મળ સ્નાન:

માહિષ્મતીપુરી પરમ પાવન, શાસ્ત્રમાં એમ ગાન.

પુરી અવંતી મહાકાળેશ્વર, ક્ષિપ્રાતીર્થ પાવન;

શ્રી દ્વારિકાપુરી પછી ગયો, જ્યાંહાં સદા જગજીવન.

ગોમતીસાગર ચક્રતીર્થ, ક્યું સ્નેહે સ્નાન;

પછી શંખોદ્ધાર ભેટે નિર્મિયા, કૃષ્ણ શ્રીભગવાન.

શ્રીત્રિકમ-માધવ પુરૂષોત્તમ, નિર્ખિયા કુંવર કલ્યાણ;
 શકિમણી રાધા જન્યુવંતી, સંતભામાદિ પ્રભુપ્રાણ.
 વિધિવત્ કરી સહુ નારાયણસર, તીર્થ અતિ ઉત્કર્ષ;
 પછી પિંડતારક પ્રભાસ નાલો, સુદામાપુરી દર્શ.
 દૂપ દામોદર ગિરિનાર યાત્રા, જીર્ણગઢ જ્યાં ગ્રામ;
 જન દયા પ્રીતમ ભક્ત સ્થળ, નૃસિંહ મેહેતા નામ.

પદ ૯ મું.

સોરઠ સોમેશ્વર સુર સેવા જી, નાગેશ્વર ધ્રુમેશ્વર રેવા જી,
 અરબુદાયણ અતિજ પ્રલંબા જી, આરાસુરમાં દેવી અંબા જી;
 સિદ્ધપુરે હું વળતો ધાયો જી, સરસ્વતી પ્રાચી જળ પૂત નહાયો જી,
 ખિંદુ-સરોવર મજ્જન કીધું જી, ગોવિંદ-માધવ દર્શન કીધું જી.

દાળ— લીધું પરમ સુખ ડાકોર, ગોમતી સ્નાન પૂરણ કાઠ;
 સાક્ષાત શ્રી હારકાપતિ, નિરખીયા શ્રી રણછોડ.
 મહીસાગર નાહી પાવાગઢ, કાલિકાદેવી સેવ;
 પછી મેવાડ જઈ પૂજ્યા, શ્રી એકલિંગજી મહાદેવ.
 પછી શ્રીજીદ્વારે હું ગયો; જે પરમ પાવન ધામ;
 મહેં નિરખિયા શ્રીનાથજી, પરશ્વહ પૂરણ દામ.
 સહુ તીર્થગુરુ પુષ્કર તીર્થ, ત્યાં સ્નાન કરી હરીદર્શ;
 ચર્મણવતી વેદિકા સુર નદી, નાહી પામ્યો હર્ષ.
 પછી ત્રજમંડળ કરી આવીયો, એ મુખ્ય નામોચ્ચાર;
 જો વિધીવત્ વર્ણન કરું તો, થાય ગ્રંથ વિસ્તાર.
 એ કહી પુનિત તિર્થાવળી, શ્રદ્ધા સુણે વા ગાય;
 તો દયા પ્રીતમ કૃષ્ણ રીઝે, સહુ તીર્થે જળ થાય.

દિખળની કવિતાઓ.

૬. ૨. મા. ભાગ ૧ પ્રકરણ ૩ નંબર ૪ વાળી કવિતાઓના અનુ-
સંધાનમાં-જુઓ વાંચો—“ સાઠોદરી નાતના ગીતસંગ્રહ ” માંથી ખીજો
નમુનો. (૨) ચોરાશી ન્યાતની જમણવારના અવલોકનનું ગીત.

×તેડાવો સાઠોદરી નાત—

સાઠોદરા હળવુંશું ખોલે, વરણાગીમાં હીડંતાં ડોલે-૨૩

તેડાવો વડનગરી રે નાત—

વડનગરીનો વાંકો અંખોડો, એના પરખ્યાને ચઢવાને ઘોડો—

તેડાવો વીસલનગરી નાત—

જુઘાં લટિયાં ને વીલાંશાં મેળાય, વીસલનગરા હોય કે ન ન્હોય! ૨૫

તેડાવો ઔદિય ખાવન વીર-જેણે મોઝયણે ખેરાવ્યાં ચીર,

નહાની હોય ત્યારે ખેરાવે વાડી, મ્હોટી થાય ત્યારે મૂકે કાઢી.-૨૭

તેડાવો રે મોઢ મેવાડા નાત નહાની, ને જુવા જુવા વાડા,

તેડાવો ઓઢાંણું કોઢાંણું, જેની નાતમાં સરવે સમાણું-૨૯

તેડાવો ઓસવાળની રે નાત—

ઓસવાળ આછી પછેડી રે ઓઢે, ચોટે ખેશી ચોળાફળી ફોલે-૩૦

તેડાવો દિશાવાળની નાત—

દિશાવાળની નાત લાહકડી, જમવા જાય ને ચોરે વાહકડી-૩૨

તેડાવો સોનીની રે નાત—

સોની ગદિયાંણે એક વાલ ચોરે, સગી ખેન ભાણેજ ન મ્હેલે-૩૩

તેડાવો ખરાયતા ખડખડતા-ખબે ખડિયા ને હીડે રઝળતા-૩૪

તેડાવો પાટિદારની નાત-ચોરેખેસે ને પટેલ કહેવાય ઘેરકોદરી વાલ બકાય-૩૫

તેડાવે કડિયાની રે નાત-જેણે જિંયા ચણ્યા રે અવાસ—

× ગામ પરચામમાં-જમીને ઘેર જતી નાતોની ખાસિયતોના નિરીક્ષણ પછી
રચાયેલુ-આ નાતોના આમંત્રણનું ગીત, કડી ૨૩ સાથે ૨૭-૩૪ અને ૩૬ સરખાવતાં
એક સરખી તર્હીં એવી-પદ્ધતિના દોષવાળું જણાશે. એ ખામી કવિની કે નહિ
કરનારની, તે હાલ ૧૫૦ વરસ જેવાં લાંબા વખતે, ચોક્કસ કહી શકાય નહીં. પણ છે તે

પ્રકરણ ૪.

બીજી ભાષાની કવિતાઓ.

૧.....મારવાડી ભાષાનાં કાવ્યોમાંથી. પદ-૧.

થારિ નય ડારો મોતિ ઝૂંમણ લળકે છે. ટેક.
 દેખી મોલો છે પ્રિન્મોહન પ્યારો, ચુંબ્યો કલ્પેનમેં સલકે છે. થારિ૦—
 ભાન હુલારિ ચારા મુખરી શોભા, ચંદન સરસ ધની ચળકે છે. „
 કહી ના શકે દયો વે જાનક જળ, મંદ મધુરો મુખ મલકે છે. „

૨.....પદ, રાગ-સોહણી.

થારી લોહણિયારી, નોકા નંદલાલ,
 ચુનિ માકા હૈરામાં સલકે ગુમાનિડાજી ! થારી૦—ટેક.
 મુઠ મુસકાની ચાકી મીઠી લાગે છે,
 તે અલક ધુધરવાર અલકે. ગુમાનિડાજી ! થારી૦—૧
 મોહનિ મુરત માકો મન હર લીના,
 મુખલગી લગત તે પલકે. ગુમાનિડાજી ! થારિ૦—૨
 દયારા પ્રિતમ ! થારિ છબ પર મોહી,
 જીલ્મિ જોખનિયો થારો અલકે. ગુમાનિડાજી ! થારિ૦—૩

૩.....પદ, રાગ-કલિંગડો. ગત હુમરીની.

થારા નેંણારો પાંણિડો માને લાગડો રે. થારા૦—ટેક.
 કાંઈ કરે આપદ બૈદ જિયારો,
 થારા બિરહડો લાગ્યો માને દાઘડો રે. થારા૦—૧
 કલ ન પરે પલ, જિયો મોંકો તલસે,
 ધસો પિંડે થારો અતુરાગડો રે. „ ૨
 દયારા પ્રિતમ, થેં જિવાડા તો જીવાં,
 થાકે હાથે માકો તાગડો રે. „ ૩

(૨) પંજાબી-ભાષાનાં કાવ્યોમાંથી-પદ ૧ રાગ-ખમાચ.

નિંદડી તું સાંડે, ના લગી માંડે પ્યારે,
 લગી માંડે પ્યારે, મારો ભલા ખંસિવાલે..... નિંદડી૦—ટેક.
 નંદ દે સાંવલડે, તેડા હુશનપેં મોહી, નેંનદી તાકાંને મોરી ખુંસરિયાં પ્રોહ;
 સારી જાન દેદાં યારો, તુજ સાનદો નિંદડી૦—

પદ ૨ રાગ કાફી-ગત-હું મરીની.

મત છાંડવે અસાતુ મરજદીવ, મુન જનવારિવે. અસાતુ૦—ટેક.
હુવા છોં બેદરદી, તું દરદવાલો, દિલ તું,
દયા સોઈ છોં વે મ્હેર ના દેવે. મુન૦-અસાતુ૦—૧

પદ ૩ રાગ ખમાયચી. ગત લાવણીની.

ચંદા જ્યું ઝલકે (૨)
રાધે પ્યારી તું સાંડા, શ્યામા પ્યારી તું સાંડા;
મુખડાંછ મુખડા હો. ચંદા૦—૧
મુખ ગિય ખીડા, નથ હીરા નંગ જળિયા હો;
ગિયુરી અલકસોં લળકે. ચંદા૦—૨
તેરે મુખચંદ્રકે ચકોર દયાપ્રભુ; જિલ લખ પરત ન પલકે. ચંદા૦—૩

પદ ૪ રાગ-ભેરવી ગત-હું મરીની.

જગ સખ જાદુ કેહેતા, મેંના માનદી રે,
નરવર પ્યારે નેંતુદા, જાદુ જાનદી રે..... જગ સખ૦—ટેક.
સારી ખલકદા ચંદ્ર મથત હે રે, મન મથત જિલ કાંતદી રે. જગ સખ૦—૧
દયાપ્રભુ મુરત ગિશ્વકું મોહની, પરમે ના જાપેં અંથી જાનદી રે. ૨

(૩) કાંકડાં મસ્ત-હિંદી કાવ્યોમાંથી-પદ ૧. રાગ-ભેરવી.

હમતોં કૃશ છપીલો ગાવે, નિર્ગુન જલ હમેં ન્દેં ભાવે. હમતો૦—ટેક.
જલકું કા મુખ હોય જલપાંના? લવન કહા મુખ સિંધુ સમાના? ૨
જમેં દાસભાવ હિંદી જાવે, જુગલ નહિં વ્હાં કા મુખ પાવે? ૨
પાદ આસ સિર છેદક ડારે, સીસ ગયે પધિયાં કહાં ધારે? ૩
દાસ સદા હમ, શ્રીજીસ્વામી, માંગે દ્યોં શરૂપદ સિર નાંમી. ૪

પદ બીજું.

શ્રીકૃશ્ન હમારા પ્યારા, ગોપાલ હમારા પ્યારા, સખ સિરદારા... શ્રીકૃશ્ન૦
અગનિત અંડકે દરનેવારા, પાલન પોખન દિર નિસ્તારા;
સખમેં ઓર સખનતેં ન્યારા, કોઈ ન પાવત જિનકો પારા... ૨

* “દયાપ્રભુ મુરતગિશ્વકું મોહની”—દવિના આ વાક્યમાંથી ત્રણ અર્થતું સૂચન થાય છે. તે નીચે પ્રમાણે:—

- ૧ દયારામ પરભુરામ દવિની મુખાકૃતિ જે જીએ તેને મોહ પમાડે એવી છે.
- ૨ દયારામ દવિના પ્રભુ શ્રીકૃશ્નની મુખાકૃતિ જગતને મોહ પમાડે તેવી છે.
- ૩ દવિએ કાવ્યને છેરે પોતાનું તથા પોતાના પ્રાપ્તું નામ સખી જાણાવવાની શક્તિ વાપરેલી છે.

મેરમુકુટ પીતામરધારા, મદન મનોહર મેરલીવારા;
 નખ શિખ નટવર રૂપ અપારા, ત્રિલોક મુન્દર ભવ સિનગારા... શ્રીકૃષ્ણ—
 પ્રપન પારિજાત દુઃખહારા, અધમ ઉદ્ધારન દિન ઉદ્ધારા,
 +લલિત ત્રિભંગી નંદકુમારા, રાધાજી હે જિનકી દારા ..

x

x

x

x

નિત ગિંદ્રાખન કરત વિહારા, જન દયારામ ઉરહારા... „

પદ ૩. ગોકુલચંદ્રના લજ્જનની લાવણી.

પ્રથમ નામ લઉં ગુરુ ગોવિંદકા, આનંદમંગલકારી; ધ્યાન શ્રી ગોકુલચંદ્રકા જી.
 પ્રથમ ચરન સરોજ ચિત લગાઉં, સકલ સંતનકે ચેહિ સિદ્ધાંત શ્રુતિ છંદકા જી.
 (ધોંસા) મેરા પ્રભુ કૃષ્ણચંદ્ર બંકા, જગતમેં હે જિનકા કંકા;
 બ્રહ્મા સિવ સેસ સીસ તોરા, ઉસી પર નહિં કોઇકા જોરા.
 સીસ પર મેરમુકુટ રાજે, મધુર ધુનિ, મુખ મુરલી બાજે;
 દેખિ મુખ કામ કોટિ લાજે, ગોપિકામંડળ મધ્ય ગાજે.
 નામસોં પાપ તાપ જાવે, ધ્યાનસોં મનવાંછિત પાવે.
 યહી કાંકડા મેરા માથુક, દયા ઉસી પર અખંડ આથુક જી.
 રટ તુંહી તુંહી.....

પદ ૪. રાગ-ભેરવી.

હમ સાકાર ઉપાસી વે, સખ ગોકુલકે ખાસી વે. ટેક.
 લલિત ત્રિભંગી છેલ કાંકડે, નટવર નાથ હમારે,
 નિર્ગુન બ્રહ્મ સો ધામ હે ઉનકા, સમુજત સમજનવારે... હમ—૩
 જગકર્તાકું રૂપ નહીં તો, જગકું કાંકાંતે આયા ?
 કારન જેસા કારજ હોવે, ન્યાયશાસ્ત્રમેં ગાયા.... હમ—૫
 નિરાકાર કહે દૂર નિવાસી, નિકટી અવયવ દેખે,
 તેજોમય રવિ જગત કહત પરિ, અરન રૂપ ક્યોં પેખે ? હમ—૬
 રૂપ બિના કરતૃત્વ બને નહિં, દિવ્યરૂપ શ્રુતિ ગાયા,
 કર મુખ બિન ક્યોં બંસિ બજાઇ, પાઉં બિન ક્યોં બન ધાયા ? હમ—૭
 ભક્તનેત્ર ભૂપણુ શ્રીમદ્ રાધાવર શ્રીકુંજબિહારી,
 દાસ દયાકે પ્રાણુજીવન ધન, શ્રી ગોવરધનધારી.... હમ—૧૦

+ એક લીંટી મુજ નકલ કરનારની સરતચુકથી લખવી ગલત થયેલી હોવાથી આ ઠંડી દુટક સ્થિતિની રજુ કરવી પડેલી છે.

ઉધો ! તુમ અદ્વેત થઈ કહો નિરાકાર ગુનહીને,
 પ્રેમીજનકો પંથ નહીં, હમ શુષ્કઝ્યાનિ તુમ ચિન્હે .. હમ૦—૧
 મિલખો અરસ પરસ ભલ કહિયે, હિલમિલ જાંનિ બિચારા,
 મુંદે નેન મૃતક બરાબર, ઉદાસ ધ્યાન તુમારા... હમ૦—૨

પદ ૫ રાગ સોહણી-ગત-દીપચંદી.

ચરન શરન ગિરિધરન હમારે, તાહિકો ભરોસો, કષ્ટુ ઓર નહીં બલ હો... ચરન૦—
 સાધન ધર્મકી અલ્પ ન આશા, બને તહુ ભલ, નહિ બને તહુ ભલ હો... ,,
 દયાકે પ્રિતમજુકો અન્યન્ય આશરો, તિનકે પ્રતાપ સાચે સાધુ, ખરે બલ હો...,,

(૩) મરાહી પદોમાંથી-નરસિંહ મહેતાની હુંડીનું પદ-

પહાવે ભાયગ નરસિંહ મેહેતાચે વલ્લભ દેવાચે-ટંક.
 જિર્ણગઢ વાસી, વિપ્રજાતી, નાગરાચી જાતી,
 ભેટિલે ભગવંત, અહભુત ભાંતિ; અખિલ વિશ્વખ્યાતી-
 રાસ પાહિલા, પ્રત્યક્ષ હરિયા ઘેડની દીપિકા-બલ પ્રેમાચે... પહાવે૦ ૧
 પુત્રાચે લગ્ન કૃત્રે કરવિલે; મૈસાળા દીલા,
 વચના સાકી પાહસ પાહવિલા પિતૃશ્રાધ કેલા;
 દિલી દક્ષિણા મોહર સોન્યાચી, વિપ્ર તોશલે-યશ ભકંતાચે .. પહાવે૦-૯
 મેહેતાજીચે નિંદક નાગર ક્રૂર, કેલા અપકાર,
 તેજાં, તે સધળે જા'લે માહાર, પાહા ચમત્કાર !
 ઝક મારનિ, જોહુનિ આલે કર; પડલે પાણિ, નિંદક હો ત્યાચે. ,, ૧૧
 એસે કોટયા વિધિ કેલે દામ, મેહેતાચે ધામ,
 જાલે વશીભૂત સુંદરસ્થામ, મહુણે જન દયારામ;
 કાય સાંગૂ ભક્તિ નરસિંહાચી, સખીરૂપ પ્રિય શ્રીકૃષ્ણાચે... ,, ૧૨

અમાયચી રાગનું ભજન-ગત હુંમરીની.

શ્રી ગોપીજન વલ્લભા રે, હે શ્રી વલ્લભ દેવા !
 વિઠ્ઠલ માય જાપા ! માલા કડ્ડ ઘાવિ નિજ સેવા...શ્રી ગોપીજન
 દેવા ! એવડી કૃપા કરાવી, શ્રી હરી કૃપાવંત,
 પતિત પાવના રે, આઠક ભગવંત
 શિવ ધરીતો નિરંતર, તુજે રૂપાચા ધ્યાન,
 શેષ કરિતો સદા, કૃશ કિર્તિયા ગાન.
 પદ્મા પદ સેવન, કેલી વૃંદા નીવાસ,
 ચંરણુ સરણુ તુજે, આલે કોટયાવધિ દાસ

દેવા માઝે હૃદયાહુન, અવિદ્યા કાઢાવે,
તિથે આપુણુ અસાવે, હેય સંપત્તિ ઘાવે... શ્રીગોપીજન૦—

દેવા ! નકો પાહુ માઝી કરણી, પાહા બર્દ તો તુઝા,
અનાયાસ આત્મસાત, મલા કર વિણુ પૂજા... ”

હેય પ્રાર્થના રાધિકેશ ! પુણુ કરા મનરાજ,
એકદા સાંઝ માલા, દયા તું દાસ માઝા... ”

રાધિકાજીની સ્તુતિ-ગત લાવણીની.

યા વૃષભાનુ સુતા રાધિકા, રહિત બાધિકા,
કૃશ્નચંદ્રાચી પ્રાણવલ્લભા, ચરણ કમળી, ચરણ કમળી;
માઝી મતિ લૂભા— યા વૃષભાનુ૦— ટેક.

શ્રીકૃશ્ન પ્રભાવતિ સુતા, સકૃત વસ્તુતા,
રાધિકાજી અસુ અવિનાશિચે, કૃશ્ન આત્મા, શ્રી રાધિકાજીચે;
યુગ્મ રૂપ લીલાળા સાટી, ભક્ત સુપૂરણુ ગોડ વાટી,
માલા ઘાવી પ્રેમહૃદ ભક્તિ, વ્યસન આસક્તિ;
કરની પ્રભુ ! શરણાગત આપુલ્યા, અવિદ્યારૂપી કાઢાવી બલા,
દાસાનુદાસ દયારામ, યુગલયા ગુલામ;
મહણે યશહાર પુઠે નિજ ઉભા-ચરણ કમળી,
ચરણકમળી, માઝી મતિ લૂભા યા વૃષભાનુ૦—

શ્રીકૃશ્નના ભજનનું પદ.

કૃશ્ન તું માઝા યજમાન, શ્રીકૃશ્ન તું માઝા યજમાન૦—ટેક
દિન મી યાચક યાચના કરીતો, કરા કૃપેયા દાન... કૃશ્ન૦—
સહજ કૃપાણુ નામ આહે તુજા, નિગમ કરીતો ગાન... કૃશ્ન૦—
મજકડે સાધન કિંચિત નાંહી, ભક્તિ સુરતિ જ્ઞાન... કૃશ્ન૦—
દયા દયાવર એવડિ કરાવી, ભજન શુભામૃત પાન... કૃશ્ન૦—

જાહેર ખબર.

તૈયાર છે—નીચેનાં પુસ્તકો—મથિત્ર.

કવિ દયારામ સંખઘી.

૧ દયારતનમાળા ભાગ પેહેલો-
૪ થી આવૃત્તિ-કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

૨ દયારતનમાળા ભાગ બીજો-
પેહેલી આવૃત્તિ. કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

૩ કવિચર્યમાળા ભાગ ૧-૨-૩
(લેગા) બીજી આવૃત્તિ કિંમત
રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

પણ એકી વખતે

આ ત્રણે પુસ્તકો લેનારને, એમાંનું ગમે તે એક પુસ્તક, અડધી
કીમતે મળશે; અને પોસ્ટેજમાં લાભ થશે. માટે વેહેલા થાઓ:—

To forget is to regret. The books speak for
themselves. Look sharp.

આ પુસ્તકો મંગાવી લેવાનું દેશજનું નીચે પ્રમાણે છે:—

સોળાનાથ બાપાલાલ કંથારિયા.

માંડરી ગેરી-ડગલાથ બંબની પોળ—અમદાવાદ.

પ્રકરણ ૫.

સ્ત્રીમંડળમાં કવિની હાજરી.

લોચન મનનો ઝઘડો. રાગ-રામગ્રી.

લોચન મનનો રે—આ ઝઘડો લોચન મનનો. રસિયા તે જનનો રે...લોચન૦—

(સાખી) પ્રીત પ્રથમ કોણે કરી, નંદકુંવરની સાથ ?

મન કેહે લોચન તહે કરી, લોચન કેહે તુજ હાથ. ઝનડો૦—૧

મન—નટવર નિરખ્યા નેન તહે, સુખ આવ્યું તુજ લાગ્ય,

પછિ બંધાવ્યું તહે મૂજને, લગન લગાડી આવ્ય. „ ૨

લોચન—હે મન ! તુજ આવીન હું, જ્યાં પ્રેરે ત્યાં જાઉ,

સહુ ઇંદ્રિનો તૂં ધણી, હું તુજ દાસ કેહેવાઉ. „ ૩

મન—સુંણ ચક્ષુ હું પાંગળું, તૂં મ્હારું વાહન,

નિગમાગમ ક્યહું સાંભળ્યું, દિઠા વિના ગયું મન ? „ ૪

લોચન—ભક્ષો કરાચ્યો મહે તુંને, મુંદરવર સંજોગ,

મુને તજી તૂં નિત મળે, હું સહુ દુઃખ વિજોગ. „ ૫

મન—xવનમાં બહાલાજી કને, હું રહ્યું સુંણ નેન,

પણ તુજને વણ મેળવ્યે, હું નવ ભોગવું ચેન. „ ૬

લોચન—ચેન નથી મન ક્યમ કહે ? ભેટે શ્યામ શરીર,

દુઃખ માહારું જાણે જગત, રાતદિવસ વહે નીર. „ ૭

મન કહે—“હું ધીકું હેઠે, તે ધૂત્ર પ્રકટ ત્યા હોય,

તે તુંને લાગે હે નયન !, તેહથકી તૂં રોય. „ ૮

બેહુ આત્યાં બુદ્ધિ કને, તેણે ચુકવ્યો ન્યાય,

મન લોચનનો પ્રાણ તું, લોચન તૂં મન કાય. „ ૯

સુખથી સુખ, દુઃખ દુઃખથી, મન-લોચનની રીત,

દયાપ્રિતમ નંદલાલશ્ચ, બેહુ મળ્યેથી પ્રીત. „ ૧૦

ચાતુરીના ગરખામાંથી.—

ખરી મેહેનતનું દ્રવ્ય જોડીયે, નીચ નજર ના કરીયે જી;

પાજળથી પરતાવો ઉપજે, હાંશીથી તો કરીએ... શીક્ષા૦ ૪

સાહસ કર્મ ન કરીએ કદાપી, કરીએ હાર, જગતે મારે જી;

ઉતરેલું જળ મોતિનું ન ચઢે, વળતી કોટી પ્રકારે... „ ૫

વિના વિચારે કામ કરે તે, પાછળથી પસ્તાયે છ;	
બગડી ખુંદ તે જે નવ સુધરે, મળે ન જે તક જાયે...	શીક્ષા ૭
કરજ કહાડીને ખરચ ન કરીએ, દાટી ના સહીયે દુઃખ છ;	
જેવી સંપત્તિ તેવું બોજન, સદા પામીયે સુખ...	૮
આપ વખાણુ, અવરતી નિંદા, પરપત્નીશું હાસ્ય છ;	
અતી ભાપણુ કટુ જીભ ચલાવ્યે, મ્હોટપણાનો નાશ...	૧૦
સુખ આવે છાકી નવ જઈએ, દુઃખ આવે નવ ડરીએ છ;	
આપણથી અધિકારને બેઠને, ગરવ કલેશને હરીયે...	૧૧
લોભીજન ધનવડે સાધીએ, ગરવી જોડી પાંણુ છ;	
મુરખતું મન ગમવું કરીએ, પંડિત સાચી વાંણુ...	૧૨
લાખ ગમાવી સાખ રાખજો, સાખે મળશે લાખ છ;	
લાખ ખરચતાં સાખ ન મળે, સાખ ગયે સહુ ખાખ...	૧૬
મળી સહેજ પોળી નવ તણએ, દુર મોદીક અભીલાષે છ;	
ઉઠંગ સુત અળગો કેમ કરીએ ? ઉદર ગર્ભની આશે...	૧૭
રહાંમાને શોભા આપ્યેથી, આપણે શોભા આવે છ;	
પતિ-સુખ શોભા તે સ્ત્રી કરે જેમ, સ્ત્રીને પતિ દરશાવે....	૧૮
જે કરતાં પરિણામે હાંની, તે કારજ ના કરવું છ;	
આપણી પહોંચ પ્રમાણે સધળે, સમજી ડગલું બરવું...	૧૯
કૃત્રવિના કોઈથિકી કદાપી, બરપ્રિત ના કરીયે છ,	
ગળે પડી છૂટે નહીં દેમે, પાપ તાપ પચી મારે ...	૨૨
કામ વિવેકે કરીયે કદાપી, કષ્ટ પડ્યું તે માંહે છ,	
તે પછી હરીષ્ઠજી એમ લેહેવું, હરખડવું નહીં ત્યાંહે ...	૨૪
જે ભાવે જે પૂછે તેને, તેવો હિતર દઈએ છ,	
ભાપણમાં ભીતરનું હારદ, સહેજે સમજી લઈએ ...	૨૬
*જે વીના ચાલે ના તેની, મરજી રાખી રેહેવું છ,	
સમો આપણો સમજી લેવો, સુદ્યું બગડ્યું સેહેવું ...	૨૭
ચતન મન વસન સુવિમળ રાખીયે, આજસ ક્રોધ ન કરવો છ,	
પરદુઃખ દેખી પ્રસન ન થાવું, પાખંડ ધર્મ ન ધરવો...	૨૮
મોટા જનની અદ્ય રાખવી, બાળને શીક્ષા દેવી છ;	
ગુરજન સેવા, દયા દીનશું, સ્ત્રીને વશ કરી લેવી....	૨૯

* રતનખાઈ સંગે મળેલો અનુભવ. x કવિની સુધડ રહેવાની રેવ વિશેનો પ્રસારો આ ક્ષેત્રમાં કરેલો છે.

મોટા સાથે નવ બગાડવું, નીચ ભલામી ન સારી છે;	
નૃપ, યોગીનો નહીં આસંગો, ક્ષણમાં કરે ખુવારી...	શીક્ષા૦—૩૧
નમી બીતે પરનાબો બારી, નવ ઠરવું તે હેઠ છે;	
જનન બ્રહ્મ તન કળી પસ્તાવો, વણ સ્વારથની વેઠ...	” ૩૨
જર જુગારી તસ્કર વ્યસની, વિશ્વાસે નવ રેહેવું છે;	
વેહેવારે વેપારે લજ્યા, નવ ધરવી સ્ફુટ કેહેવું...	” ૩૩
દંપતી વચ્ચે દુત ના થાવું, કુંડી સાખ ન ભરવી છે;	
ના કરીએ ચરી કેરી ચુગલી, અધરમ પક્ષ ન કરવી...	” ૩૬
માણસ જોઈને કામ પાડીએ, મુરખ મીત્ર ન કરીએ છે;	
હઠ ના કરવી ખોટી વાતે, કુરને દોષે મરીએ...	” ૩૭
મધુરી વાંણી વદીએ સૌથી, ઉદર રાખીએ ઉંડુ છે;	
મળ્યા મનુષ્યને પ્રાણ આપીએ, કોનું ન કરીએ ભૂંડ ...	” ૪૦
કદળી, ઢોલ, કુટીલ જન, કાંટી કુટ્યા વણ કળ નાપે છે;	
દુષ્ટની સહાંમા સાધુ ન થાવું, થાતાં અતી સંતાપે ...	” ૪૪
ગુણવંતને ઇતરાઈ ન કરવી, વૃદ્ધપણે લાલાઈ છે;	
ગુમાન ગરજ સમે નવ ધરવું, ભાગી જાએ ભલામી ...	” ૪૮
પર ધર જઈને દુઃખ ના રોવું, કોઈ ન થાયે વિભાગી છે;	
પાછળથી પસ્તાવો ઉપજે, ભાર જાય સહુ ભાગી ...	” ૪૯
પર ધરમાં અચાનક ન જાવું, વાત કરી નવ હસવું છે;	
ગુંજ કરંતા હોયે એ જણ ત્યાં, વણતેડ્યા નવ ધસવું...	” ૫૦
ચરીતે પણ ખોટાની સાથે, વાદ ન કરવો વાતે છે,	
ખરાબ હામે પથ્થર નાંખી, છંટાવું નીજ હાથે...	” ૫૨
કલેશની ઊપર કલેશ રાખવો, કોઈની ઉપર કોઈ છે,	
મન મોહ મદ મત્સર ના ધરવો, મનને કરવો બોધ...	” ૫૪
સકળ ચાતુરી એક વચનમાં, કહુ છું સહુ સાંભળજો છે,	
હરી, ગુર, હરીજન સેવી સમરી, જનમ મરણથી ટળજો...	” ૫૭
મન ભાવે તે આશ્રમ માડો, મ્હારે નહીં લેવા દેવા છે,	
દયો કહે મ્હારે તે મ્હોટો, જે કરે કૃષ્ણની સેવા...	” ૫૯

* નમ્ર. બ્રહ્મ, તન, કળી પસ્તાવો=નાગી, અગર તો સુંદર, પણ બ્રહ્મ દેહને જોઈ, વિગળ થવાનું પરીણામ, આ કળિયુગમાં પસ્તાવામાંજ આવે છે. x નિર્દોષ કવિનું આ કેહેવું, ચોતાની થતી લોકનિંદાને અંગે સંભવે છે.

ગૂઢ અર્થની એક શૃંગારી ગરબી.

મોહનલાલજી રે, માહારા જીવન પ્રાણજીવન,

હું બલીહારી રાજ ધણી ખમા.

દાસી તમ તણી રે, તમને સોંપ્યું તન મન ધન... હું બલીહારી—

મનના માંન્યા છો રે, જીવંછું હું શ્રીમુખ બોધ,

પીયરે સાસરે રે, બહાલું તમ સરીખું ન કોઇ... હું બલીહારી—

ચંદ્ર ચક્રોરને રે, ધમ્મે ત્યમ તમને મુજ નેણ,

કેવા બહાલા છો રે, કેહેતાં આવડતું નથી વેણ... હું બલીહારી—

રસિયા રૂપાળા રે, નટવર નાગર નંદકિશોર,

સદગુણ સાગર છો રે, મીઠાબોલા ચિતના ચોર... હું બલીહારી—

એકો વિધિ આજા હો રે, તો હું કાંઈ એક વાળું મન,

પુરણ સહુ વાતે રે, કોહો કેમ છૂટે લાલ લગન?... હું બલીહારી—

મુનો હું દેખું રે, પ્રભુજી તમ પાખે મંસાર,

પ્યાલો ઝેરનો રે, પાઓ તોયે ન ખસે પ્યાર... હું બલીહારી—

હરખું છું ધણી રે, મારો હરીજી ઝાલો હાથ,

પ્રીત નિભાવજો રે, નીત ન માગું ખીલું નાથ... હું બલીહારી—

ટાઢક અંતરની રે, માહારા પ્રાણજીવન આધાર,

પ્રીતમ દયાતણા રે, માહારા લોચનના શણગાર... હું બલીહારી—

આ ગરબી સદાચારી સ્ત્રીઓ ગાય, અને સાંભળનાર પોતાની મક્કીન વાસના દૂર રાખે, તો અવશ્ય, મીરાંબાઇનો ભક્તિભાવ સ્ફુરે, એમાં શક નથી.

પ્રેમપરિક્ષાની ગરબીમાંથી—આ કાવ્યમાં ગોપીયો ઉદ્ધવજીને પ્રેમનો ઉપદેશ કરતાં કહેછે કે—

આધવજી છે અળગી રે, વાત એક પ્રેમતણી,

કોઇ અતુભવિ એ જાણે રે, કેહેતાં ના આવે બણી.

મૂળે સજ્જર ખાધી રે, ગુંગાને સ્વપ્ન થયું,

તેનું મન જાણે રે, ખીલને ના જાય કહું.

નીમ સઘળા નાસે રે, પ્રેમ બ્યારે બ્યાપે,

જેને નિદ્રા આવે રે, તે ઉત્તર ક્યમ આપે?

જેનું બ્યાં ચિત ચોટ્યું રે, તેને તેથી મુખ થાયે,

સ્વાદ શો છે અગ્નિમાં રે! ચક્રોર ભાવે ખાયે.

રીત પ્રીતની ઓળી રે, જેનું સુખ તે જાણે,
અતુલવર્થી અભાગ્યા રે, તેના અવગુણ આણે.
મેઠી મનની મોહની રે, પ્રીતથી ખીજી ન મળે,
જડ પણ જીઓ લોહું રે, ચમકતે દેખિ ચળે.

લજ્જા શુધ ધુધ સામ્રથ રે, પ્રેમી જનમા ના ટકે,
મધુકર વાંસ કોરે રે, કમળ ભેદી નવ શકે.
દ્રષ્ટિ પ્રીતને માટે રે, પતંગ દીપકમાં બળે,
જાય પ્રાણ પોતાનો રે, તોયે સ્નેહિને મળે.
વિખના વ્યસનીને રે, સાકર પણ સુખ ના કરે,
પય પાણિથી ઉત્તમ રે, મિન તેમાં નાંખ્યે મરે.

જેનું જ્યા મન માંન્યું રે, તેને સુખ તેથી મળે,
તે વિના તેથી સાઈ રે, ના આવે તેની આંખ તળે.
ખે વૈરાટનાં લોચન રે, ઇંદુ ભાતું ભેદ કશો ?
કંજ કરમાય ચંદ્ર રે, કુલે રવી મન વશ્યો
છે અગમ પંથ એવો સ્નેહનો રે, ઉદ્ધવજી નથી દોડો,
ત્યાં લગી જ્ઞાન ગોઠે રે, જોગ લાગે મીઠો.

તમારા હરી સધળે રે, અમારા તો એક સ્થળે,
તમે રીઝો ચાંદરણે રે, અમે રીઝું ચંદ્ર મળે.
અભીમાન તજીને રે, ઓધવ ગોપી પાય પડયા,

x

x

x

ખીજી એક સુંદર શૃંગારી ગરબી.

ઐરિ ઐરિ ! એ ખેંદી કાં સમાર દિનિ વે...ટેક.

લાડિલિ ! લાલ ખેંદા ખીચ મૃગ મદ,

સુંદરશ્યામ પિયે હિયરા હર્યો વે...

ઐરિ ઐરિ—

ખાલ ગિચ મિત્રજનું અલિ અલિ ખાલ બસે;

સુ સુમાલજી સો તિન હિય ગરવ હર્યો વે...

ઐરિ ઐરિ—

નખ શિખ પ્રતિ અંગરૂપ, માધુરિ અકથિત અનૂપ;

લખ લજ્યો મનોજ ચંદ મંદ હર્યો વે...

ઐરિ ઐરિ—

અતિ પ્રખીન જાન રાય, લલિતા ન જાય;

સો દયા પ્રિતમ તેરે, ફંદ પયો વે...

ઐરિ ઐરિ—

એક અપ્રસિદ્ધ કવિતામાંથી—પદ રેખતો. ગત દાદરાની—

ગફલતમેં મુઝે છાંડકે, તુમ કહાં ચલે ગયે ?

પિયુ પ્રાન હમારે, બૃજરાજ હુલારે, ગફલતમેં ૦—૨૬

સખ ગોપી મંડલ છાંડીકે, મોડું લાયે અકેલી;

કરી ખ્યારી, કુંજખિહારી, મોંસું કરી હે કેલી

શીર પરાયે ભયે !

ગફલતમેં ૦—

અપનીષ પ્રાન ખ્યારી, તો છાંડની નથી,

જો છાંડની હતી તો મુઝે, સખનકી સાથી

દૈસે નમ્હેરે ભયે ?

ગફલતમેં ૦—

યોં તપતી હતી એતેમેં, આઈ સખ સખી;

મુખ ચક્તિ ભઈ ચિતવત, વો રોવતી લખી.

દયા પ્રિતમ ના અયે.

ગફલતમેં ૦—

ભાવાર્થ—સમાધીમાં એક તાર વતી મનની સઘળી સદ્વૃત્તિઓના સમૂહરૂપ ભક્તિ, ઇશ્વર તરફ આકર્ષણ પછી—નેહ ઇશ્વરનું સ્વરૂપ ઓળખાવવા ધણુ તરફડયા છતાં “નેતી, નેતી” એમ થાકથી બોલે છે, તેમ ભક્તિ સમીપ આવે છે ત્યારે, ઇશ્વર કસોડી કરવા સકારણુ અલોપ થઈ જાય છે. મરહુમ મહાત્મા ભોળાનાથ સારાભાઈ પ્રાર્થનામાળામાં એજ ભાવાર્થ કહે છે કે:—

“બાંધી છે અવધી ત્યહાં લગી મતી, જીવો તણી ચાલશે,

તેથી પાર ગયે ધણો ભ્રમ થશે.”.....

એજ રીતે ઇશ્વરે ભક્તિને પોતાની તરફ આકર્ષ્યા છતાં, ગફલત= મન અસ્થિર થઈને માયા અથવા સંસાર તરફ વળવાથી, ઇશ્વર અલોપ થયેલા, ભુલાઈ ગયેલા જોઈને, ભક્તિ રડી ઉઠે છે—“ગફલતમેં મુઝે...એસે ન મ્હેરે ભયે”. એવામાં સદગુરૂની વાંણી, સદ્વૃત્તિ, આદી ભક્તિની સખીઓ તેને રોતી જોઈ મદદે આવી પહોંચી; અને કારણ શોધતાં જણાયું કે, કવિ દયારામના વહાલા એવા શ્રી પુરણ પુરુષોત્તમ પ્રભુ વિના, તે જૂરે છે. કવિ દયારામની પ્રેમભક્તિ અને શ્રંગારી ભાષા આમ સમજવામાંજ લાભ અને શોભા છે. અન્ય રીતે નહીં.

લાવણી-બેહાગ.

નાગર નટ રે, મિલ જાઓ મનમોહન ખ્યારે.

૧ ખ્યારે નંદુલારે, લગી થહ રટ રે...

મીલ જાઓ ૦—૨૬.

તુમે મોહની બેતુ બળાઈ, કહો સાંચ ન હમેં બુલાઈ ?	
હમ સખ તજ ધાઈ આઈ, આપ નિકટ રે...	મીલ જાઓ૦---૧
હમ રૂપાસકા બૂજ્યાસી, ના બ્યાપક બ્રહ્મઉપાસી,	
તાહે ક્યો છાંડો અખિનાસી તુમે અઘટ રે ..	” ૨
હમ નિશ્ઠ મુઝં બૂજ્યાલા, તુમસોં ક્યો ગરવ નંદલાલા,	
સો ક્ષમા કરો બૂજપાલા, હોઈ પ્રકટ રે .	” ૩
ક્યો કુટુંબ સહોદર બેરી, ભણ બિના મોલ તુમ ચેરી,	
તુમ બિન કોઈ હમે ન હે રી, બિચારો હું ઘટ રે...	” ૪
યોં કહે રોઈ સખ બામા, તબ દયા પ્રકટ ધનશ્યામા,	
સખ દ્યાય લઈ ઉર રામા, યસુના ત્રટ રે...	” ૫

એક ફાંકડુ શૃંગારી પદ.

શ્રી ગોપાલલાલ પ્યારે (૨), ચંગા મુખડા દિખાતા જા૦—ટેક.	
દરસકી પ્યાસી, અખિયાકી તું પ્યાસ બુઝાતા જા....	શ્રીગોપાલ૦
ધરક ચશ્મ ખંજર મારી, કછુ તો મલમ લગાતા જા,	
તેરે મિલન બિન જિવન, ઈશ્મ હોવે તો ગતાતા જા. ..	”
તેરી તલપ આતસ તલ્લુ, મિઠિ ખતિયાં સુનાતા જા,	
હો દયાપ્રિતમ ! બેપરવાહી હોતા હે ક્યો ? જીવાતા જા.	”

એ પછી દ. ર. મા. ભાગ ૧ પ્રકરણ ૫. પાતું ૧૫ લાઇન ૧૧ ની દીકાના અનુસંધાનમાં—જુઓ વાંચો, લગ્ન માટે ખીજવારની ના પાડનારા પ્રયંશની કવિતા.

રાગ હરદ્વારી ગતની લાવણીનો.

એક વર્યો ગોપીજનવલ્લભ, નહિં સ્વામી ખીજે,	
મહારે નહિં સ્વામી બજે-રે મહારે નહિં સ્વામી ખીજે. ટેક	
અવર કોઇનું કામ ન મહારે. રીઝો કે ખીજે,	
કૃશ કરે તે પ્રમાણુ કારજ, વણસો કે રીઝો;	
પ્રાણુ જાય પણ અન્ય કૃતીમાં, મંન રખે બીજે ...	એક વર્યો૦—૧
સુખી દુ.ખી જેમ ગમે તેમ નાખે, એના શુંણુ ગાઈ,	
વિના મૂલનો શુલામ ધરનો વેચે ત્યાં વેચાઈ;	
એજ ગમ્યો, એથી મન માન્યું, ખીજે નવ ચહ્ન,	
એના વિણુ અવતાર હું કોઇનો, દાસ ન કહેવાઈ...	

શ્રીકૃષ્ણ વિના શિર અવર નમે તો, છેદનનો દંડ,
 નંદકુંવર વણુ નામ જપે તો, જિવ્હા કડં શત ખંડ;
 અવર દેવતી આશ કરે, અથ ભાળે પ્રહાંડ,
 અન્ય અમર દરશણ દોડે પગ તો પાકું પીડ. ..
 હું ચાતક જળ સ્વાતી શ્રીછ, હું ઝરખ હરિ વાતી,
 હું હારિલ કાઠી હરિ દ્રવંત, ધારી તે ધારી;
 અનન્ય પતિવૃત્ત જેને નહિં તે, કહિયે વ્યાભિચારી,
 શ્રીગુરુદેવ નમવળે કેહે દયો, સદા ટેક માહારી....

એક વર્થો—૩

” ૪

વાંસલહિની ગરબી

તું છું માનિતિ મોહનતણી—રે હો વાંસલહિ!
 તુંને વાલમ કરે છે ઘણું વ્હાલ, રે હો વાંસલહિ!
 મીઠો આવડો શો શોર! મોહો નંદનો કિશોર,
 ત્હાં આવડું શું જોર! લુંહિ કાળજકું માં કોર .. રે...હો વાંસલહિ—ટેક.
 પિયે અધરામૃત પિયુતણું, તું હો વાંસલહિ!
 મ્હારે શોઝ્ય સરિખું તું સાલ, રે હો વાંસલહિ! ... મિઠો—૧

x x x

પતિવૃતાનાં પણુ મૂઝાવિયાં, હો વાંસલહિ!
 તેં તો છોડવિયાં સતિઓનાં સત્ય, રે હો વાંસલહિ! ... મિઠો—૨
 વન વન કુંજ કુંજ ફેરવ્યાં, તેં વાંસલહિ!
 તેં તો સહુનિ કરિ છે એવી ગત્ય, રે હો વાંસલહિ! ... મિઠો—૩
 ગાળે ગુમાનભરી આવડી, હો વાંસલહિ!
 તુંતો જોનિ વિચારિ ત્હારી જાત, રે હો વાંસલહિ! મિઠો—૪
 જોતાં તું કાષ્ટજ કેરો કરકડો, હો વાંસલહિ!
 તુંને આજ મળી છે હકરાત, રે હો વાંસલહિ! મિઠો—૫

ગવૈયાના ગર્વખંડનનું પદ—રાગ દાદરો.

મેરે મન મોહનલાલ! મધુપુરિમેં જસે. (૨)
 કહ્લા જાય નહિં વે, રહ્લા જાય નહિં વે. મેરે મન—ટેક.
 ખાનપાન ખાન ચેન, નહિં મેરે ચિત્તમેં (૨)
 કંસ કિંકરિકે કંદ લાલ કસે. મેરે મન—૧
 હયા પ્રિતમજસોં...કો ન.. કહે વાહવાહ (૨)
 લલિ કિનિ અબકે સખ લોક હસે. મેરે મન—૨

કવિનાં સખીભાવનાં કાવ્યો. પદ-રાગ-રેખતો.

પરે મત ઇશકદે કંદા, પરે જગ, સોહિ મતીમંદા,
કઠિન હે ઇશકદા કિલ્લા, લેવે કોહિ જગતમેં વિરલા.
આગેસોં સિર અપના દેવે, સો ગદ ઇશકદા લેવે,
મહે સખ અલકદી હાંસી, સો તોડે દુઃખનદી કાંસી.
પિયા જિને પ્રેમકા પ્યાલા, સદા વે રહત મતવાલા,
ખુશીમેં દીન સખ રહેના, માથુકદો દે અરન નેના.
મોહન મોહેખૂજ તુંહી મેરા, અશ્મ ખિય દીબજો ડેરા,
સજન તરી સાંવરી સુર્ત, માધો ! તરી માધુરી મૂર્ત.
તુંહિ સિરદાર મેરે સિરપર, તેરે દિલ ચાહે સો તૂં કર,
આશકકિ યેહિ હે અરજી, ન બુજિયે માથુકદી મરજી.
લઈ ખિન મોલરિ દાસી, પ્યારકે દરસકી પ્યાસી,
નિભાવનવારે તુમ ચારી, દયાકે પ્રીતમ ગિરિધારી.

કવિની અભિલાષાનું પદ-રાગ ધોળ.

શ્રીગુરુ દેવ ! મન અભિલાષ જે મહારા પૂરશે,
તે દિન ક્યારે આવશે રે ? ટેક.

શ્રીજી મળવામાં પ્રતિબંધ છે તેને ચૂરશે.... તે દિન—૧

નટવર રૂપ-રસમાં મન માછલડુ રમશે,
ધીરાધા પદપંક્જમાં મુજ મતિ મધુકર ભમશે. .. „ ૨

શ્રીગોકુળ શ્રીવંદાવનવાશી નિરાંતે રહેશું,
ગોપીજન જીથ મધ્યે રમતાં, જીગલતે જોશું ... „ ૩

હરિના સહુ વલ્લભ, મુજને કિંકરી કરશે રીઝી,
“ દયા ! તું દાસી મહારી, ” કહી કર સહાશે શ્રીજી.... „ ૪

દયાદાસીની પ્રાર્થનાનું એક ત્રીજુ પદ-રાગ ભેરવી.

ટિકા—આ કવિતા કવિએ જીજી યાત્રામાં શ્રીનાથજીથી વિદાય થતી વેળાએ ગાઈ સંભવે છે.

હો શ્રીનાથજી, મોપેં રહે ક્યોં રીસાય ? મેરે પ્રભુ સુખદાય....હો શ્રી—ટેક.

દરસ પરસકી પ્યાસી, તલપત અખીયાં, શ્રીમુખ દેહો દેખાય ...હો શ્રી—૧

દોષ સમુજકે, દર રહત હો, કિંકરી કહો કહાં જાય ? .. હો શ્રી—૨

હાંહાં કરી કર જીરી નક ધસ કહું, અંચરા પસાર પડે પાય.... „ ૩

કહા બહાધ પેંહો સમરથ પ્રભુ, દીન દાસી તરસાય.... „ ૪

અગલ આસપુરક દયા પ્રીતમ, અજ મોહે લેહો અપનાય.... „ ૫

પદ-રાગ-સોહણી.

કોન ગતી મેરિ ધારી ગિ રેધારિ છ !...	કોન ગતી—ટેક
લગન અગન ગિય ડારિકે ખિસારિ છ. ..	”
ખિકલ કરી હરિ । સુધ ના લહી ફિરી, બુઢી મીઠી ખાંતી ફરી, કેહેત મોકુ ખ્યારિ છ ...	”
તુમ તો ખિસારિ મોકું, તુમ કેસે ખિસરો ?	
આંખ અનિયારિ ચુબી, હિય જ્યોં કટારિ છ....	”
દયાકે પ્રિતમ ખ્યારે કચિત ન રહો ન્યારે, મુઢુ મુસકાની ફંદા ગિય ઘેરી મારી છ ..	”

—રાગ-રેખતો.—

મદન મોહન ખ્યારે મેહેખૂમ મેરા હે, દીદાર હુઆ જખસેં દયા દિલમેં ડેરા હે.	મદન—
ધક્ક જખમ મારી, ભઘ મેં દિવાની, કોઇ ખેલિ ન્હૈં સાહેલી, શોખી દિલ્લી યે જાંની...	મદન—
ધક્કી મેં કસીપર, ઓઝ મેરા છતન, હુધ ખલક સારી ખારી, કછુ ઘમના હે ન મન. ..	મદન—
એક યાદ મિઠિ ખતિયાં, છતિયાં કાટ જાતિ હે, કછુ કહેમેં ન્હૈં આતા નેનાં ભર ભર આતિ હે. ,..	મદન—
મતલબકે ગરજ આલમ જાંન કેલાને હે, દયાપ્રિતમ ખેપરવાહી ખલિહાર કેલાતે હે....	મદન—

રાગ-રેખતો.

એક ખુશસુરત ગભર ગુઝાર સાંવરા, તારીફ ક્યાં કરું ? હે સખ માંતિસે લલા ...	એક—
ધસ, નગરકી ડગરમેં મેરા ચિત ચુરા ચલા, કેંતિયિ સખ આલમ યે ન દકે લલા ...	”
દેખી મુઝે નિધાસર તખસો એ દુઃખ દલા, ચિતવનમેં કછુ ટોંના, કીધ કદ્દ કલા....	”
અનગ આગ લગી, વે તન જાત હે જલા, જિય જાયગા જરર, સૈયાં ! સજન ના મિલા....	”
ખુશતી જો એસા દર્દ, ખિરહ હે બલા, તો મેં હિસિ પલક જાયકે પકરતિ પ્રલ્લા....	”
મિલાએ કોઇ મેહેખૂમ ફૂસરી ન હે સલ્લા, દયાકે પ્રિતમ ખિન મરૂંગી કાટકે ગલા.,..	”

પુર્વજન્મના સ્મરણનું પદ.

મહારો નેહ લાગ્યો રે, એ સાંવરિયા સાથે;

મહારો નેહ લાગ્યો, પાતળિયા સાથે....

મહારો નેહ૦—૮૬.

સાંભારિ આવિ મુને પ્રીત પુરવની,

તે અનુભવ આજ જાગ્યો રે, સખિ!...

સાંવરિયા સાથે૦—૧

મતનો માન્યો, અંતરનો ધગ્યો,

વર મળિયો મુખ માગ્યો રે, સખિ! ..

સાંવરિયા સાથે૦—૨

દયાના પ્રિતમની સંગે, નિશદિન રમતાં;

ભવનો તે ભવ આજ લાગ્યો રે, સખિ!...

સાંવરિયા સાથે૦—૩

કવિનું હાથ લાગેલું એક અપ્રસિદ્ધ પદ—રાગ દાદરાની ગતનો.

મેરા પ્રભુ ગિરિવરધારી, મેરા પ્રભુ કુંજખિહારી,

છોડી ક્યું કરકે પ્યારી, દુઃખમેં હારી, પ્રાનકે પ્યારે !

હાંહાં રે હો શ્રીજી૦—૮૬.

આપ ખિતા નાંહિ કો બેઢી છોડી જન મોહે અકેલી;

સંગ કો નાંહી સાહેલી, ક્યોં રહેંગે પ્રાન હમારે?...હારે હારે હો શ્રીજી૦—૧

દાસી મુજ દોશ નિવારો, ખિરહાનવ્ર કાહેકું પારો ?

આપકો બદ્ધ બિચારો, બપાહી ક્યોં છોડો નંદહુલારે. ..

..

૨

સેતિ દેખી કરના આપ, યૂથમેં દધ મિલાધ;

દયાને લીલા ગઈ, શ્રી બૃજરાજ નેનકે તારે....

..

૩

નિંદા કરનારને કવિના જવાબની ગરબી.

વિચારિજન તો જારી રમશે, રાખશે રૂઢિયા રીશ,

અવિચારી જન જારીને તજશે, શું ગાશે જગદીશ ?

કૃશ્નશું જારિ હમારે છે, જારી કરતાં જિવ તારે છે,

નિત નિત જારિ હમગે રમિયે, જાયે જો પાપી જીવ.

પાશુ પગલું ભરિયે ન વહાલા, જારી રમતાં થાશું શિવ,

નહૈં મુકિયું પ્રેમનો કંઠો રે, વ્યભિચારીને શિવ તોડો રે.

પતિવ્રતાનો નિમ છે એવો, રમવો સ્વપતિશું રંગ,

નિત નિત પોઢે પાસે નંદલાલો, શીતળ થાયે મમ અંગ.

તેને પ્રેમે કાળજ કોયું રે, કૃશ્નસંગે મમ જીવે જોડ્યું રે,

દયાના પ્યારો કૃશ્નજી કાહાવે, કૃશ્નની પ્યારી આ દાસી,

રમું રમાહુ પ્રેમે પોહું, જારી કૃશ્નસું નહૈં તો હિદાસી;

એ વ્યભિચાર નિત્ય કરિયે રે, એથી ભવસાગર તરિયે રે,

રતનખાઇના પ્રથમ મેળાપને લગતી ગરબી.

કવેળામાં અમે નાનકડી નાર, પાણીડાં ક્યમ ભરિયે ?

આવે ઓચિંતા દુરિજન કોય, ઘણું ખોટું મ્હારા રાજ. પાણીડાં—

રાંમે પનઘટ રસિયા રાજ ! પાણીડાં ક્યમ ભરિયે ?

પીડે કોઈકિયાંની ઘણી લાજ,

„

ઘેલાં કાઢ્યાની તમને છે ટેવ,

„

હજિ છોકરવાદિ નયિ છૂટી, થયા મ્હોટા મ્હારા રાજ. પાણીડાં—

ધણું થારો ધીરજ રાખો આપ, પાણીડા ક્યમ ભરિયે ?

સમે સાંપડે સૌ સુખ હોશે, ધીરજ ધરજો રાજ !

„

તોપણ લાજ આજ તજિ કહિયેછ, પાણીડાં ક્યમ ભરિયે ?

માખાપે અવર કર આપીછ,

„

ગરબી-ત્રીતાલી.

આવો અલખેલા રે બહાલા ! કહેણિ તમે ક્યાં ગયાંતા નંદલાલા ? આવો—

સાચા કણે કણે ક્યાં ચારો ? હગશે હગશે સમ શા ખારો ?

„

સજન હશે તે રાખશે જાનું, કોઈ તો કહેશે મનનું માનું.

„

જગત રહે નહિ જોરે પાંધ્યું, કાટ્યું ગગન ક્યમ રહેશે સાંધ્યું.

„

બાલમ માંનો કે ના માંનો, એનો મરમ હું લહું છું જાનો.

„

સુખ દેખો ત્યાં સુખિયા થાને, તમારું મન માંને ત્યાં જાને.

„

દ્વારિકાંધીશનું પ્રભાતિયું-રામકૃષ્ણી રાગનું પદ.

શ્રીદ્વારિકાંધીશ છે શીશ મ્હારે ઘણી, ધણ નહિ અવર વણુ વિશ્વનાથ,

શ્રીગિરિધરણુ તવ ચરણને શરણુ છું, જન્મ ને મરણુ હરિ ગ્રહેજો હાથ...શ્રી. ૧

દામ ને ધામ તન વામ શું કામનું ? દામ વિશ્રામ નહિ સ્યામ પાખી.

તહારો હું દાસ અવિનાશ તુજ પાસ રહું, વાસ વૈકુંઠનો છું અભિલાખી. „ ૩

અચળ તવ ભક્તિ રસયુક્તિ સત્સંગ ઘો, જગતથી દૂર આસક્તિ મ્હારી,

નિધિદયા, ધરિ દયા, જનદયાપર દયા, કર છડું તહારો ગિરિવરધારી. „ ૪

૪૦ વર્ષની વયે ગોકુળમાં ગાયેલું પદ. રાગ ભેરવી.

કહાં લગી જરનું મેં આપ બડાઇ, તુંમસે તુંમ હો ગોકુલરાઈ. ટેક.

મેરી ચૂકકો અંત નહીં-પ્રભુ, તુંમરિ કામા કોઈ પાર ન પાઇ.... કહાં—

અનુચિત કરમ કરતહું મેં નિશદિન, તાપર તુંમ મોહે દેત બલાઇ. „

જેજો બિધી જનકું સુખ હોવત, સો બિધિ ગરદ ધરત હિત દયાઇ „

તુંમ નિજ જાનિ દયાકો લડાવત, દયો નમન કરી અલ અલ જાઇ. „

પ્રકરણ ૬. કાવ્ય નિરીક્ષણ—

ઝોટલે, પાંત્રીસ વરસની વયે, સ્ત્રીમંડળના માનિતા થઇ પડેલા, આનંદી, અને સુંદર, કવિ દયારામનાં રચેલાં કેટલાંક સુંદર કાવ્યોની તમાસણી અને માહિતી.

જાળવયે લખેલુ કવિનું પેહેલું કાવ્ય-હાલ સુધી જાણવામા છે, તે પ્રમાણે-“ પદ્મધંગીતા ” છે. હાલરુ, જાળલીલાના ત્રણ ગરબા, પ્રેમરસગીતા, કૃમ્મઉપવિત, કમળ લીલા અને રાસ પંચધ્યાયી-આ બધાં કાવ્યો, કવિની તરણાવરથાનાં આનંદી-સ્વચ્છંદી-વર્તનના ભણુકારાની આપણને ઝાંખી કરાવે છે. તે પછી ૧૪ થી ૨૦ સુધીની વયનાં કાવ્યો, કવિની ગદ્યાપચીશીની કેટલીક કાંકડી અને કેટલીક ભરત વિકારી કવિતાઓ વિગેરે, પ્રકરણ ૧ તથા ૨ માં જોઈ લઈ, પ્રકરણ ૫ માં નિંદાખોરોને કવિએ આપેલા જવાબની કવિતા, શ્રીનાથજીની સ્તુતિ, ત્રીજી યાત્રામાં ગાયેલું-“ કહાં લગી ખરતું મેં આપ બહાઈ, ” એ પદ જેવી કેટલીક સુંદર કવિતાઓ વાચતા, આપણે, દયારામભાઈની ઉન્નમરના હૃદયના વરસમાં પ્રવેશ કરિયે છીએ તો—

ત્રીજી યાત્રાએથી પાછા આવી, ડભોઇ વસતા પેહેલાં, ડાકોર જઈ કવિએ ગાયેલી-ડાકોરનાથની ગરબી, નીચે પ્રમાણેની, હાથ લાગે છે. રૂપાળા શ્રીરણછોડ છે જ રાજ. રૂપાળા શ્રી૦—ટક.

રાત દિવસ મન ભમે રસિઆમાં, નિરખવાના ઘણા કોડ છે જ રાજ... રૂપાળા૦—
ઉપમા દેવા નથિ કોઇ ખીજું, એ અલભેલો અજોડ છે જ રાજ.... „
એને મુકીને ખીજને મળે જે, તેમાં મેરૂ જેવડી ખોડ છે જ રાજ.... „
ડાકોરના ડાકોર નથી વહાલા તે, શ્યામ વૃષભની જોડ છે જ રાજ.... „
પ્રગટ સુરજ છે સંસારમાં *દયાપ્રભુ, દેખે ના, ઓળખે ના, તે ઘોડ
છે જ રાજ.... „

આ પછી ચાંણોદથી ડભોઇ સ્થાયી મુકામ ફેરવી, પોતે કરેલી યાત્રાને યાદ લાવી-“ વૃજમહિમા ” નામનું કાવ્ય કવિ લખે છે. આ ૧૦૫ કડિયોનો ગરબો કવિએ ક્યારે ક્યાં લખ્યો-તે હકિકત હાથ લાગતી નથી; પણ સ્વમતનો મહિમા વધારવા, મુલ્યલોકના વૃજદેશને-ઇંદ્ર, અક્ષ, કૈલાશ-એ ત્રણે લોકથી વધારે સારો મનાવવાની અતિશયોકિત ભરેલી લાલ-સાને આધીન થઈ, પ્રથમ ઇંદ્રલોક તરફ નજર કરી કવિ ગાય છે કે:—

સુરપુરીની માંહ, નહિં દેં ખાવા જો; વૃજમા છે રંગવિલાસ, મુખ ઉપજવા જો.
હવે જોઇએ અલસદન, ત્યાં થું સારું જો; હેતુ પુરસ્કર સાર, અમો વિચારું જો.
અલસદનની માંહ, હંસ રૂપાળા જો; વાળ માનસરોવર સાર, મુક્તમાળા જો.
ચાર મૂખથી વેદ, અહ્યા ભણતા જો; તેમા ઈશ્વરના ગૂંચુ, સારા ગણતા જો.

આમ કહીને—એ સર્વને વૃજ સાથે સરખાવતા કવિ કહે છે કે—
વૃજમાં છે હંસ અપાર, રૂપે રસિયા જો; માનસ સરથી રસાળ, યમુના વસિયા જો.
અહીં ફૂડી દદિ જોહ, રૂડી થાયે જો; કરે યમુના મધ્યે રનાન, અધ સહુ જાયે જો.
માનવ દાનવ ને દેવ, હરી વખાણે જો; વ્રજ અલસદનથી ચટે હરીજન જાણે જો.

આહાવો એકતરફી ફેંસલો આપી, કવિ દેલાસ તરફ નજર
ઢોડાવીને કહે છે કે—

દેલાસગિરિ દેખાય, દુરથી સારો જો; ગોવરધન ગિરિ લેવાય, નિકટથી ન્યારો જો.
ત્યાં ગણુ હરના ગુણુ ગાય, ગાછ ગાછ જો, અહિં ગોષ કરે કિરતન રાછ રાછ જો.
હાવાં વૃજમા એક અધીક, સહુને દાખું જો; શ્રીહરી વિઠ્ઠલરૂપ કષ્ટ પેર ભાખું જો.
જેનિ જોડી નહિં જુગમાલ દેવમુગરી જો; ચંકર વિધિ જેને ગાય, વાત વિચારી જો.

એ રીતે વૃજને સર્વોત્તમ ઠરાવી, કાવ્યને અતિ કવિ કાંધક
પેતાની પણ ચોડી હક્કિત રજુ કરે છે કે—

ગુણિયલ ગુર્જર ગુભ દેશ, ત્યાનો વતની જો;

દર્ભાવતી કરી સેવ, વલ્લભમતની જો.

ચંડિપુરિ મહા પાવન જન્મની ભૂમી જો;

છે દયાશંકર નામ, જગ વિખ્યાતે જો.

નર્મ ધર્મ રસાળ, જાણી ધાર્યો જો;

વલ્લભ કુળમણિ મહા દેવ, પાર હિનાર્યો જો.

ગ્રોતાવક્તા સહુ જનન, હરીગુણુ ગાજો જો;

જો તરવું ભવજળા પાર, વૈશ્વ થાજો જો.

આ કાવ્ય લખ્યા પછી, ડભોઇમાં રહીને—૩૯ વરસની વયે, કવિએ
કેટલાક “ લીલાનાં અને વિવાહનાં મુંદર-મનહર-કાવ્યો લખ્યાં હતાં; જેની
માહિતી આપણે ૬-૨-મા-ભાગ ૧ પ્રકરણ. ૧૦ પછી-પાના ૩૧ થી
૫૪ સુધીમાં મેળવેલી છે. એજ પુસ્તકને ૪૧ મે પાને આપેલાં “ માન-
લીલા ” નાં ત્રણ પદોના અનુમંધાનમાં વાચવા જેવાં જેથે વધુ પદો જડી
આવ્યાં છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

રાગ સોરઠ.

ચાલ બેલી અલબેલિ ખ્યારિ રાધે !

તને ત્હારો કા'ન બોલાવે, તને ધનશ્યામ બોલાવે;

તને ત્હારો પિયુ બોલાવે, સરસ સમય સાધે સાધે... ચાલ બેલી૦-ટેક.

કેસરિ આમિપ તજી તૂણુ કેમ ખાય ?

સ્વાતિ સલિલ વણુ, ચાતક તરસ ન જાય;

વન વિશાખા અગ્રજન સીપ ચ્હાય, સલિલહીન મીન જિવે ન કાય;

કરિ જો વિચાર, કરિ જો વિચાર, વાર વાર, એજ સાર,

તજિ ઉપાધે ઉપાધે, ખ્યારિ રાધે !

ચાલ બેલી૦—

ભાષા વિકારી છે. પણ પડદો ઉચ્છીને જોઈશું તો જણાશે કે, ગદ્યા-
ભક્તિને તેડવા આવેલી લલિતા, તે સદ્વૃત્તિ છે; અને કા'ન-ધનશ્યામ તે
દેહધારી ભક્ત હૃદયના પિયુ-પ્રાણાધાર-સ્વામિ છે. વેશ્વવમાર્ગી ભક્ત કવિના
કથનની ખુબી એ છે કે, વિકારભાવની પેલી પાર, ધર્મભાવનાનાં દર્શન તે,
સંસ્કારી જીવોને કરાવે છે. પણ બુદ્ધિબળને કશ્યા વિના જોનારને—“ ઉપર
પાંણી નીચે ગારો,” દેખાય તેમાં દોશ કો'નો ?

મનામણીનું એક બીજું પદ-રાગ રામકલી.

મિનજોણુ અલબેલિ હો રાધે ! મધ્ધેલી હો રાધે !

થાને મ્હારો ગિરિધર બોલાવે રે...

મિનજોણુ૦—

ગિરિધર બોલાવે રે, ખ્યારિ ! તું ક્યોં નહિં આવે ?

નિત ઉઠે રૂસણો ક્યોં ભાવે ? ક્યોં તરસે ? ક્યોં તરસાવે રે?... „

લાખન લલના બન ઠન ઠાડી, બાલમજિ રિ આગે, દાવ ન આવે રે;

તૂં બિન દુનિ, દિલ નહીં ભાવે, વે તો ચારોધ મિલણો ભાગે રે... „

શ્રીરાધે ! શ્રીરાધે રાધે ! મોહન મુખ રટ લાગી;

ઉઠે ચલ હિલમિલ પ્રાનપ્રિયસું, તો માનું બડભાગી. ... મિનજોણુ૦—

ત્યાર પાદ ૪૦ વરસની વયે, કવિ—“અન્નમિલ આખ્યાન” નામનું
કાવ્ય લખે છે. તેની માહીતી આપણે આજ પુસ્તકના પ્રકરણ ૧૦ પછીના
“કાવ્યનિમજ્જન” માં મેળવીશું.

તે પછી, ૪૭ વરસની વયે, દયારામ—“ભક્તિપોશણ” નામનું
વખાણુવા લાયક ધર્મિષ્ઠ કાવ્ય લખે છે. એને વિષે દ-૨-મા-ભાગ ૧ પ્રક-
રણ ૬ માં કહેવામાં આવેલું છે,

પછી ૪૯ થી ૬૨ વરસ સુધીની વયમાં, કવિએ જે હિંદી-ગુજરાતી કાવ્યો લખીને દેશની સાહિત્યસેવા બજાવેલી છે, તેનું વિસ્તારપૂર્વક અવલોકન, આ પુસ્તકના પ્રકરણ ૧૦ પછીના “કાવ્યનિમજ્જન” માં કરેલું છે. ત્યાંથી વાંચી બોવા વિનંતી છે.

ત્યાર બાદ, ૬૩ વર્ષની વયે લખેલો, કવિનો એક કાગળ, બોવાનો આપણને હાથ લાગે છે. તેમાં અમદાવાદવાળા બ્યાસ માધવરામે લખેલા પત્રના જવાબમાં, કવિશ્રી લખે છે કે—

રાગ-ગરબી,

સ્વસ્તિશ્રી સુભગ સ્થાન રાજનથ છે રે લોલ,
 માધવરામ બ્યાસ તે સ્થળે નિવાસ છે રે લોલ.
 વૈશ્ણવ વલ્લભી શ્રીકૃષ્ણતણા દાસ છે રે લોલ,
 ધણા મુગ, શ્રુતિ સ્મૃતિ શાસ્ત્રબાણ છે રે લોલ.
 વર્તમાન કળી દાળ મહા દુષ્ટ છે રે લોલ,
 તેમાં પંડિતોડપિ થયા મતીબ્રષ્ટ છે રે લોલ.
 તેવા સમય મધ્યે ધન્ય માધવરામજી રે લોલ,
 કરવા ચાહો છો પ્રસન્ન ધનસ્થામજી રે લોલ.
 શ્રીમદ્ ભાગ્ય અવધિ, કૃષ્ણચરણ પ્રીત છે રે લોલ,
 સ્ફુરે ગુણ હરીતણા, ના અધમપણું રે લોલ.
 તમો કૃષ્ણકૃપાપાત્ર છો, અમો લલા રે લોલ,
 દશા મુમુક્ષુની, માટે નભિમાન છે રે લોલ.
 લખીતંગ દયારામ કૃષ્ણદાસ છે રે લોલ,
 દર્ભાવતિ મધ્યે વર્તમાન વાસ છે રે લોલ.
 કૃષ્ણસ્મરણ તેના વાંચશો તે પ્રેમના રે લોલ,
 પત્રદ્વારા સમાચાર પામ્યા ક્ષેમના રે લોલ.
 તમો લખ્યું પ્રયત્ન પ્રતિહત્તર વાળજો રે લોલ,
 યથામતી લખું, વાંચિ સંદે' દાળજો રે લોલ.
 મન હાથ કરવું હાથ નથી દાસને રે લોલ,
 કૃપા સાધ્ય છે, નથી વશ પ્રયાસને રે લોલ.
 સૌભરી મથ્યા, ન આવ્યું મન હાથમાં રે લોલ,
 ચચ્છમંગ જોઈ ચળ્યાજ, લખ્યું ગાયબારે લોલ.

ઉચિત હતું તે તબ્બું, અનૂચિત ક્યું રે લોલ,
 અનુમાન કરિ જુઓ, અનિત મન ક્યું રે લોલ.
 સાચી દીનતા વડે જ સિદ્ધ શ્રીહરી રે લોલ,
 દૈન્ય આવ્યે સઘ કૃશ્નની કૃપા લહે રે લોલ.
 કૃષ્ણકૃપા થતાં ન્યૂન કશું ના રહે રે લોલ,
 કે'શે દીનતા આવ્યાનો પણ ઉપાય શો રે લોલ?
 સતસંગ ક્યે દીનતાને પામશે રે લોલ,
 ભટકે મન તોયે જપતાં બેડો પાર છે રે લોલ.
 ચિત્ત ભટકતું ને કદિ ભોજન ઠીજિયેરે લોલ,
 સ્વાદ એછો તદ્દપિ ઉદર ભરી લીજિયે રે લોલ.
 મન થીર થવા શોય રખે રાખતા રે લોલ,
 સદા કાળે જે'જો કૃશ્નનામ લાખતા રે લોલ.
 કૃષ્ણ જપતાં મન, એની મેળે હારશે રે લોલ,
 દ્વેદે શુદ્ધ થતાં, હરિ ઉર પધારશે રે લોલ.
 નામે હૃદય શુચિ થશે, સ્વલ્પ કાળમાં રે લોલ,
 વાસના ખલ્યેથી ઠરશે મન ગોપાળમાં રે લોલ.
 સંસ્કાર કશે હતો મળમાસને રે લોલ?
 શણું માત્રે આપ તુલ્ય ક્યો દાસને રે લોલ.
 ચમત્કાર જોવા ઇચ્છો છો, નામના રે લોલ,
 એ વિચાર પુષ્પિષ્ઠિને, ન કામનો રે લોલ.
 વળી સર્વનો સિદ્ધાંત થોડામાં કહું રે લોલ,
 ગુરુ ગ્રંથાદિકારા, જે હું લહું રે લોલ.
 હરિ, ગુરુ, સંત, એકતા આધીનતા રે લોલ,
 સદેહિ ઉપર દયા સહિત, દીનતા રે લોલ.
 અનાયાસ લાભથી, સંતોશ રાખવો રે લોલ,
 વૈશ્નવધર્મ લોભ સાડ, ઝાહું ન દાખવો રે લોલ.
 દુષ્ટ સંગથી, સર્પતુલ્ય નાસવું રે લોલ,
 એક કૃષ્ણ વિના, ફળમતિથી ત્રાસવું રે લોલ,
 એ પ્રમાણે શિક્ષા, આચરણમાં આવશે રે લોલ,
 દયાપ્રિતમ કૃષ્ણ, નિજ નિકટ બોલાવશે રે લોલ.

પછી ૬૫ વરસની વયે, છેલ્લીવારની શ્રીનાથજીની ઝાંખી કરતાં,
કવિશ્રી ગાય છે કે—

વદનકમળ જોયું, જોણે એકવાર, શ્રી નાથજીનું વદનકમળ જોયું.
દોટિ કલ્પનું મેલું થયેલું મન, એક પલકમાં ધોયું... જોણે—
મનુપાદે' તેનો સંકળ થયો છે, જનમ મરણ દુઃખ જોયું... જોણે—
મેવાદ દેશમાં બિરાજે મહારો વહાલમો, જેમાં શેષ શંકરે ચિત પ્રોયું... જોણે—
કમળચોક રત્નચોક જગમોહન જોયા, રત્નું એક તેણે, બાકી રોયું... જોણે—
દયાના પ્રિતમશું પ્રિત નયિ જેને, માતપિતા નામને વગોવ્યું... જોણે—

ત્યારબાદ ૬૭ વરસની વયે, કવિ “ ગિતા માહાત્મ્ય ” નામનું કાવ્ય
લખે છે. તેમાં તે ગાય છે કે—(અધ્યાય બીજો-રાગ ઢાળ.)

ભ્રમરવૃંદ બહુ ભમતા ફરે, પુષ્પગુચ્છ ભરે જૈ ફરે,
નૃવ પદ્મવ તરે શોભે ધણાં, આનંદમય વન, નહિં કશિ મણા.
તે પછી “ તિર્થાવલિ ” ના સવિસ્તર વર્ણનને મળતું-તિર્થયાત્રાનું
સંક્ષિપ્ત વર્ણન આવે છે. જુઓ—(અધ્યાય છઠો-રાગ રામગ્રી.)

સારથી ચાલ્યો શોધવા, આવિયો કાશી માંહ,
વિદ્યેન્દ્રનું દરશણ કર્યું, મુનિ તો મળ્યા નહિં ત્યાં. ૨૫
ત્યાંથી ગયાક્ષેત્રે ગયો, કીધી ગદાધર સેવ,
ત્યાંથી ગયો કેદારક્ષેત્રે, કેદારેન્દ્ર દેવ. ૨૬
જ્યાં સ્નાન કરતાં માત્રમાં, મુક્તિ લહે પાપિષ્ઠ,
ત્યાં નાહિ શંકર નિરખિયા, દૈયક ન પડ્યા દ્રષ્ટ. ૨૭
પછિ બદ્રિનાથજી આવિયો, જાંઘાં નારાયણ ભગવાન,
ઉદાર જેના નામથી, તે વસે તેણે સ્થાન. ૨૮
યાત્રા કરી મુનિ ના મળ્યા, પછી ક્યો ગંગા વાસ,
ત્યાંથી સિંધુસાગરે, જૈ ક્યો પરમ પ્રવાસ. ૨૯
શ્રીદ્વારિકાપુરિ આવિયો, ત્યાંથી ચાલ્યો તેહ,
યાત્રા કરી શ્રીકૃષ્ણ નિરખ્યા, ધરી અંતર રતેહ. ૩૦
ત્યાંથી પોહોવ્યો યંચવટિ, નાશકે નહયો ગંગ,
શ્રીત્રંબકેન્દ્ર પૂજ્યા, નવ થયો રમક પ્રસંગ. ૩૧
ત્યાંથી ગયો ગોકરણ ક્ષેત્રે, ના મળ્યા મુનિ ધીર,
શ્રીઉપકૃષ્ણ નિહાળિને, પછી ગયો સાગરતીર. ૩૨

શુભ કુમારિકાકન્યાકેરું, ક્ષેત્ર જોયું ત્યાંહ,	
સોમેશ્વર પૂજી આવિયો, છે તુંગભદ્રા જ્યાંહ.	૩૩
ત્યાંથી સ્વામી કાર્તિકેય, અર્ધનારીશ્વર જોઇ,	
શ્રીરામ, લક્ષ્મણ, જાનકી, જળપાન કીધું સોઇ.	૩૪
તે કુંડસ્થળ વળિ, અગસ્તાશ્રમ, ના મળ્યા મુનિજન,	
કાવેરિત્રટ શ્રીરંગસ્વામી, નિરખિયા પરસન.	૩૫
મુનિ મળ્યા તહિં, કાશ્મિર પોહોંચ્યો, ત્યાંથી નૃપદાસ,	
જે નથ્રમધ્યે ઠર્યા છે, મુનિ મહદ્દુષ્પ્રાહ્મણ વાસ.	૩૬
પતન પુનિત રણિયામણું, જળસ્થળ કમળ જ્યાં અત્ય,	
ગુંજાર ઘણું મધુવૃત કરે, મકરંદ મોહિત્ય મત્ય.	૩૭

૧૨ મા અધ્યાયમાંથી રાગ-ઢાળ.

કો સમે મારો પુત્ર થયો, કો સમે હું તારો બાળ;	
એમ અનાદિક આગળની, ચાલી જાયે ઘટમાળ.	૫૧

૧૩ મા અધ્યાયમાંથી.

વૈશ્ણવ તેજસ્વી શોભે જે, હર્ષપુંડ શુભ ભાળ છ;	
ધર્મી શંખ ચક્રાદિક કરે, તુળશી કાશ્તી માળ છ.	૩૨

૧૮ મા અધ્યાયમાંથી.

એણે ન રૂડાં વૃક્ષ રોપ્યાં, નહીં પૃથ્વી દાન;	
નથી અન્ન આપ્યું ક્ષુધિતને, હણ્યું દુઃખ નથી દુઃખવાન.	૧૫
જસંસારભય તેને નહીં, મુજ પરમપદ ત્યાં જાય;	
જ્યાં થકી પુનરાવૃત્તિ નહીં. મહાધામ જે કેહેવાય.	૩૪
છે દયાશંકર નામ, વિકૃતિ કરાવી શુરદેવ;	
દરભાવતિ રહી કો દિવસ, રચના રચી છે એવ.	૩૯

* આ ચોત્રીસમી કડીથી ભગવદ્ગીતાના ૮ મા અધ્યાયના નીચેના બે શ્લોકનું ભાન થાય છે.

ॐ મિત્યેકા ક્ષરં બ્રહ્મ, વ્યાહર ન્મા મનુસ્મરન્ ।

યઃ પ્રયાતિ ત્યજન્દેહં, સ યાતિ પરમાં ગતિમ્ ॥ ૧૩ ॥

અવ્યક્તો ક્ષરં ઇત્યુક્ત સ્તમાહુઃ પરમાં ગતિમ્ ।

યં પ્રાપ્ય ન નિવર્તતે, ત જ્ઞામ પરમં મમ । ૨૨ ॥

દયારામ કવી, ધણુંખરું “સંવત” ને પોતાના કાવ્યમાં “શક” સંગ્રાથી ઓળખાવે છે. તેથી ૧૮મા અધ્યાયની ૪૨મી કડીમાં લખે છે કે— અષ્ટાદશ=ગીતાના ૧૮ અધ્યાયના મધ્ય ક્રેહતાં અઠધ ભાગ ૯-મતલખ કે- સંવત ૧૮૯૦ માં, આ કાવ્ય લખ્યું હતું.

હવે ૭૫ મે વરસે, ભયંકર મંદવાહની વેળાએ-કવિ, વસિયતનામું કરે છે. એ વાંચવાથી, કવિના હસ્તાક્ષર જોવાની સાથે, તેમના વખતનું નાણું કિમતિપણું, તે વખતની લેખનપદ્ધતિ, તથા રિતરિવાજ, તેમજ કવિની વેહેવારકુશળતા, તેમની ધર્મશ્રદ્ધા, અને સ્વજનપ્રેમ, વિગેરે ઘણીક વાતોનો એક સામટો આપણને ખ્યાલ મળી શકે છે.

કવિનું વસિયતનામું અથવા મૃત્યુપત્ર.†

શ્રી

શ્રી મદનમોહનો જયતી.

હી-વૈશ્વ લટ દયારામ પ્રભુરામ.-જત અમારું, જે જીવશી છે, તેને ભેટભાટ તથા ખર્ચવા, વાવરવાની વીગત, અમોએ અદલ હાંશીઆરીથી કરી છે. તેની વીગત—

ઉ

શ્રી ભેટ ખાતુ

૫૦) શ્રીનાથજીની ભેટના.

૧૫૦) અમારા ગુરુ શ્રીવલ્લભજી માહારાજની ગાદીએ શ્રીગીકમરાએજી.

૮૦) શ્રીમદનમોહનજી સેવે તેને. (નીચે પ્રમાણે)

૫૦) રોકડા.

૧૩) સામગ્રીના રોકડા.

૧૨) હમોહના ચોરાના લાગાના. ૫) કસ્યાના પસાએતાના દાંણના.

† આ મૃત્યુપત્ર, અસલ જુના ખંભાતી જાડા કાગળ ઉપર, કવિના હાથે લખેલું હાથ લખ્યું છે. તેથી તે કવિના હસ્તાક્ષર જોવાના સાધનરૂપ છે. તેમાંથી અહીં, જે એ ભાગ, એ લંબચોરસ ચોટડીઓ [] માં ગોઠવેલા છે, તે હમોહ નિવાસી ના. પ.શાહે પ્રસિદ્ધ કરેલા “દયારામ જીવનચરિત્ર”માં અસલ સ્થિતિમાં આપેલા છે. કવિના હસ્તાક્ષર જોવાની ઇચ્છા રાખનારે, તે ત્યાંથી જોઈ લેવાની કૃપા કરવી. * ભવિશ્ય=સંગિત, મિલકત.

આભુષણ તથા વાસણ (નીચે પ્રમાણે)—

૧૨) સમરપણીના મંડાણના.

૨૫) બાધ રતને માહારં કામકાજ કર્યું, ને ચાકરી કરી, તેને.

૨૦૧) અમારી ઉત્તરક્રિયાના ખારમા, સંવત્સરી, પળેતના, તથા શ્રાદ્ધસુદ્ધાંતના, ચાદોદમાં અમારા થોકમાં માધવ છે, તે તથા બાપુ, બે જણ મળીને કરે. ને અમે જે થોકમાં છીએ, તે થોકમાં ક્રિયા કરે. લાડાં, કુલેર, સુદ્ધાં, એ રૂપેયા ૨૦૧) છે. તે વૈશ્નવને હાથે ખરચાએ. તેની વિગત—

૧ ભાધ રણછોડજીભાધ-વૈશ્નવ ત્રવાડી રાજરામ સુત.—

૧ મેતા. ત્રાંકમદાસ હરજીવનદાસ.

૧ વૈશ્નવ. લલ્લુભાધ સાગરમલ કાયસ્થ.

૧ કંસારા. ભુખણદાસ હરખજી.

૧ ખરી. દામોદર ભગતીદાસ.

૧ મેતા. સુરજરામ રૂગનાથદાસ.

શ્રી મદનમોહનજી, વૈશ્નવ જમનાબાઇને માથે પધરાવ્યા છે. તેમનાં

આભુષણ તથા વાસણની વીગત—

૧ હેમનો ગલચુવો રૂ. ૧૧)નો-આશરે

૨ ત્રાંબાનું બેહુ ૧

૧ ત્રાંબાની ઝીરી ૧

૧ કટિમેખલા ૧-હેમની

૧ રૂપાની ઝીરી ૧ કિંમત ૭ રૂ. ની

૧ કટોરી નં. ૧ રૂપાની કિં. ૪૫ ની

૧ ત્રાંબાનો ઘાંણીઓ નં. ૧ રૂ. ૬

ને આશરે

૨ તપેક્ષીઓ ૨-ત્રાંબાની

૧ ત્રાંબાનો દાખડો ૧-ઢાંકણ સુદ્ધાં

૩ ત્રાંબાના લોટા ૩

૨ કરવા ૨-ત્રાંબાના

૨ ત્રાંબાની દાખડી ૨

૨ ચંદની ૨-ત્રાંબાની

૩ આરતી, ઘંટા, તથા ધુપદાનુ

૧ કંઠસરી ૧ હેમના મણકાની

૧ કટોરી ૧ રૂપાની કિં. રૂ. ૮ ની

૧ વેણુજી ૧-રૂપાની.

૩ ત્રાંબાની લોટી ૩

૧ ત્રાંબાની ચાળી ૧

૧ ત્રભાણી ૧

૧ ચંદનહાર ૧ હેમનો

૧ મોતીની માળા ૧-એ સરી-કિંમત રૂ. ૮)

૨ લોટા ૨ પીતળના

૧ લોટી ૧ જમનાજીની-પીતળની

૧ પીતળનો વાડકો ૧

૨ ત્રાંબાની કાશંદી ૧ તા. આખ-ખોરો ૧

૧ કહલીની વાડકી ૧

૧ કહલીનો વાડકો ૧

૧ કાંસાનું ઠાકીયું ૧

૨ કાસાની વાડકી ૨

એણી વિગતે, શ્રીઠાકોરજીનાં આભુષણ, તથા વાસણ, તથા રૂ. ૫૦) રોકડા, અંકે પચાસ પુરા, જમનાબાઇને ઠાકોરજી જોડે આપ્યું છે. તે સર્વે ઠાકોરજી પધારે, ત્યાં વાસણ તથા આભુષણ જાએ, રૂપેયા તહીં. એ

વિગતે લખ્યું છે, તે કરવું ખરું, પણ અમને ભગવદ્દાસિ થયા પછી
અમોને આરામ થાએ, તો અમો ખરું વાપરીએ. તેમાં અમોને બાધ નહીં.
સંવત ૧૮૯૮ ના માધ્યમ વધી ૧૩ ને રવીવાર.

૧ અમર

મરુ.

૧ અમર

શાખ.

૧ વૈશ્વવ દયાશંકર પરશુરામ.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સહી.

૧ વૈશ્વવ રણછોડજી રાજરામ સાખ.

૧ મેતા ત્રીકમ હરજીવણદાસ "

૧ હંસારા ભૂખણ હરખજીની "

૧ ભટ બાપુ વક્તભરામ "

૧ મહેતા સુરજરામ રૂઘનાથદાસ "

૧ પરી. દામોદરદાસ ભગતીદાસ "

૧ પરી. કેસરદાસ રામદાસ "

આ મૃત્યુપત્ર કયા પછી, બે દિવસ વિત્યે, સગાંરનેહીને આપવાની,
છેવડની બક્ષિસની, કવિયે કરેલી યાદી, નીચે પ્રમાણે છે. ભાઈ દયાશંકરભાઈની
સમક્ષ. સંવત ૧૮૯૮ પોષ શુદ્ધ ૧

સજ્જા બેન બેનજીને

ટોનો ટોપલો-ગોરને.

લુગડાં માધવને

સંક્રાંતી-બાપુના દીકરાને.

૫૬ ૧ ભાઈ બાપુને

૫૬ ૧ દાજીની છોકરીને.

પાણીનું બેહડું મુગતાને

૫૬ ૧ ભગવાનની દીકરીને

ઉમામાહેશ્વર બેન રાધીને

તારીજ

સજ્જાની વિગત—

સજ્જા.	૧ા આદરો ૨	૬) થોતીઉ ૧
૧ા પદંગડી ૧	૦ા ગાલ મસૂરીઆં	૧) અંગરખુ ૧
૨) ગોદડ	૦) પડાઉઆ	૫૬.
૦ાા ઉશીકું	૦ા ભેડો	૧૧) ૫૬ ૧
૦) દીલી	લુગડાં.	થાળી ૧, લોટો, વાડકો.
૨ પાટી (ખાટલાની)	૭) પાધડી ૧	૩) ઉમામાહેશ્વર તા. હમણી
૧) પાકેટ (લુગડાંભરવાનું)	૨ાા દોપટો ૧	૧૨) બેહડાના
૨ાા તળાઈ	૦ા ભેડો ૧	૩) હમણી

* આ વસિયતનામામાં અને યાદીમાં લખેલી વસ્તુઓની હિમ્મત, હાલ
હવડી લાગશે. પણ દયારામના સમયની સોંધવારી, અને નાણાંની હિમ્મત આનમાં
લેતાં, એમજ હોય. કેમકે હવર પાંચસોની મુદ્ર મહેલી મરી જનાર, તે વેળા
ગૃહસ્થ મનાતો. અને હાલતો, બે ચાર લાખની ઇસ્કમતવાળો, સાધારણ લેખાય
છે. એ સ્ત્રીયુગનીજ બલિહારી છે. સજ્જાની હિમ્મત રૂ. ૫૮-૧૨-૦ સંવત
૧૮૯૮ માં અટકેલેલી, તેની હાલની આંકણી તો ઘણી વધી જાય.

પ્રકરણ ૭.

બહાર મેળાવડામાં કવિની હાજરી-એટલેકે-લોકપ્રિય, પૂજ્ય, ધર્મો-
પદેશક તરીકેની તેમની કેટલીક નીતિશિક્ષા તથા ધર્મબોધની કવિતાઓ.

હર્ષન=હર્ષજનને મુધારવા વિશેનું પદ.

સાધુ! શ્રમ ના કરશો રે, કોટિ પ્રયત્ને ગરધવ થશે નહીં ગાય.
માટે શ્રમ ના કરશો રે, કહ્યું બોલી કાળજ બાળે,
હરિભજન ભૂલાય... માટે શ્રમ નાં—ટેક.
કામળા કેરી કાળાશ સો મણ, સાળથી નવ બાય,
શ્વાનની પુંછડી થાય ના શીધી, કરે અનેક ઉપાય... માટે શ્રમ—૧
કુલક્ષણથી શિયળ પડ્યો તે, પુરૂષ પૂરૂષ થાય,
વ્યંડળ મદન હોય કદાપી, સો મણ પારો ખાય... માટે—૨
કસ્તુરી ક્યારે બે કદિ વાવો, લસણ-તોય ગંધાય,
ઓસડ આખડી માનતા માન્યે, વાંઝણી ક્યહિ ના વાય... માટે—૩
ફળે ના ફૂલે જરીએ નેતર, સુધા બે સીંચાય,
આઠે પ્રહર ઉકાળિએ તોયે, ગાંગડુ તે ન બકાય... માટે—૪
વાંસ એરડો થાય ના ચંદન, મલિયાચળને વાય,
બેને કાળે બે બે સરખ્યાં છે, તે તેમાં લોભાય... માટે—૫
પરાપુરવથી પ્રભુના છે તેતો, પ્રભુતણા શુંણ ગાય,
દ્યો દુષ્ટને કાળા મૂકી, બળે શ્રીવજરાય... માટે—૬

હરિજનનું પદ.

તાદ્રશી જન તેને જાણીયે, જેમાં એવા ગુણ હોય,
નિંદા સ્તુતિ ના કરે કોઇની, સધળે સમદ્રષ્ટિ બોય... તાદ્રશી—ટેક.
પરદુખે દાઝે ધણું રે, કરે કોઇનો નવ તે દ્રોહ,
ઇન્દ્રિજિત સાચા સદા, તે ના 'પામે માયામાં મોહ.... ૪
સેવા સમ્રણ સત્સંગમાં રે, જેની આસક્તિ છે અત્ય,
કષ્ટ તો લેશ મળે હ્રદે નહીં, હરિચરણે સદા મત્ય... ૫
વ્યસનાવસ્થા ચિદ્લેશશું રે, સદા મુખે કૃત્તનામ,
તે ભગવદીતણા દાસનો સદા, દાસ છે દયારામ... ૧૦

ભગવદીજનનું પદ.

તે ભગવદીનાં હૃદય દર્શન, જેનું ભાગ્ય હોય તે ભેટે રે. ૨૫
અવશેષન માત્રે અધ નહાસે, તાપ ત્રિવિધતા મેટે રે... તે ભગવદી

એમ કહીને પછી " તારાથી જન તેને જાણીએ "—એ પદમાના વિચારોની પુનરુત્પત્તિ કરી, છેલ્લી કડીમાં, દીનભાવે, કવિત્રી ગાય છે કે—
તે હરિજનના દાસના દાસનો, દાસ મુને કરજો રે,
દયો ભણે—તેના ચરણનણી રજ, મહારા શિરપર હરજો ૧ .. તે ભગવી૦—

સાધુનાં લક્ષણનું પદ.

સાધુ થા તો—રાખ રીત તરવરની. ૨૬.
કેવળ સ્વારથકૃતી જતાવે, રેહેવા દે રીત પડી, તેના ચરની... સાધુ૦—
નખશિખ લગી જેનું સહુ પરમારથ, પીડ સહે, કરી પ્રશંસા પરની... ..
શરણાગતની હાથા હરે, શિવ વૃષા તાપ સહે જવાળા દિનકરની
અવગુણ ગુણ માને તે સમજન, ગુણ અવગુણ—તે રીત ખરની... ..
દયાનો પ્રિતમ નિશ્ચે તેણે જોળખિયો, આપની રીત—તેથી જાણે અવરની ..

મહાત્માઓના જીવનમાંથી બોધ આપનારો ગરબો.

મહોટાનું વચન મુખધામ, કૃતિ રીતે કરીએ;
તે કરે મ્હાય તે કામ, આપણુ તો હરીએ .. મહોટાનું૦—૨૬.
પરનારી કીડા કરિ કૃષ્ણે, તેતો આપણુ થાયરે;
ઉર્ધ્વરેત અગતી પીવો, ગોવરધન કેમ ધરાય ?... કૃતિ રીતે૦— મહોટાનું૦—

આ આખી કવિતા સારી છે.—જુઓ દ-કા-મં-પાનું ૨૨૫—

વૈશ્વજનના લક્ષણનું પદ—રાગ—સારંગ.

(હરિજી ! હૃદય વિચારો રે, મુજને તારો...) એ રાહનું.
વૈશ્વ નથી થયો તૂ રે, હારેહારે, હરિજન નથી થયો તૂં રે;
બાહ ! હરિજન નથી થયો તૂં રે, સાધુ નથી થયો તૂં રે;
શિદ્ધ ગુમાનખા વ્રમે ? વૈશ્વ૦—૨૬.
હરિજન જોઈ દેહું નહ હરજો, દ્રવે ન હરિગુણ જાતા;
કામ દામ ચરદી નથિ છટદી, ક્રોધે, લોચન ગના... વૈશ્વ૦—
તુજ સંગે કોઈ વૈશ્વ થાયે, તો તૂં વૈશ્વ સાચો;
હારા મંગનો રંગ ન લાગે, ત્યહા લગી તૂં કાચો... ..
પરદુઃખી દેખી હદે ન દાઝે, પરનિંદા નથિ હરતો;
બહાલ નથી વિઠુલથી સાચૂ, હંડે તૂં હુલ્હ કરતો... ..
પરોપકારે પ્રીત ન તુજને, સ્વારથ છટયો છે નહી;
કેહોણી તેવી રેહોણી ન મળે, ક્યાંકાં લખ્યુ એમ રેહતી ?... ..

મનનારૂં નથી, મન નિશ્ચે નથી હરિનો વિશ્વાસ;
 આ જગત તણી આશા છે જ્યહાં લગી, જગત ગુરુ, તું દાસ. ॥
 મનનણો ગુરુ મન કરેશ તો, સાચી વસ્તુ જડશે;
 દયા! દુઃખ કે સુખખ માન પણ, સાચું કેહેવું પડશે... ॥

કવિ દયારામે પંડિતોની સભામાં પુછેલા પ્રશ્નોનું પદ.
 રાગ-આશાવરી.

કરે મહારા પ્રશ્નો ઉત્તર જાંની, પુછું પંડિત ગુધ્યભિમાની... ટેક.
 ૧ હરિએ કરિ નથી શી એક વસ્તુ, ૨ શ્રીહરી શું નવ જાણે ?
 ૩ શ્રીહરિના ઘરમાં તે શું નથી, શું ના ૪ નિપજે વિશ્વને રાણે... કરો—
 ૫ હરીનામ કો'ને નવ તારે, ૬ ધર્મ પાપ તે થાય છે કોને ?
 ૭ પાપ ૮ ધર્મરૂપ કાહાને ક્યાં ? ૯ જુડો હોય ૧૦ શાથી સાધુ માને ?... કરો—
 ૧૧ આહાર પોતાનો કોણ ન જાણે, ૧૨ ક્યાં થયા તે ધર્મ ૧૩ અધર્મ ?
 ૧૪ પ્રેતકેદાર નહિ ? ભક્ત કાહાઆ ! ૧૫ હરી ભક્તદ્રોહી ક્યાં કર્મ ?... કરો—
 ૧૬ સંચિત, ક્રિયામાણ, પ્રારબ્ધ,— એ ત્રણમાં કોણ છે આદી ?
 ૧૭ દેહ પ્રથમ કે કર્મ પ્રથમ કોહો—તો સંભવે ના—ખેય અતાદી... કરો—
 ૧૮ કરવું જીવ કરે કે ઇશ્વર ? તે નિશ્ચે જતાવો કોય;
 જીવે કર્યું થાય તો દુઃખિ કો હોય, હરિમાં ! તે એ ન્યૂનતા હોય!... કરો—
 હરિએ કરિ ૧૯ મુક્યું છે તે ખરું ? કે કરશે તે ખરું ? નિશ્ચે કેહેની;
 અકથ અકળ ગતી દયાપ્રીતમ, ન્યારિ ન્યારી સર્વની રેહેણી... કરો—

*એક અપ્રસિદ્ધ સમશ્યા કાવ્ય-શ્રુતો દ.ર.મા. ભાગ ૧ અ પત્રકમાં નંબર-૫૮૯.

ધર્મ ધુરંધર, વડો વિવેક, તે ઘેર કૌતક દીધું એક,
 પિતા પોતાના સુતનો બ્રાત ! સ્વામી તેજ પિતાનો તાત !
 માત શ્વસુરની પોતે પત્નિ ! જનક જનેતા સત્ય સર્પાત.
 સ્વામી હરી, અરીનો તાત ! સ્ત્રી કોણ નામ ? જગનની માત.
 સ્ત્રીના કાકા કમળાપતી, નવ સમજાય અપદ્મ અતિ.

આ શોળ પ્રશ્નના ઉત્તર નીચે પ્રમાણે છે.

૧. ઐશ્વર્યનું જ્ઞાન. ૨. પોતાનો પાર. ૩. દળદર. ૪. ભક્તનું ગહિત. ૫. ભક્તદ્રોહીને. ૬. આસુરી જીવને. ૭. હરિભક્તને. ૮. સાધુનાં વેશથી. ૯. અગ્નિ. ૧૦. કેદાર કન્યાની પાસે, ૧૧. શિવજીના સંગમાં ૧૨. માશી પૂતના ઝેર પાર્શ્વ સ્વર્ગે સંચરી તેવા દેસમાં ૧૩. કોઈ નહીં. ૧૪. કોઈ નહીં. ૧૫. ઈશ્વર, પણ વ્યવહારમાં—દેહધારી જીવ. ૧૬. જાંને.

શ્રીભાગવત તણી એ કથા, રખે મોનતા ટીખળ વૃથા,
દયારામ કહે ચેત ચતુર, જો તું, ક્યાં બુદ્ધિ ભરપુર ?

પ્રભાતિયાના રાગનું પદ—ભજનમાં કષ્ટિ વેઠવા વિષે.
મહાકૃષ્ણ પામ્યા વિના કૃષ્ણ કેને મળ્યા ? ચારે જુગના જુઓ સાધુ શોધી;
જગતજનની જનડી દુઃખ દુસ્તર સહું; પાપવણુ તાપ, જેને જગત વેદે.
સંચિત, ક્રિયમાણુ, પ્રારમ્ભ જેને નથી; તેને ત્રણ તાપ આવી નડે છે.
અકળગત, ઈશ હેતુ ન સમજણુ પડે; પ્રયત્ન ઇચ્છાથી આવી પડે છે.
છે કૃત્રિમ માત્ર એ પુણ્ય ને પાપ બે; નચાવ્યું નંદકુંવરનું જગત નાચે.
દયામિતમ રૂચિ વિના પત્ર હાલે નહીં; પણ ન ભાગે ભ્રમણુ મન કાચે.

ભક્તના દોષ ન જોવા વિષે પદ રાગ-કાશી.
હરિ ભક્તતણા, દોષ ન જોશો થાશો નર્ક નિવાસી;
પ્રભુ સમગ્રી ધર્યાં, છવ જાને તે ક્યમ જાશે કહો નાશી ? હરિભક્ત—૦—૧
દોષણુ ન જડે શા માટે ધર્યાં, કરવા ન ધટે ત્યાં અચળ દર્યાં;
હરિરૂચિ વણુ કંઈ દેરવ્યા ન દર્યાં. હરિભક્ત—૨

નીતિ શિક્ષાનું પદ-રાગ સારંગ.
જળ, વિણુ-તરંગ ન હોય મુખદાર્ઢ. ટેક.
ઓધાન નહીં તો-આવિ શું કરશે ? ડાહી ઘણી ઘણી દાઢ....જળવિણુ-
નિર્ધનતા ગુણુ ગાવા તેમાં, મળે ન પછસો પામ... જળવિણુ-
મૂર્તિમાં શ્રદ્ધા રાખવા વિષે પદ-રાગગોડી.
નિશ્ચે હરિનો ભાવ જ્યાં, ત્યાં હરિખંડાંતું, મુર્તિ સંબંધની વસ્તુ હો;
ફળિભૂત હોય હરિ માન્યાથી, હરિરૂપ છે જગત સમસ્તુ હો...નિશ્ચે હરિનો-
જ્યાં ભાવ ભગવદી, ત્યાં નહીં વેદ વિધી પ્રમાણી;
હરિ સંબંધી વસ્તુ સર્વે તે, હરિ સમાન લેવી જાણી...
ભૂતમાં ભગવંત રૂપ માન્યુ નામદેવે, થયું તેવું દર્શ;
કેવળ ભાવથી નિષ્ઠ નંદસુત, સમજણુવાળાને હંસ્ત હો...
દયા ભવેયાને, વૈશ્ણવ વેશ ધર્યાથી, પૂજ્યો રાયે;
વેશ માત્રે ત્રણ હાથા નિસરી, ખંડાંતુ સત્ય, શ્રુતિ ગાય હો...
નિશ્ચે ભાવ, હરિ દરણાથી આવે, અવર ઉપાય ન કોઈ;
જેવું ભાવનું બળ, તેવું ફળ, દયા તૂં લેજે જોઈ હો...
..

કથા સમર્યાનો પ્રકારો-શ્રીમદ્ ભાગવતના કહા રકંઘના કહા અંચાયન
આપેલી, કંચપના કહુંબની સગાઈઓની વિચિત્રતા-જોવાથી થઈ ગઈ છે.

પાંડિતોના ગર્વખંડનનું પદ.

શું જાણે વ્યાકરણ વસ્તુને, શું જાણે—

મુખપર્યંત ભર્યું ધૃત તદપી, સ્વાદ ન જાણે બર્ણી... વસ્તુ શું જાણે—

સુંદર રીતે શાક વધાર્યું, ભોગ ન પામે બર્ણી,

અંતરમાંહે અગ્નિ વસે પણ, આનંદ ન પામે અર્ણી... વસ્તુ શું—

નિજ નાભીમાં કસ્તૂરી પણ, હર્ષ ન પામે હરણી,

દયો કહે ધન દાટ્યું ઘણું પણ, ધનવંત ન કહાવે ન ધરણી... વસ્તુ શું—

મુખને જ્ઞાન ન થાય તે વિષેનું પદ.

જ્ઞાન કદી ના થાય, મુરખને જ્ઞાન કદી ના થાય,

કહેતાં પોતાનું પણ જાય, એને સમજાવ્યે શું થાય... મુરખને—

કોટિ વરસ લગિ રહે નીરમાં, પાપાંણુ નવ ભીજાય,

જે દિન કાઢ્યો ટાંક અરાડ્યો, એને ટાંકે અગ્નિ ઝરાય મુરખને—

ગર્ધવ રૂપ ધરે રે અનૂપમ, ગુણ લક્ષણ પલટાય ?

કરો કોટિ ઉપાય રાયજી, ગરધન ગાય ન થાય .. મુરખને—

નપુશક પૂરૂષ સ્નેહ કરીને, સત્રામણ પારો ખાય,

શો ખાધે ખપ લાગે કહો ભાઈ, વ્યંડળ પુરૂષ ન થાય... મુરખને—

વંજા નારી કરે ઉદાસી, કરે કોટી ઉપાય,

અગ્નાનીને જ્ઞાન ન આવે, વંજા ક્યુ ન વહાય... મુરખને—

ચાલ ચતુરની જોઈ મગ્જો, સંગત કરવા જાય,

સંગ કરે જયમ કાગ હંસનો, કાગ હંસ ન થાય... મુરખને—

આ મહિમા તો ગુરૂ અગમનો, સાંણા સમગ્રી જાય,

દયાપ્રિતમ શ્રી ગોવરધનધર, x સેવક સુરતે ગાય .. મુરખને—

ભક્તિની ભલાંમશ કરનારું પદ.

રહે આ રૂપ રંગિલું રાખો (૨) શ્રીકૃષ્ણ નામ સતત મુખ ભાખો. રહે—

ભોરમુકુટ ઢળકતો શિર શોભે, મકરાકૃતી કુંડલ મન શોભે;

તિલક સુકેસર, નાસિકા સુવેસર, કોટિ ચંદ્ર મરદન મદ;

મદન, વદન, સદન સુધારૂપ, રસિક ચાખો રહે—

x જે અર્થ છે—૧ શેવક ધ્યાન રાખીને ગાય છે—૨ કવિ સુરત શહેરમાં મેલાવટા સમક્ષ ગાય છે,

અનન્ય ભક્તિ વિષેનું પદ.

હરિને ભજો નહિં ને અવર આરાધે, અનન્ય ભક્તિ ન કહાવે રે,
અંતે સહાય કરે શ્રીકૃષ્ણ પણુ, પ્રાણિ આગળથી અથડાવે રે... ૮૬.
ભજતાં ભગવંત કાંઈ ન રહે બાકી, મુળતું પાણી સધળે પોહોંચે રે,
શાખાઓ છાંટયે તર વસિ ન થાયે, સર્વે પાંખે મુળ સીચાયે રે... હરિને૦-૧

આત્મપરિતાપનું પદ-રાગ ગુર્જરી.

સહુ અવ દુઃખની હેતુ અવિદ્યા, હરિ આપ મટાડો તોજ મટે;
કોટિ કોવિદે, કોટી ઉપાયે, તવ કરુણા વણુ કદિ ન કટે... સહુ૦-૮૬
ધણી ધુંચવણી અકથ આરતી, કથું કયે નવ કાવેરે,
સહજ સદ્ય સુખ થાય સર્વ પ્રભુ, દયા તમોને આવે રે... „
બાધો જન્મ ગયો કરગરતાં, હજી ધગિ નથિ સુખ દાહાડો રે;
હવે તો હિમ્મત હારિ ગયો છું, રખે અથડાવી કાઢો રે... „
ખહુ પેરે પીડાયો હરિ હું, પ્રતિદિન પીડા વાધે રે;
આપ તો કાંને કર દમ બેઠા ! સુખનો દિન ના લાધે રે .. „
વેદે કહ્યું પણુ મેં નવ દીઠું, શરણે બંધન કાપો રે;
વણુ ભોગવાવ્યે નથી છોડવવાં, (ત્યારે) સહનશક્તિ મુને આપો રે .. „
લીધો શરણુ મને પુષ્ટિનાથ, તમો સાધન જોવા લાગ્યા રે;
સદાવૃત એ તે છે કેરું !, માગણુ પાસે પૈસા માગ્યા રે .. „
સર્વ સમર્પિ શરણુ પડ્યો જે, ગુલામ ધરતો કહાવ્યો રે;
તેને જીનાં ખત ખાતાં કાઢી, શિદ જોઈએ દમાવ્યો રે ?.. „
દેખિ ઉપેક્ષા નાથ ! તમારી, દુશ્મન દુષ્ટ દમેછે રે,
અતિ દુઃસહ દુઃખ પામું અહરનિશ, દયાળ ! કેમ ગમેછે રે ? „
ક્રમતિ કૃતક કૃત્તેશ કુકર્મ, બળે કરી સહુ આઝયું રે;
કુમક કૃષ્ણ તમારિ ન દીડિ, નિંદક લોક ઘણું ગાજ્યુ રે.... „

“ નિજનો કહિને નિર્મય કાંઈ ”—તેમાંનું કાંઈ નવ દીઠું રે;
એવું લાગે છે હાવાં સેહેજે—રાખ્યો વિવેક બોલી મીઠું રે. સહુ૦ —
દુઃખ દાવાનળ બળતો બોલું, દોષ રખે મુજ માતો રે;
જેવો તેવો પણુ પાળ્યો-પાળ્યો, છેડો સાહુ હું કાતો રે .. „
ધુટયું ભોજન નિદ્રા નાહી, વિકળ સરીખો વરતૂં રે;
“ જાણું આગળ શું કરશો ? ના ધરે કરવું નરતૂં રે... „

માયા દમે મર્યાદા મૂકી, કૃષ્ણકાળ ભય કંપૂરે;
 કૃષ્ણસ્મરણ મહિમા સંતાડયો, પતિત જીવ કેમ જંપૂરે? „
 સ્વલ્પ ક્લેશ મહારો નવ સેહેતા, પેહેલા એવા હુતારે;
 દુઃસહ દુઃખ, બણો છો હવડાં, (તોય) ઉદાસ જાગ્રત સૂતા રે... „
 શો અપરાધ વર્યો ગાંતર પ્રભુ? એકાએક બદલાયા રે!
 સર્વેશ્વર સર્વાત્મા છો (પણ), મોટી ખાંભી-નવ લાજ્યા રે... „
 સદોશ તદપિ સાહાય કરો, કેશવ! મુજ સાંમુ ભાજો રે
 દુઃખ જશે સહુ સુખ આવશે, બરદ વચન નિજ પાજો રે... „
 ઘણીવાર કરગરિને થાક્યો, મહાં બળ શૂં ખીજૂં રે;
 અલ્પ જીવ, મતિ, ધૈર્ય કેટલું? દુઃખ દાધ્યો પ્રભુ! ખીજૂં રે... „
 પ્રપંચ વિસરાવી પુરૂષોત્તમ, સેવા સ્મરણ કરાવો રે;
 ભક્તિ, પ્રેમ, આસક્તિ આપો, દાસ દયાનો દાવો રે... „

પ્રભુ કૃપા વિષે પદ-રાગ ગુર્જરી.

વિનતિ વિના નિજ જનના રક્ષક, સદા છે વ્રજરાય રે;
 એમ એક સ્થળ કહિ દાખ્યું તે, સત્ય છે-નિશ્ચે થાય રે.. વિનતિ—
 જળ સ્થળ વન વસ્તીમાં સઘળે, વ્યાપી રહ્યા વ્રજરાય રે;
 પોતાની મેળેજ ભક્તની, લીડ ભાગવા જાય રે.. „
 વિજ્ઞાપિની વાટ જીએ નહિ, ભક્તનું ભલું કરે મનથી રે;
 સચેત પદ્મ જેમ અચેત લોચન, એમ સાવધ હરિ જનથી રે... „
 સહુ કરવા સમ્રથ શ્રીજી પણ, નિજ જન અહિત ન થાય રે;
 જન-અજ્ઞાન ન હારદ સમઝે, માટે અવગુણ ગાય રે... „
 કોઈનું અહીત કરે નહિ કેશવ, તો કરે દાસનું કેમ રે?
 જીવ સ્વભાવિકે દુષ્ટ, ધરે દુઃખ, બાળ-માતપર, જેમ રે... „
 માતપિતાના અવગુણ બાળક, સમજણ પાળે ગાય રે;
 માતપિતાને દોશ ન આવે, એમ દાસ વ્રજરાય રે... „
 જેમ બને તેમ સમરો શ્રીજી, દયા દોષ માં ધરશો રે;
 રાધાવર સહુ રૂઢ કરશે, સકળ શરણથી તરશો રે.. „

પ્રભુને પ્રત્યક્ષ કરવાના બોધનું પદ.

પ્રકટ મળ્યે સુખ થાય, શ્રી ગિરિધર.

પ્રકટ—ટેક.

અંતરયામિ અખિલમાં તેથી, કોહો કોનું દુઃખ જાય?... શ્રી ગિરિધર—

તૈલ વિના સ્કુટ તિલ પુચ્છેથી, દિપક ક્યમ પ્રકટાય ?
 પ્રકટ પાવક વિના કાઠને ભેટયે, શિ પેંચે શીત સમાય ?...શ્રીગિરિધર પ્રગટ૦—
 પૃથ્વી ચાટયે તપા ટળે નહીં, અંતર જગ શ્રુતિ ગાય,
 દિવાળી પાપાણુ સ્પર્શથી, કોહો ક્યમ જ્વાળા જાણાય ?...
 સુરભી પેટમાં પય તેમાં ધૂત, પુષ્ટિ ન પામે તેયિ ગાય,
 દોહિ મયી માંખણને તાઝે, સર્પિ ભક્ષણ સુખદાય...
 વ્યાપકથી વાતો નવ થાયે, તેથી આ જિવ અકળાયે,
 રસિયાજન મતરંજન નટવર, દયાપ્રિયતમ વ્રજરાય ..
 મનુષ્યશ્યવનના અવલોકનનું તથા “આત્મજ્ઞોષ” નું પદ.

ગર્ભવાસ રાખ્યો રે, કૃપા તને બહુ કરી;
 મદા સુખ આપ્યું રે, તેને કેમ ગયો વિસરી... ૨૬૦

વરણાગીમાં વાંકો હીડે છે, પચીસ થયા પરમાંણ,
 છેલ્લમાં તું છાકી ફરે છે, હંકાર ને અભીમાન;
 ત્રીસે મોહો સ્ત્રીને રે, ઘણા ઘણા નેહ ભરી... ૨૬૦—૨

દયા દાન ને પુણ્ય ન લાગ્યો, જ્ઞાન ને ગરીબાઇ,
 હંકારમાં તું ગયો અકળાતો, લોભ લાલચમાં લેવાઈ;
 સાડે શુદ્ધિ નાહી રે, તારણ કેં ન આવ્યું તરી... ૨૬૦—૫

શિત્તેર થયાં ત્યારે શુદ્ધિ ના રહિને, ભાગ્યો પોતાનો ભાર,
 કુટુંબ કપીસો કોઇ નવ માને, તોયે ન મ્હેલે અહંકાર;
 સુમારગ ન ચાલ્યો રે, ડગલું નવ મેલ્યું ફરી... ૨૬૦—૬

એંશી થયાં ત્યારે આંખે ન મુઝે, થરથર ફૂળે તારી કાચ,
 કાષામાં કંચ પાસુ પ્રગટ્યો, તોએ ભજન નહોં થાય;
 મુરખ નવ ચેત્યો રે, માયાએ તને લીધો ઘેરી... ૨૬૦—૭

સત્ય પુરષે સીદ્ધિમાં જોયું. તારું પાતું પુસ્તક નિરધાર,
 ખાતામાં ઘણી ખોટજ દીડી, “નાંખો નર્ક મોઝાર;
 પાપી એ છે પુરો રે, પુછો એને ખોટી ખરી”... ૨૬૦—૧૧

કાયર થયો ત્યારે કાલાવાલા કરવા માંડયા અપાર,
 હરી હવે ભજન નવ ચુકું તારૂં, એકવાર કાઠોની જહાર;
 દાસ દયારામના રે હરી હાથ ઝાલો ફરી... ૨૬૦—૧૨

પંજાબી પદ-રાગ રેખતો-

મુનો સજ ખેલક કહું તુંમકું, ઐસી જિયા જુદી હું હમકું.
 ઈશ્ત ભગવાનકા સાચા, જગતકા જૂઝના કાચા;
 એહિ અગમનિગમ પાંચા, મુનત દિલ દયોકા રાચા.

પ્રકરણ ૮.

મનખોધની કવિતાઓ. પદ-દાદરાની ગતના રાગનું.*

- ૧— મન શ્રીરાધિકા ગોપાલ ગારે—ટેક
કાહેકું તું દેહ દમન કરત, હે અમન બિયા,
વિદ્યમાન ફલ, સો અનાયાસ મિલ્યો વે... મન શ્રી—
નિર્ભય પરમાનંદ પદ, ગિન પ્રયાસ પાવે સદ્ય,
કુમતિ કુપથ કાહેકું તું, જાન્ય અલ્યો વે... મન શ્રી—
જો તું તેરો ભલો ચાલ્ય, તો એ નામ લે તું ગાય,
જાન દયારામ ભાગ્ય, સુફલ ફલ્યો વે... મન શ્રી—

- ૨— ગોકુલચંદ્રજીનું ભજન.-સંસ્કૃત ઢબનું-હિંદી-પદ.
તૂ ભજ મન! મેરે ગોકુલચંદ્ર. ટેક૦
ગોકુલચંદ્ર, ગોપમયેન્દ્ર; શ્રી ધિજરાજ દિશેર... તૂં ભજ૦—
યશોમતિ બાલં, મદન ગોપાલં; ગોપીજન ચિત ચોરં... „
રાધારમણં, જગત સ્તવનં; સર્વેશ્વર શ્રતિસારં... „
આત્મારામં, પૂરણકામ; દયારામ ઉરહારં... „

- ૩— મનખોધનું પદ.
હો મનવા! શ્રીહરિ શરણે રહેજો. ટેક.
અવર ઉપાય નથી કંઈ બીજો, કૃશકૃશ મુખ કહેજો... હો મનવા!—
શ્રી એજ મ્હોટી મોહની રે, બીજું સહુ એની હેઠ,
પહોચેલાને પણ પાડે પલકમાં, છેલ્લી પગથી ચડી હેઠ... હો મનવા!—
જ્ઞાન વૈરાગ્ય ગોઠે નહીં રે, ન ઉપજો હરીયુ હીત,
જાન્ય વિવેક, વિકળ રહે રે, જ્યારે ચતુરા ચોરે ચીત... હો મનવા!—
મન તો બ્રહ્મ બધા વિશ્વનું રે, નવ રહેવું સ્ત્રીની પાસ,
ધીરાને ચંચળ કરે રે, એ ધાસે સત્યાનાશ... હો મનવા!—
ચતુરર્ધ સૌની ચૂલે પડી રે, કોઈનું નવ ચાસે જોર,
દયા! જગતમાં તેજ બચે, જેનો કર અહે નંદકિશોર... હો મનવા!—

- ૪— ધનાશરી રાગનું-પદ.

કર મન એહિ રે છેલાસોં પ્યાર (ર).

- પુરશોત્તમ પરબ્રહ્મ સનાતન, શ્રી ધિજરાજ કુમાર... કર મન—
ગિરિધારી પૂરન અવતારી, જ્યાતેં સમ અવતાર... „
દાસ દયાકો પ્રાનજીવન ધન, શ્રી રાધા ઉરહાર... „

* “હીત” શબ્દ, આહી “હેત” નો અર્થમાં વપરાયેલો છે.

બ્રહ્મં બળિયુ રે, શ્રીકૃષ્ણ શ્રીરાધાવરતું;

તોપછી સાચેથી શં ના થાય રે? આશ્રમ અશય ન હર તું... બ્રહ્મં—

ઉદરપરાયણુ દયે ભવેયે, વેથવ બ્રહ્મં લીધું;

હત્યા તતક્ષણજ ગૈ તેની, તૃપ-વૈશ્રવે સન્માન કીધું... બ્રહ્મં—

“જય શ્રીકૃષ્ણ”—મુખ વાણિ હચરતો, ધરિ છાપ તિલક જપમાળ;

તેટલેથી તૃપ રંજન થકને, ભગવદિ માન્યો રસાળ... બ્રહ્મં—

ખાલ્લિન્હ ભગવદિનાં જોઈને, સૌકો ભક્ત પ્રમાણ;

દિનતા ભાવને રતેહ અંતરનો, તેતો અંતરયામી જાણે... બ્રહ્મં—

કૂડે કપટે કારજ સીધ્યાં, ત્યારે સત્યે શ્રીકૃષ્ણ ક્યમ ન ચ્હાય;

અરે હયા! તં નાયજી છોડી, અળગો શિદ અથડાય? બ્રહ્મં—

૬— મનમોઘની એક ગરબી-રાગ ભૈરવ.

જે કોઈ જન કલ્યાણુ ચાહો તે, ઝીની સંગત તજજો રે,

હુખનો દરિયો, પાપપૂતણી, શાંણા! સમઝી ભજજો રે... જે કોઈ—

અરીજી ને અખળા જે સરિખાં, ગળે પડ્યાં નવ છૂટે રે,

તન ધન મુધરમ સહુ વણસાડે, નરક પાડિ વછૂટે રે... ”

પ્રેમદા, પુષ્પ, સરીખાં પેખો, નિરખ્યે મન મોહોવાયે રે,

સદા સર્વદા એવાં ન રહે, ચિત્ત પરતાવો થાયે રે... ”

શણુગારી તરવારો સારી, અંતર એ હત્યારી રે,

ત્યમ મુંદર સ્ત્રી મોહન વચની, કાળજભાંહે કટારી રે... ”

કામે દામે ચિત્ત નર ચોટિ, સતસંગ બ્હાલો જેને રે,

હયો કહે સાધૂ તે સાચો, શ્રીહરિ ન તને તેને રે... ”

Compare with this, the following, from Byron's
“Child Harold's Pilgrimage” Canto I Stanza 83—

“Yet to the beauteous form he was not blind,

Though now it moved him, as it moves the wise,

Not that Philosophy on such a mind

Ever deigned to bend her chastely-awful eyes:

But Passion raves itself to rest, or flies;

And vice that digs her own voluptuous tomb,

Had buried long his hopes, no more to rise.”

કવિઓના અમુક વિચાર આવકારપાત્ર છે કે નહીં, તે એક જુદી વાત છે. પણ તેમના તરંગો, આ દેશ કે પરદેશમાં, કેવા સમાનતાથી ચાલી રહ્યા છે, તે જોવા, તેમના દાઓ, સાચે રાખીને વાંચવાં ફીક લાગે છે.

પ્રકરણ ૯.

૧૬ થી ૮૪ વરસ સુધીની વયમાં કરેલાં કેટલાંક સુંદર-કેટલાંક હદય-
બેદક, અને કેટલાંક પ્રભુ પ્રાર્થનાનાં કાવ્યોની તપાસણી.

સંવત ૧૮૮૮માં છેલ્લીવાર શ્રીજી ગયા, ત્યારે ૬૫ વરસની વયે ગાયેલું ૫૬.

રાગ-જોગી આશાવરી.

અમ હોં શરન પયોં, મેરો કર ધારો હો શ્રીજી!
તમ મેં જાય તયોં, નિજ બલસોં તારો જો શ્રીજી... ટેક.
સાધન ધર્મ સદલ દેખે-બહુત કડીન, ફલ શીકો જી;
શ્રમ છોટો, ફલ જિનમેં મહોટો, શરન તિહારો નીકો જી... તમ મેં—
અબલ જીવ એક, અનેક રિપુ, કયોં શુધ સાધન બનિ આવે જી ?
ચિત-કેશ, બનિ જદવા તદવા, સો તુમકુ દા ભાવે જી?... તમ મેં—
કમકો બહુત કિયો શ્રમ સાધન, સુદલ કમુ કોઈ હોઈ જી;
લલિત ત્રિભંગી મોહન મિલાવે, સો સાધન નહિં કોઈ જી...તમ મેં—
એક ખેર કોઈ કહે તિહારો, તોહે અભય કર હારો જી;
દયો કહે, લખ કોટિ ખેર કહુ, “હું શ્રીકૃષ્ણ ! તિહારો જી”... તમ મેં—

સંવત ૧૯૦૪ માં ગાયેલુ “માયાના નડતર” વિષેનું ૫૬.

હરિ હું શં કહું રે ? મહારો માયા ન મૂકે કોડો. ટેક.
કોટિ કલ્પ સુધિ એણે ભમાવ્યો, ભમૂં હજૂ, નહિં છોડો;
મુજથિ ન છૂટે, ન આપ છોડાવો, મહારો કિયે કાળ નિવેડો?...હરિ હું—
સેવા સમરણ ક્યમ કહું ? મહારો ક્ષણ ન છોડે એ હોડો;
શું ગળુ મહાં ? એ અવિધા જીતી, કહું ચરણ કમળનો નેડો...હરિ હું—
આપ વિના એના સહુ ચેલા, કોને કહું “દુઃખ રેડો ?”
દાસિ તમારી જાય ઝેરો ત્યાં, પાછિ રે જ્યારે તેડો... હરિ હું—
કરગરિ કહુ છું કૃષ્ણ કૃપાનિધિ, ચરણ પડ્યો-ન ખસેડો;
માયા કાળાઝીથિ બચે દયો, કૃષ્ણ કૃપા-જળ રેડો... હરિ હું—

મંદવાડની પથારીમાં પડયે પડયે ગાયેલું ૫૬.

દર્શન ઘોની રે દાસને, મહારા ગુણનિધિ ગિરિધર લાલ;
નાથ નિવારો રે ત્રાસને, આપો આપ ઉપર અતિ વ્હાલ... દર્શન—

જયું નહિ અજ્યા રે જાપને, ન ગમે મુણવો અનહદ નાદ;
 યદ્ય સમાધી રે ના ગમે, ન ગમે સ્વર્ગ મુક્તિના સ્વાદ... દર્શન૦ -
 અન્ય ઉપાસના રે ના ગમે, વિના એક પૂરણ પુરોહિતમ;
 શીકાં લાગે રે સાધન સહુ, પડિ મુને પ્રેમ-ભક્તિમાં ગમ... ,,
 સર્વ તપાશ્યુ' રે ફરી ફરી, કિંચિત ક્યહુ' ના દીઠો સાર;
 મુખ એક દીઠું રે સરવથી, સેવા સમરણ નંદકુમાર... ,;
 શ્રી માહાપ્રભુના રે કેહેણથી, મુજપર રીઝો ગધાનાથ;
 સમુળ અવિદ્યા રે તો ટળે, હરિજી ઝાલો મ્હારો હાથ... ,,
 શ્રી વૃંદાવનની રે કુંજમાં, જહાં કરે જુગલકિશોર વિલાસ;
 દાસ દયાની રે વીનતી, મુને દાસી કરિ રાખો નિજ પાસ... ,

શ્રીજીને શરણે જવા વિષેનું પદ.

અધરો દિવસ એક આવશે, અલખેલા શ્રીજી! ત્યાં શુધ લેજો મ્હારી-ટેક.
 તે વેળા સગાં બહાણાં, સહુ રેહેશે અજગાં;
 જ્યારે જમના કિંકર ઝપટાવશે, અલખેલા શ્રીજી! .. ત્યાં૦—
 અવસરે આવી કર સાહારો નહીં કૃશજી તો;
 દુશ્મનનો દાવો દાવશે, અલખેલા શ્રીજી!... ત્યાં૦—
 દોશ દેખિ જો દિનાનાથ ઓસરશે તો;
 તે સમે ઢાણ છોડાવશે? અલખેલા શ્રીજી!... ત્યાં૦—
 કુપુત્ર દુરા અવશુણ દાંડમે શોભા પિતાની;
 પ્રહાર્યે-પોતાને લજવાવશે. અલખેલા શ્રીજી!... ત્યાં૦—
 જેવો તેવો પણ દયો દહાવ્યો, તમારો પ્રભુ!
 તમ વિના ઢાણ નિભાવશે? અલખેલા શ્રીજી! .. ત્યાં૦—

હરિની અકળગતિનું પદ.

શ્રી ગિરિવરધારી! તમારિ અકળગતી અલખેલા,
 મતિ, મતિપતિ! હારી, જેના ચતુર સરવ છે ચેલા... શ્રી ગિરિવર૦—
 તણુ આવરણ ભેદી જળ, શ્રિદળમાં ક્યાં થકિ આવે ?
 મહાપંડિતની મેઘા ચાકી, પરને શં સમજાવે?... શ્રી ગિરિવર૦—

આત્મપરિતાપનું પદ.

હો સ્વતંત્ર શ્રીજી! કરો તમો જે મન ભાવે૦ (અથવા
 હે સ્વતંત્ર શ્રીજી! લગ કરો જ્યમ ભાવે,) હૃદયર પ્રત્યે જોર ના કોઠનું દાવે.
 શમ્ય પડ્યા તેને પણ માયા અકળાવે... હો સ્વતંત્ર૦—

એક મહારે નામે હું સરખો નર થાય, નિત્ય નિરંતર નામ તમારા ઘણાં ગાય;
શું કહિયે આધી વ્યાધિવિશે તે પીડાય રે... હો સ્વતંત્ર —

તમારો છું એકજ વાર કહે કેમ, શ્રીકૃષ્ણ તેને આપો અભય પારદ ક્ષેપ;
તે પણ અધુના નથિ દેખાતું. રહિયે રોઈ રે... હો સ્વતંત્ર —

શરણાગતનું સાધન સાધ્યું, સાધુપણું હાવાં શું જોવું ?
નિજ બળથી નિજ જન જાણી, દુઃખ હવે જોણું; દુઃખ અધ જોવું.
દયા પ્રિતમજી ! નહિં શોભે જોવું મહારં રોવું... હો સ્વતંત્ર —

પ્રભુ-પ્રાર્થનાનું પદ.

પાઓ પ્રેમરસ પ્રાણુનિવન રે, દીન થઈ જાયું રે,
મુક્તિમાર્ગિ આપજો જ્ઞાન રે, હું તો નવ રાચું રે .. ૧
રીઝે રાખડી થકી ગરીબ લોક રે, ભોગીને ન ભાવે રે;
અમે છું રાજના આસા ખવાસ રે, એ મુક્તિ મન ન આવે રે... ૨
નિત્ય નિરખિયે શ્રીનટવર રૂપ રે, હોંશે હૈયામાંથી રે;
મન માન્યું મળે સહુ સુખ રે, તે એકતામાં ક્યાંથી રે?... ૩
દિવ્યરૂપ છો સદા સાદાર રે, આનંદના છો રાશી રે;
જોલે અનુચિત માયિક મુગ્ધ રે, તે નરક નિવાસી રે... ૪

પ્રભુપ્રાર્થનાનું બીજું પદ-રાગ ભેરવ.

જેવોતેવો તમ શરણે આવ્યો, શ્યામ સંભાળી લેજો રે;
મહારાં કૃત્ય રખે છતાં કરો પ્રભુ ! જેમ તેમ શુભ કરજો રે... જેવો —
જનુનિ જનક નવ જુએ કદાપી, અભિક્ષિના અપરાધ રે;
તે ગતિ લહિ મુને માફ કરો, પ્રભુ ! મહારા કોટિક બાધ રે... ..
મુરખ સુત ઉપર્યો ત્યારે તાતને, અવગુણ ઢાંચે પાર રે;
પ્રગટ કરે તો પેતે લાગે, જાણું સહુ સંસાર રે... ..
હાલો હોય તે દુષ્કૃત ન કરે, કરવો એમ વિચાર રે;
ધેણાને તો ગતિ નહીં ત્યારે, તેને તો શો મારં રે ?... ..
મેઘધાર મહિ રજ નભ જોડે, ગણ્યે કો ન લહે અંત રે ?
તેથી મહારા દોષ ઘણેરા, ગણુતી નહી, અનંત રે... ..
સમરથ ધણીનો ભારે ભરોંસો, બાકી પાર ન પામું રે;
મહારાં કર્મની ગણુતી ન કરશો, હરિ તમારે શિર નામું રે... ..
પોકળ અંતે પ્રકટ થશે ત્યારે, સર્વે જૂઠો કેહેશે રે;
દાસ દયો પ્રભુ ! લજ્જા તમો કર, જેમ રાખો તેમ રહેશે રે... ..

પરભાતિઉ-રામઝિ રાગનું.

કૃષ્ણ કરણી કરી, રૂપ નટવર ધરી, કોટિ કંદર્પથી અતિ રે સાર,
આપો દર્શન તો, થાઉં પરસન હું, ટમટમે નિરખવા મન મહાર. કૃષ્ણ
ભજન સમરણ તણું, વિર્ય મહારે નહીં, જોયિ હું ત્હારિ કાંતિ દેખું,
ધંધાદિક દેવને દ્રષ્ટે આવો નહીં, તે આગળ મહાર કોણુ લેખું!... „
ભક્તિથી હીન હું, દીન દામોદરા, અન્ય એકું નથી મહારે દાવો,
મન તણા કોડ તે, મન વિશે રહિ જશે, નહિં સુંણો નાથજી! મહારિ રાવો. „
કર્મ જોશે મહારાં તો કર્મ નહિં બને, દીન લેલેશે તો કાંઈક વળશે,
ભેટોની ભૂધરા! રંક જાણી મહને, કાર્ય સરશે, તહાં જરદ ફળશે. „
કોટી ભક્ત, ભક્તિથી આવી મળ્યા, શરણુ શ્રીકૃષ્ણ ગુણુ ગાતે ગાતે,
તેમાં અધિક એક, પતિત લઘ પાળજો, એમ જાણો-દયો ધર્મ ખાતે. „

દીનતા રાખ્યા વિષેનું પદ.

નથિ કાષ્ઠ સાધનનું રે દામ, એક દિનતા માત્ર રાજી છો.
ગર્વગંજન છો જી ધનશ્યામ! એક દિનતાં—ટેક.
રાસ રમતાં ગોપી ગર્વ થયો ત્યારે, હરિ થયા અંતરધ્યાન-જોષ લ્યો!
અમ હરિ થાક્યાં કાષ્ઠ અર્થ સર્થો નહીં આવી દિનતા, મળ્યા ભગવાન!
એક દિનતાં—

સઘળાં સાધન અહંદાર બગાડે, અંતરાય મ્હોટો એ જગખ્યાત. જોષ લ્યો.
મ્હોજે હયાના પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરાવે, એવી દીનતા એક-વેદે વાત.
એક દિનતાં—

પ્રભુપ્રાર્થનાનું પ્રદ-રાગ ધોસો.

મેરે મન, શિર, નયન, નિત્ય બિરાજો, સહિત પ્રાનપ્યારે,
નંદની શ્રીવૃષભાનુજી, શ્રીગુરુવલ્લભ લાલ, કૃપાદ્રષ્ટિ કીજો;
ચેહી આશ હે, કૃપાકુ દાન કીજો જી.

(રાગ તોરો) શ્રી ગિરિધર પ્રાનપ્રિયા રુધા, નામસોં બાગે ભવબાધા;
કૃપાસાગરી, તું કલ્યાણી, બરદાસ અંદાખન રાણી,
પિતા વૃષભાનુ કિરતી માતા, શેષ શિવ જનની સુખદાતા;
દયા દરી દયો શરણે રાખો, દાસ તિહારો શ્રીમુખ બાપો જી.

મંદવાડની પીડાનું પદ-રાગ ગઝલ-ગત દાદરાની.

દિલકે દરદસેં શ્રીજી ! હમ તો ખૂબ હેરાન હુવે,
અંદરકે દરદસેં શ્રીજી ! હમ તો ખૂબ બેજર હુવે;
હમ તો ખૂબ બેજર હુવે; હમ તો ખૂબ લાચાર હુવે,
તોભી ધન ન મિટિ, શિર ધની ભગવાન હુવે...

દિલકે૦ —

ફિકર આતસ જલાયા, હુવા ખાડુ કલેજ,
તોભી હજરતકું, નહિં પોકારતા હેરાન હુવે...

દિલકે૦ —

મેહેરકી નિધા, જળ થી, ખાવિંદકી મેરેપેં,
તળ કુછુ ના ચલા જાહે, દિગ સેતાન હુવે,

દિલકે૦ —

જાહર કહના લાજમ નહી, મનકે મેહેરમસેં,
દેસા થા દયા? અવલ મેહેરખાન હુવે...

દિલકે૦ —

દર્દ પીડીત પ્રાર્થના અને પ્રભુના સાક્ષાત્કારનું પદ

રાગ-સોરઠ-ગત દીપચંદી.

શ્રીજી ! શામાટે રે સાંભળતા છો નહિ મહારી વીનંતી ?

બહાલાજી ! મુને તે કાહોની.

કહેશે " સુણિએ છે "—તો ઉત્તર ઘોની...

શ્રીજી !૦—

ગમું તમને તેવો હું કેમ ચાઉં ? માયાજાળે ઘેરયો ક્યાં જાઉં ?

તમે વિના બળ નથી, ક્યાં અચડાઉં ?...

શ્રીજી !૦—

સેવું સમજું ક્યમ અમિ બળતાં ? છો દયાળુ, દયા નાવે ટળવળતી,

કૃપા કરે તો વિલંબ નથી દુઃખ ટળતાં...

શ્રીજી !૦—

જાણી જોઈને ના બોલો—કહું શું કથી ?

સ્વામી કહ્યા વિના રહેવાતૂંજ નથી, માંડે કાંઈ નવ ચાલે,

મંડે હું છું મથી.

શ્રીજી !૦—

જીવ દુષ્ટ સ્વાભાવિક છે જાણો, મહારા શામાટે અવગુણ આણો ?

નથી આણતા—તે આવડુ શિદ તાણો ?

શ્રીજી !૦—

જેને પ્રાણ સરિષ્ટ પ્યાડું કહિયે, તેને પોતાનું જાણિને પાંછી ગ્રહીયે;

આમ તેયિ છેક અજગા નવ રહીયે...

શ્રીજી !૦—

હાર્યો હરિ હાવાં કરગરતો રહતો, મુને જવાળ હજી કાંઈ નથી જડતો;

રખે પતિત જાણિને મેલ્યો હોય પડનો...

શ્રીજી !૦—

મહારા બહાલા મહારી અકળામણ ટાળો, કૃપાદષ્ટિ કરીને સ્હામું ભાળો;

જેવોતેવો છે દયો તમારો—પાળો...

શ્રીજી !૦—

મંદવાહની પીડાનું પદ.

હે હરિ! હું તો હાવાં હાર્યા, અતિશે અકળામણનો માર્યો-જે ગમે તે કરો.
 બ્રષ્ટ હદે માને નહિ શિક્ષા, જગમાં લજવી વૈશવની દિક્ષા જે૦-
 બવ ઉદ્વેગ અતીશે પાડે, મૂઝ્યાં ઉચિત કર્મ સહુ મીડે જે૦-
 બહુ દુઃખ જે કૃતિ નિશ્ચિન કરીને, જય મન ત્યાં ત્યાં કરીને જે૦-
 તન જયમ વૃદ્ધ, થયું મન બાળક, ઉપર ઉજવળ અંતર કાળક જે૦-
 અંતકાળ દુઃખથી કાંપુ છું, સત્ય વચન સમરી જાયું છું. જે૦-
 પ્રભુ જયમ રાખો છો ત્યમ રહુ છું, જે શિર પાંડા છો તે સહુ છું, જે૦-
 જાણું છું કરશો સહુ સાફ, પણ વણુ સમજે ભટકે મન મહાફ જે૦-
 જીવથી નિજ બળ કશું નથિ થાયું, સનેપાતમાં ગાંડુ ગાયું, જે૦-
 જેવો શરણુ પડ્યો છું મહાપ્રભુ, તેવો અટળ રાખો હું અડ્યો છું. જે૦-
 મનુષ્ય કાઈથી વહાણું ન હાલે, ગગન પવન શટ ભરે ન ચાલે, જે૦-
 વિનતિ દયાની એ હરિ કરીને, પ્રગટ મળું સેવું હું હારને. જે૦-

રાગ-ભૈરવ-ગુર્જરી રાગ મીશ્રીત.

ધણો ધુંચવાયો બહુ બળું છું, અતિ અકળામય થાય રે,
 બળિઆ પ્રભુ ખેલી નથી ચાતા, શરણાગત ક્યાં જાય રે? જે૦-
 સધળી યોગ્યતા જીવમાં ક્યાંથી? જાણી જોઈને ન મુઝી કહો રે;
 થઈને કૃપાણુ કર દો દાને, વિવેક લાગે કાંકો રે... ધણો-
 કુકર્મ દેખી રહ્યા કરો છો, શુભ મતિ હેતા છોતી રે;
 મહાફે ક્યું કાંઈ નથી નિપજતું, કેમ કફે હાવાં કોહોતી રે... ધણો-
 વિધિ શિવ શેષ સરીખા હાર્યા, હૃથી કોહો ક્યમ રીઝો રે,
 માફે બળ એક કરગરવાતું, ઉપાય ન મળે બીજો રે... ધણો-
 સાધન સાધ્ય નથી તમે ગ્રીહ, પ્રેમ તમારી પાસે રે;
 દયા કરો નહીં દીન લહીને, કાદું દીન શી આશે રે... ધણો-
 ત્રિતાપ હોળીમાં ધીકું છું, નિજપદ મન ક્યમ લાગે રે;
 નહીં તો નહીં, એમ નિરાંત ન મળે, મોટી આશ ન લાગે રે... ધણો-
 પાંમર છું પામરીની વૃધ્ણા, કહેતાં લાભું સ્વામી રે;
 સહજે શરણાગન લહી રીઝો, શું કહું અંતરયાંમી રે... ધણો-
 બીડ્યું શીડ્યું બિતર બળે છે, કહેતાં કાંઈ નવ ફાવે રે;
 સમ્રાણું સુખ ત્યારે ક્યારે હરી, દયા તમોને આવે રે... ધણો-

પ્રકરણ ૧૦.

૧ પ્રભુ ક્યાં વસે છે? તે વિષેનું અલંકારી પદ.

નિશ્ચેના મેહેલમાં વસે મહારો વહાલમો, વસે વજલાડીલો રે;
 જો રે જાએ તે જાંખી પાંમે જી રે;
 ભુલા ભમે તેળીજ સદનમાં શોધે રે, હરી ના મળે એકા કામે રે. નિશ્ચેના૦—
 સતસંગ દેશમાં ભક્તિ નગર છે રે, પ્રેમની પોળ પુછી જાળે રે;
 વેહે તાપ પોળાઆને મળા મહોલે પેશજો રે,
 સેવા સીડી ચઢી ભેળા ધાળે રે... નિશ્ચેના૦—
 દીનતાના પાત્રમાં મનમણી મુકી રે, ભેટ ભગવંતજીને ધરજો રે;
 હુંભાવ પુંભાવ નોછાવર કરીને રે, શ્રી ભગવંતજીને વરજો રે... નિશ્ચેના૦—
 એ રે મંડાણનું મુળ હરિષ્ઠજી રે, કૃપાવીના સિદ્ધિ ન થાય રે;
 શ્રીવલ્લભ શરણ થકી સહુ પડે રહેલું રે, દૈવીજીવ પ્રત્યે દયો ગાય રે... નિશ્ચેના૦—

૨ ગોકુલનઃથજીની સ્તુતિનું પદ—રાગ સોરઠ.

શ્રીગોકુલપતિ ધનશ્યામ, જય અવધનાથ શ્રીરામ. ટેક૦
 રાધાવર કંસ વિહારે, સીતાપતિ રાવન મારે;
 ઇત ઉચ્ચસેન નૃપ કિનો, હિત રાજ્ય બિભીષન દીનો... શ્રીગોકુલ૦—
 બંસીધર યદુ અધીપા, ધર કર ધનુસ રઘુકુલ દીપા;
 રૂપિકેષે હલધર વીરા, લકુમન અગ્રજ રન ખીરા... શ્રીગોકુલ૦—

૩ રસનાને યોધનું પદ.

રાધેકૃષ્ણ, રાધેકૃષ્ણ, ગાયલે રી હો, એરી મેરી રસના— રાધેકૃષ્ણ. ટેક૦—
 શ્રી વલ્લભ, શ્રી વિકૃલ, શ્રીજી, નિશદિન ચેહી રટી માહા પદ પાય લે. રાધેકૃષ્ણ૦—
 જોય તપ તિરથ ધર્મ નેમ વૃત, નામકો અંસ, એ સંસે સરકાય લે. ,,
 ધ્યાન યજ્ઞ પરિચર્યા કૃણ, કળિ કિરત નહી તેં, ભાગવત વંચવાય લે. ,,
 અતી દુસ્સાધ્ય ભક્ત્યાદિક પંથ કલી, ચરન શરન ગિરિધર સિરનાંય લે. ,,
 દયાહી જિવન જોરિ, રંગિલિ પ્રિતમ પ્યારી,
 હૃદય કમલમેં તું હિતસોં બસાય લે. ,,

૪ હરિનામ રટણનું પદ—રાગ જંગલો.

શ્રીકૃષ્ણ હરિરામ રામ, રાધે ગિરિધારી;
 રાધે ગિરિધારિ સ્યામ; રાધે ગિરિધારી શ્રીકૃષ્ણ૦—
 દયા પ્રિતમ રટ નામ નિરંતર, સજ્જ લહર મુખકારી... શ્રીકૃષ્ણ૦—

આપણી ૧૦ ભૂલો.

From કવિચર્યામાળા page 136.

૧. કહે છે કે, કવિ દયારામ બહુ રૂપાળા હતા. સ્ત્રીઓ તેમને બેઈ દિગમ્બદ્ધ બની જતી. તેથી તે નહારા-એમ માની લેવું એ ભૂલ છે.
To be born beautiful is no crime, no fault, of one's own creation.

૨. નહાની વયમાં, નહારી સોજતમાં ફરતા-તેથી એ નહારા-એમ પણ ન કહેવાય. કવિ પોતે ખુલાસો કરે છે કે-

“દુઃસંગ દોષ, મુંઝે જળ-પંકજ પ્રમાણુ નવ લાગે.”

૩. ધજ્જારામભાઈએ યૂ. કા. દો. ભાગ ૫ ને ૨૪ મે પાને એક દાખલો એવો આપેલો છે, કે જે વાંચતાં દયારામ નહારી ચાલતા હતા-એમ લાગે. પણ એ ગોપુંડું જેના નામે હંકાયેલું છે, તે મુળ પુરૂષ-કવિ વિજયાશંકર-ને મળીને, થયેલી વાતચિતનો, શ્રી. શેઠે, પોતાના “દયા-રામ ચરિત્ર” ની પ્રસ્તાવનામાં, ઘટસ્ફેટ કરેલો છે, તે વિચારવા લાયક છે. એથી દયારામ નિર્દોશ હતા-એમ આપણે બેઈ શકીએ છીએ.

૪. દયારામ જીવિત પર્યંત કુંવારા હતા; અને ઘરકામ માટે તેમણે એક આળ-વિધવા સોનારજીને દાસી તરીકે આશ્રયે આપ્યો હતો-તેથી તે નહારા-એમ પણ ન કહેવાય. જુઓ વાંચો, Lecture 9th on Dayaram.

૫. દયારામ સીમંડળમાં બેસતા, અને યૃંગારી કવિતાઓ અચ્છિ-રીતે લલકારતા. તેથી એ નહારા-એમ પણ ન કહેવાય. જુઓ વાંચો “કવિ ચર્યામાળા” પાતું ૧૩૦.

૬. “નર્મભદ્ર” માં-કવિ ચરિત્રને ૫૪ મે પાને લખ્યું છે કે, એ કવિને પાંચલી વયમાં પાંચ મહા ભયંકર વ્યાધી લાગુ પડ્યા હતા. તેથી તે નહારા-એમ માની લેવું-એ પણ એક ગંભીર પ્રકારની ભૂલ જ છે. જુઓ વાંચો, Lecture 18th on Dayaram.

૭. કવિનાં કેટલાંક કથનો અને કવિતાઓમાંથી, તેમના દુરાચારની કબજાઓ મળી આવે છે. તેથી એ નહારા હતા-એવો શક જાય ખરો. પણ એ તો ભક્તોને-જાત અને જનસમાજને સીધે રસ્તે દોરવા માટે-પહેલી, એક જાતની અતિ સુંદર-વખાણવા લાયક-આદત, the most beautiful way of telling lies, to keep oneself and others go the right way-જેવું કહેવાય. દયારામે એકલાએ જ નહીં, પણ લગભગ તમામ હરિભક્તોએ-એજ રીતે-દીનબાવે કહ્યું છે,

કહે છે, અને કહેશે. તેથી કાંઈ તે દૂષિત કેહેવાય નહીં. જુઓ વાચો
Lecture 18th on Dayaram.

૮. ડોશી નિવાસી નારણદાસે “દયારામ ચરિત્ર” પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. તેમાં લખે છે કે-દયારામ કવિ ડોશીમાં જન્મ્યા હતા. આ એક ભૂલ છે. કવિ પોતેજ કહે છે કે-તેમની જન્મભૂમી આણંદ હતી. જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૨ પાંતુ ૪૦ મું.

૯. કવિ નર્મદ, કાંટાવાળા વિગેરે ઘણાએ જણાવેલું છે કે, કવિ દયારામની માનું નામ રતનપાઈ હતું. આ એક ઉતાવળમાં થયેલી, અને તે પછી ચાલુ રહેલી ગંભીર ભૂલ છે. દાસીનું નામ તેજ માનું નામ કેવી રીતે હોઈ શકે? ભાગ્યેજ હોય. કવિ પોતેજ કહે છે કે, તેમની માનું નામ રાજકોર હતું. જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૧ પાંતુ પેહેલું. લીટી ૧૧ મી.

૧૦. “નર્મદ” માં-કવિચરિત્રને પૃષ્ઠ ૩ મે અને ૫ મે પાંતે, અનુ-ક્રમે, જણાવેલું છે કે, દયારામનો જન્મ સંવત. ૧૮૩૩ માં થયો હતો. અને તે ૭૫ વર્ષની વયે ગુજરી ગયા હતા. આ વાત ખોટી છે. ચિમનલાલ નંદલાલે, કવિ નર્મદને લખેલો પત્ર મોજુદ છે. તેમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે કે, દયારામની ઉંમર-મરણ સમયે-૭૫ નહીં, પણ ૮૫ વરસની હતી. જુઓ “કવિ ચર્યામાળા” ના ૧૩૧ મા પાંનાની છેલ્લી છ લીટીઓ.

આ ઉપરાંત કવિની મર્યાદિતી, દાદાનું નામ, દયારામની અટક, તેમની માણીનું નામ વિગેરે ઘણી વાતોના તશવતનાં ધોલૈયાં “દયારામ ચરિત્ર” માં ઘુસી ગયાં છે-એ વાત ખરી છે. એ બધું બીજી અનુકુળતાએ જોવાશે. હાલ તો એટલુંજ કે, ઉપર બતાવેલા ૧૦ અવળા સંજોગોમાં પણ, બારિષ્ક તપાસ કરિયે છીએ, તો ઘણી વાતોમાં “એમ નહોતું”-એવું જણાઈ આવે છે. એટલે:—

આ આપણી ૧૦ ભૂલો, તે Dayaram's white-wash હોય, એમ કદાચ લાગે. પણ વસ્તુતઃ તેવું નથી. કમળાવાળો ધોળાને પીળા દેખે-એ રાગ નિવારણ માટે રોગીએ પોતે જ દવા લેવી જોઈએ. પણ અહીં તો, વિચિત્ર વાત એ છે કે, પાયા વગરની શંકાઓ કરીને આપણે દયારામને દૂષિત જોયા, તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત તે ભોગવે. મતલબ કે, આપણો કળિયુનાનો કુચડો, તેમના મેલા દેખાતા જીવનપર ફેરવિએ-તોજ એ ઉજળા દેખાય!! શી આપણી ઉદારતા! જે મેલું નથી, તેને White-wash હોય જ શનિ? ખરી રીતે White-washing Dayaram જેવું છેજ નહીં. અને આપણે સૌ જાણીએ છીએ તે કરતાં, દયારામ કવિ, વધારે સારા-વંદનીય-પુરુષ હતા એજ વાત સત્ય છે.

અળભેલને કેહે હરિજન, ગર્ભવતિ છે તુજ સ્ત્રીજન,
પુત્ર પ્રગટ થાશે એહને, “ નારાયણ ”-કેહેજે તેહને.

પછી દેશાળ રાગના ચોથા કડવામાં કવિ કહે છે કે:—

પાંચેા માયાના સુખમાં હર્ષ, એમ વિત્યાં ૮૮ વર્ષ,
સુતો મર્ણુ સજ્યાએ જ્યહાં, યમહત આવ્યા ત્રણજ ત્યહાં.
' ઓ નારાયણ! એરો આવ્ય, મુંને આ ભયથી તૂં મુદાવ્ય.'
એમ પુત્રને કરતાં પોકાર, વિશ્નુહત આવ્યા ધાર્ધ ચાર.

એ વિશ્નુહતોએ અળભેલને યમહતના પાશમાંથી છોડાવ્યો. પછી—

કડવું ૫ રાગ ઢાળ:—

આતતાઇ ઇત્યાદિ દુષ્ટ હોય, જાતિ અધમ અંડાળ,
તે પણ છૂટી સઘ શ્રેય પામે, ગાતાં શ્રી ગોપાળ.
અમૃત અહાર થયો અજ્ઞાને, તોપણ અમર થઈ જાય,
એમ નીતિ ગુણ કૃશ્ન નામનો, સે'જે પણ સુખદાય.
કોટિ વર્ષનો અંધકાર, કોઇ મંદિરમાં હોય જ્યમ,
દિપ એક દીઠે સઘજ નહાસે, નામ થકી અધ ત્યમ.
બીતર બાહ્ય પ્રકાશ ઉભય રચણ, કૃશ્ન કૃત્યે મુખ થાય,
ઉમર દીપ ધર્યે જ્યમ આંગણ, સદન તિમિર સઘ જાય
અગ્નિ કેરો તણુપો પણ જ્યમ, કાષ્ટ સકળને બાળે,
એમ નામ અરધૂ પણ દીધું, અતિશે અધને ટાળે.
ગુણિકા એક હતી મહા પાપી, દુષ્ટૃતિની કરનાર,
તેણે પોપટ ભણાવતાં, “ રા ” કાર કર્યો ઉચ્ચાર.
“ મ ” કાર મુખથી કેહેતા પેહેલી, પામી તે ત્યાં મર્ણુ,
અર્ધ રામના નામ પ્રતાપે, પ્રાપ્ત થયા હરિચર્ણ.
પડયું અવળું જેમ બીજા ક્ષેત્રમાં, તે પણ ઊગે સત્ય,
રામ નામ પણ ત્યમ ઉદ્ધટું, રણ આપે મહિમા અત્ય.
સરણ ધણું ને શ્રમ નહિ જેમાં, નહિ સાહિત્યનું કામ,
સમ્રથ બહુ સહુ સાધન કરતાં, એવું “ નારાયણ ” નામ.

આગળ ચાલતાં, ભીલડી રાગના કડવા ૬ માં કવિ ગાય છે કે—

વું સમ્રથ હરિનામ, તે અળભેલે લીધું,
યશ્વિત કોટી જન્મનાં અધનું એણે ધીધું.

કાવ્યનિમજ્જન.

અથવા-કવિ દયારામના મુંદર કાવ્યસાગરમાં મારેલી હુબ્બીઓ-બુઓ વાંચો ૬-૨-આ-ભાગ ૧ પ્રકરણ ૧૦ પછીના અનુસંધાનમાં:—

૧ અન્નમિલ આખ્યાન.

આ કાવ્ય લખ્યાની સાલ વિષે ખોલતાં કવિ દયારામ નવમા દહવામાં લખે છે કે:— રાગ માલકોરી.

સંવત અષ્ટાદશ ત્રેસઠમાં, માસ ભાદ્રપદ સાર છ,
શુકલપક્ષ શુભ તિથિ પૂર્ણિમા, શતભીષા પુષ્કરાર છ.
પુરણ કથા તે દિવસે થઈ છે, શ્રીગુરુ કૃત્ર કૃપાય છ,
અન્નમિલ આખ્યાન કયું એ, મહદ્ પુરુષ આશાય છ.

મતલબ કે કવિએ પોતાની ૪૦ વરસની વયે આ કાવ્ય લખ્યું હતું. કયે સ્થળે, તે હકિકત હાથ લાગતી નથી. એ કાવ્યના આધાર વિષે ખોલતાં દહવા ૧ માં કવિ લખે છે કે- રાગ ઢાળ.

શ્રીમદ્ ભાગવત પદ્યમ રહ્યું, ગાઈ ગાથા જોઈ,
ત્રણ અધ્યાય આધના, પદ્યપદ્ધતિ ભાષ્યું તેહ.
વળિ પાતક, વળિ પ્રાયશ્ચિત, તે તણો ક્યાં પાર !
કુંજરકેરી સ્નાન સરખો, હ્યો એહ પ્રકાર.
દાન કરતાં તો દામજ જોઈએ, જોઈએ પાત્ર કુપાત્ર,
જાય દાન કુપાત્ર કરમાં, વૃથા થાય કૃતિ માત્ર.
કર્મચક્રિ બંધાયો જિવ તે, કર્મે કેમ મુકાય ?
પદ્ય લેખ્યું અંગ તે, ક્યમ પદ્ય થઈ ધોવાય ?

આ શંકાઓના સમાધાનમાં કવિ કહે છે કે:—

રાગ રામગ્રી—એક વાર શ્રીકૃષ્ણ નામ, કોઈ પ્રાણી વદન આલાપે,
તો તેને સ્વપ્ને પણ યમચર, કદા ન દર્શન આપે.

પછી કથા-વાર્તાનું મંડાણ કરતાં કહે છે કે:—

દાનકુખ્જ અભિધાન દેશમાં, રહેતો પ્રાણી એક,
કુકર્મથી પડ્યું નામ અન્નમિલ, આવે અતિશે વિવેક.

એ બ્રહ્મ, પાપી, ચોર અન્નમિલ પ્રાણી, અને તેની રખાત પૂંચવી જ્યાં રહે છે, તે સ્થળનું વર્ણન, કવિ ત્રીજા દહવામાં, મેવાડ રાગમાં કરે છે કે:—

(ચોપાઈ) સ્વચ્છ ચાર ઓનો ઓતરો, ત્યાં એક તુલસી-ધારો ખરો,
તિરથવાસિ કોઈ સાધુ હતા, તે ત્યાં આવ્યા સ્થળ શોધતા.

અળખેલને કહે હરિજન, ગર્ભવતિ છે તુજ સ્ત્રીજન,
પુત્ર પ્રગટ થાશે એહને, " નારાયણ "—કહેજે તેહને.

પછી દેશાખ રાગના ચોથા કડવામાં કવિ કહે છે કે:—

પાંખે ભાયાના સુખમાં હર્ષ, એમ વિત્યા ૮૮ વર્ષ,
સુતો મર્ણુ સજ્યાએ જ્યહાં, યમદૂત આવ્યા ત્રણજ ત્યહાં.
' ઓ નારાયણ! ઓરો આવ્ય, મુંને આ ભયથી તૂં મુકાવ્ય.'
એમ પુત્રને કરતાં પોકાર, વિશ્વદૂત આવ્યા ધાર્ધ ચાર.

એ વિશ્વદૂતોએ અળખેલને યમદૂતના પાશમાંથી છોડાવ્યો. પછી—

કડવું ૫ રાગ ઢાળ:—

આતતાઈ ઇત્યાદિ દુષ્ટ હોય, જાતિ અધમ ચંડાળ,
તે પણ છૂટી સઘ એય પામે, ગાતાં શ્રી ગોપાળ.
અમૃત અહાર થયો અગ્નિ, તોપણ અમર થઈ જાય,
એમ નીતિ ગુણ કૃષ્ણ નામનો, સેજે પણ સુખદાય.
કોટિ વર્ષનો અંધકાર, કોઈ મંદિરમાં હોય જ્યમ,
દિપ એક દીઠે સઘજ નહાસે, નામ થકી અધ ત્યમ.
ભીતર ખાલ પ્રકાશ ઉભય સ્થળ, કૃષ્ણ દૃષ્ટે મુખ થાય,
ઉમર દીપ ધર્યે જ્યમ આંગણ, સદન તિમિર સઘ જાય
અગ્નિ ફેરો તણખો પણ જ્યમ, કાષ્ટ સકળને ખાળે,
એમ નામ અરધૂ પણ દીધું, અતિશે અધને ટાળે.
ગુણિકા એક હતી મહા પાપી, કુષ્કૃતિની કરનાર,
તેણે પોપટ બણાવતાં, " રા " કાર કર્યો ઉચ્ચાર.
" મ " કાર મુખથી કહેતા પેહેલી, પામી તે ત્યાં મર્ણુ,
અર્ધ રામના નામ પ્રતાપે, પ્રાપ્ત થયા હરિચરણ.
પડયું અવળું જેમ ખીજ ક્ષેત્રમાં, તે પણ ઊગે સત્ય,
રામ નામ પણ ત્યમ ઉલટું, ડાળ આપે મહિમા અત્ય.
સરળ ધણું ને શ્રમ નહિ જેમાં, નહિ સાહિત્યનું કામ,
સત્રથ બહુ સહુ સાધન કરતાં, એવું " નારાયણ " નામ.

આગળ ચાલતાં, બીલડી રાગના કડવા ૬ માં કવિ ગાય છે કે—

એવું સત્રથ હરિનામ, તે અળખેલે લીધું,
પ્રાયશ્ચિત કોટી જન્મનાં અમનું એણે લીધું.

કડવું ૭ રાગ સોરઠો.

એજે નારાયણ દહાનો, જો મહિમા છે અહાવો છ,
ભાવ સહિત જો બજન કરું તો મળે મુને ઘણો લહાવો છ.
શુક્ર છ કહે હરિ નામનો મહિમા, એવો છે સાંભળ રાય છ !
મુત પુરાણિએ જ્ઞાનપ્રદિષ્ટને, પણ એ કહ્યો મહિમાય છ.

પછી કડવા ૮ માં નાહં વસામિ વૈકુંઠે...એ શ્લોક યાદ લાવી,
કડી ૫૪ માં તેનું ભાષાંતર કરીને કવિ ગાય છે કે—

વૈકુંઠે વસતો હું નથી, ના યોગી હર માંહ,
ભક્ત મહારા ગુણ ગાય છે, હોમો રહુ છું ત્યાંય.”

ત્યારબાદ કવિ હર્ષમાં આવી જઈ ગાય છે કે—
નામ પોતાનું સાંભળી, હરિ આવે છે ધાધ,
“ શું આપું ? શું કરું એને ” ? એવા જાય છે મોહોવાધ.
શ્રીકૃષ્ણનું કિર્તન જે કરે, તે સદા છે પાવન,
પવિત્ર કરે અન્ય પ્રાણિને, જેને દે દરશન.

કડવું ૯ રાગ માલકોશ.

કૃષ્ણ તણું કિર્તન જેને મુખ, કળિમાં તેજ કૃતાર્થ છ,
કહે કૃષ્ણ, ને અન્યને કેહેવરાવે, તેજ મોટો પરમારથ છ.

૨ શ્રીદશમસ્કંધ લીલાતુકમણિકા.

આ પછી કવિએ ૪૪ વર્ષની વયે, “શ્રી દશમસ્કંધ લીલાતુકમણિકા”
નામનું કાવ્ય લખ્યું કેહેવાય છે. પણ સાલ, કે સ્થળનો, કાવ્યમાંથી પત્તો મળતો
નથી. પુર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધ એમ બે ભાગ પાડીને કરેલી, શ્રીમદ્ ભાગવત-
માંથી દશમ સ્કંધની હકિકતના ઓળખ્યા જેવી, આ સાદી કવિતા છે. ખાસ
નથી. પણ દિનચર્યામાં સુર્યની કળા બદલાય, તેમ સંપૂર્ણ કૃષ્ણચરિત્રની રેખાઓ
દોરી, કવિ કહે છે કે— (રાગ આશાવરી)

“ પૂતનાના, પય પાનને મીષે, પ્રભુએ સોશ્યા પ્રાણુ.”

“ વળિ માતાને દેખાડ્યું, મુખ વિષે વિશ્વ અશેષ”... (પુર્વાર્ધમાંથી)
અને—“ રાજ્યાભિષેક કર્યો હયસેનને ”...તથા

પાર્યતું સારથપણું કર્યું, (તથા) કથ્યું ગિતાનું જ્ઞાન—(તેમજ)

“ ભક્ત જાણી અનુનને, જ્ઞેન સુભદ્રા પરણાવી”... (ઉત્તરાર્ધમાંથી)

ઈત્યાદી “દશમ અતુકમણિકા”ની સાધંત હકિકત જોતાં, લંપટ લે-
ખાતા કૃષ્ણના સામર્થ્યની કળાઓનું જ્ઞાન થઈ, પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થાય છે,

૩ સતસૈયા.

કવિ દયારામ પોતાની ૪૯ વરસની વયે, સતસૈયા નામનું ૭૩૧ દોહાનું, સુંદર હિંદી કાવ્ય લખે છે. એમાંના કેટલાક વિચારની, “રસિક રંજન,” રસિકવલ્લભ, અને દ. કા. સં.-સાથે રાખીને વાંચતા, અરસપરસ-વિસ્તાર સાથે, કે સંક્ષેપમાં, પુનરક્તિ, એટલે-આપ લે-થયેલી નજરે પડે છે. પણ એકંદર મેળે, સાહિત્ય પ્રેમીઓને તે મનન કરવા લાયક, તથા કાવ્ય ચમત્કાર સાથે કાળજીપૂર્વક લખાયેલું સુંદર કાવ્ય માલમ પડે છે. કાવ્ય ક્યારે લખ્યું, તે વિષે ખોલતાં કવિ કહે છે કે:—

હુહા—શક અષ્ટાદશ હહુતરા, શુભ પચ્ચ નભ માસ,
મિતિ—શ્રીરાધાઅષ્ટમી, બાર ગુરુ-શુભ રાસ. ૭૨૬
તા દિન—સંપૂર્ણ ભયો, સતસૈયા શુભ અંશ,
પદે, સુને, શિખે, સુમતિ, લભ્ય કૃત્તપદ પંથ ૭૨૭
પુરુષોત્તમ ગોપીશ શ્રીકૃષ્ણ મનોહર રૂપ,
તદપ્રિત્યર્થ સુઅંથ યહ, નહિં રિઝવનકો ભૂપ. ૭૨૮
પિંગળ પદ્ધતિ દેખિકે, રચના રચિત અદોષ,
તદપિ હોય ભુલ, સમઝિયો, હરિજન! ગુન, તજિ રોશ. ૭૩૦
દયા, સતસિયા અંથ યહ, ખિરચિત પરઉપકાર,
સખ સજ્જન દૂષન તજિ, ગ્રહન કીજિયો સાર. ૭૩૧

દયારામનું આ એકેજ કાવ્ય, શબ્દની કરકસર સાથે એવું તો કઠીન, એટલે અર્થ ગાભિર્યવાળું છે કે, તેની ટિકા, કવિએ પોતેજ લખીને, નમ્ર ભાવે પોતાના માનિતા શિષ્ય રણુછોડ જોશીનું મહત્વ વધારવા, તેને નામે રજુ કરેલી છે. “યથામતી યહ અંથકો, કીનો અર્થપ્રકાશ,

દીનદાસ રનછોરને, કરના બલ અવિનાશ.”

દયારામે આમ કેમ કર્યું?—તે તો, તે જાણે. પણ કવિ નર્મદ લખે છે કે—“રણુછોડ સાથે પહેલા પ્રસંગ ઉપરથી કહી શકુ છું કે, એનામાં—સતસૈયાની ટિકા—જેવી મહારા જોવામાં આવી છે, તેવી-કરવાની શક્તિ નથી. હું ધારું છું કે, શિષ્યનું માન વધારવા, અથવા પોતાના અંથની પોતે ટિકા કરવી—એ અવિવેક જેવું લાગ્યું હશે, માટેજ, પોતે કરેલી ટિકાપર, નામ રણુછોડનું રાખેલું.”

આ કાવ્યપર, હરણુ દ્રષ્ટિ ફેરવીએ છીએ, તો ચેહેલા પાંચ દુહામાં મંગળાચરણુ, ૬ થી ૬૦ સુધીમાં પ્રભુપ્રાર્થના અને આજીજીની વાત, ૬૧ થી ૧૪૨ સુધીમાં “પ્રેમવર્ણન”, અને ૧૪૩ થી ૧૫૬ સુધીમાં “અનન્યાલંકાર” પર કલમ દસીને, પછી કવિ-નીચે પ્રમાણે નાયિકા-લક્ષણના દુહા લખે છે.

પ્રેરણિત ભક્તિકા-દુહો નંબર ૧૫૭ તથા ૨૨૪ થી ૨૪૮ અને ૨૮૫ થી ૨૯૫.

ક્રિયાવિદ્યધ્યા- „ ૧૫૮ થી ૧૭૦ તથા ૧૭૮ થી ૧૭૯ અને ૧૮૯.

વાક્યવિદ્યધ્યા- „ ૧૭૧-૧૭૨-૨૦૦ અને ૨૦૯.

ખંડિતા વિદ્યધ્યા- દુહો નં.	૧૭૭	વિપ્રલખ્યા- દુહો નં.	૧૯૯
અનુસૂચા- „	૧૭૯	આગમ પતિકા- „	૨૦૨-૨૦૩
ખંડિતા- „	૧૮૧-૧૮૨	પ્રેમ ગર્વિતા- „	૨૦૭
ખંડિતા ધીરા- „	૧૮૪	માનવતી- „	૨૧૦ થી ૨૨૩
સ્વયં હૃતિકા- „	૧૭૮	રૂપ ગર્વિતા- „	૧૮૮ ને ૧૯૪
ખંડિતા અધિરા- „	૧૮૦	ચોત્નાભિસારિકા- „	૧૯૧
ખંડિતા ધીરાધીરા- „	૧૮૩	દિવાભિસારિકા- „	૧૯૩
કલહાંતરિતા- „	૧૮૫	સ્વક્રિયા- „	૧૯૬
હૃતકંઠિતા- „	૧૮૬-૧૮૭	વાસકસબ્જન- „	૧૯૮ ને ૨૦૬
કૃષ્ણાભિસારિકા- „	૧૯૦	પ્રાવણિત ભૃતિકા- „	૨૦૧
ચોત અચોત યોવના- „	૧૯૨	લક્ષિના- „	૨૦૪-૨૦૫
સ્વાધીન પતિકા- „	૧૯૫	મુદિતા- „	૨૦૮
મુગ્ધા- „	૧૯૭		

એ રીતે અઠાવીસ નાયિકા-લક્ષણના દુહા લખીને પછી, કવિ-દુહા નંબર-૨૪૯ થી ૨૬૭ સુધી-સ્વવર્ણન માપ છે. ત્યારબાદ, દોહા નંબર-૨૬૮ થી ૨૮૪ સુધી “હીરાવેષ પ્રકરણુ,” અને ૨૮૬ થી ૩૦૬ સુધી “સંગવર્ણન” લખીને,

દોહા નંબર-૨૦૭ થી ૩૨૯ સુધી-“ ભક્તિ પ્રકરણુ ”

„ ૩૩૦ થી ૩૩૫ સુધી-નામ માહાત્મ્ય

„ ૩૪૩ થી ૩૫૦ સુધી-આશ્રય

„ ૩૫૧ થી ૪૬૬ સુધી-વિવેક શિક્ષા

„ ૪૬૭ થી ૬૫૦ સુધી-શિક્ષા વિવેક

„ ૬૫૧ થી ૬૮૭ સુધી-પરતાપ પ્રકરણુ

અને દોહા નંબર ૬૮૮ થી ૭૦૬ સુધી-કાવ્યસમાપ્તિ પ્રકરણ કહીને, દોહા નંબર ૭૧૦ થી “ કાવ્યચતુર્થ ” નો વિષય, નિચે પ્રમાણે શરૂ કરે છે.

એકાક્ષરી દોહા નંબર.	૭૧૦	પ્રતિ અક્ષરાર્થ દોહા નંબર.	૭૧૨
દ્વાક્ષરી	૭૧૧	પ્રતિપદાક્ષરી	૭૧૩
પ્રશ્નોત્તર	૭૧૪ થી ૭૧૭	ગતાગત વર્ણન	૭૧૮

તે પછી ચિત્રકાવ્યનો નહોતો વિષય રજુ થાય છે. તેમાં—

ગોમુત્ર ગતિ, અશ્વગતિ, ત્રિપદી, અને કપાટબંધ-એ બધાનો દોહો નંબર-૭૧૯, તથા ધનુષબંધ, કમળબંધ, અને હારણબંધનો દોહો નંબર-૭૨૦, તથા છત્ર અથવા મેરબંધનો એક સર્વેયો અથવા મત્તગયંદછંદ નંબર-૭૨૧ આવે છે; અને ૭૨૨ થી ૭૩૧ સુધીમાં, કાવ્યસમાપ્તિની વાત રજુ થાય છે.

આમ ઉક્લુપ્તિ કરી લીધી. પણ તેથી, કયો દોહો રમુજ છે, કયાની ખુખી ટિકામાં પાંખડીએ પાંખડી ઉકેલી બતાવી છે, કયામાં આત્મજીવનના ઇસારા છે, કયામાં શિખામણની ધાત ગોખાવેલી છે, કયાં અવસોકન, શબ્દ-લાલિત્ય, કે કાવ્ય-ચમત્કાર ડોહીઆં કરી રહ્યો છે, તેનું તો આપણને સ્વપ્નમાં આવી શક્યું નથી માટે સતસૈયાની સુંદર સાહિત્ય સરિતાના સ્નાનનો આનંદ લેવા, એક વધારે હુબખી મારવા તૈયાર થઈએ, તો નિચેના દોહા-ટિકા સાથે-વાંચવા, તથા મનન કરવાનું મન થઈ આવે છે.

ધારે! મોકો તિર દિહુ, પેં નહિં દેહુ કમાન,

ક...માન લાગત તીર સમ, તીર લગત પિય પ્રાન. ૮૭

ટર્યો તાપ, બરખે હરખ, ખિલ્યો અમલ મુખચંદ,

રતી બહી, દહી કંજ સોતિ હિય, ખેલિ રંગ રસકંદ. ૨૦૫

ધન્ય રતી તેરી કૃતી, હિય રાધા મુખશ્યામ,

અનુરાગી લહિ રતિપતિ, પિતુરતિ કરિ કરિ દામ. ૨૬૩

ગા નટ નાયક લલિત શ્રી, સારંગપાની કહાંન,

જાહિ ગૌરિશંકર બજે, જદપિ રૂપ કલ્યાંન. ૨૭૬

ગિરિ નિવાસ માધો પ્રિયે, નિકટ ત્રિયા, જિતકામ,

નીલકંઠ બિન કૌન અસ, કાલ કાલ છમ ધામ. ૨૮૨

મેં ન રિપૂસોં રતિ કરી, મેં ન તાતસોં તોરી,

કેસો સમુઝો નહિ કજ્જ, તો સિરપેં બડ ખોરી. ૨૮૭

આ બધા દોહાના એક કરતાં વધારે અર્થ, એને તે પણ સંગ્રહ તીતી અને

લક્ષિ, એમ જુદાજુદા થતાં વાંચી, આપણે હેરત થઈ જઈએ છીએ. વળી જુઓ—

દુરિજન સજજન અષ્ટ...નો, પ્રીતિ રીતિ પહિયાન,

હુગતે, તિગતે, ચતુ રસમ, ઇત ઉત-હાંનહિ હાંન. ૩૦૧

દુહા નંબર ૭૩ ની રચના એવી છે કે તે વાંચતાં, બે હોઠ પરસ્પર અડકતા નથી. તેથી કવિ, તેનું નામ “અધર લગ દુહો” પાડે છે. દુહા નંબર ૧૭૩ માં શુદ્ધ પ્રેમથી પ્રેરાયલી ગોપી, પ્રભુને વિનવે છે કે—

સ્પટયો પગ, દિગ કો નહીં, મુનિયે ગોકુલનાથ,
સાંચ કહું સમુઝો સમય, એંચ લેહુ ગહી હાથ.

વળી દુહા નંબર ૨૧૭ સમજીને વાંચવા જેવો છે. તેમાં કવિ, બે સખિઓનો વાર્તાલાપ ખુબીભેર ગોઠવીને કહે છે કે—

“ચલી”, કહાં? બોલે, કોન? પિય, કયો?
તોંબિન કલ નાંહિ, ધની હેં, રચિ નાંહિ, મોલી રખી.
રાધે? વે તુજ ઝાંહિ.

દુહા નંબર ૨૬૨-૪૮૩-૫૪૯ અને ૫૫૦ ના વાંચનદ્વારા, આપણે, કવિને શેતરંજ સરસ ખેલતાં આવડતો હતો, તેમ જાણી શકીએ છીએ. વળી આત્મજીવનના ઇસારા માટે જુઓ વાંચો—

કો ન પૂજે તાકું દિરિ? (હોય) બ્રાહ્મન અરૂ ભક્ત,
રૂપવંત પુનિ ગુનિ જિભી, તાપેં સખ આસક્ત. ૬૭૨
બિન સમંધ હરિ, કાવ્ય સખ, અતિ અદ્ભુતહુ નકામ,
આરકૂટ ભૂખન રચિર, પેં જિમિ મિલે ન દામ. ૭૦૧
ખરન થોર, અતિ અર્થ સહ, અમલ સરસ સહ હોઇ,
કૃપા ભારતી કૃષ્ણવહ, કાવ્ય ન ઐસી કોઈ. ૭૦૩

વળી પોતાનો હરિ હરિભટને જવાબ તરિકે કવિ કહે છે કે—

ઉત્તમ કવિકૃતિસેં ખરન, અધમ કષ્ટક આકાર,
પે સમાન કહાં આકર્ષલ, નિરસ સરસ સહકાર. ૭૦૪

આ દોહો, તથા દોહો નંબર ૩૭૬ અને નીચેના બે દોહા અમદાવાદના અભિમાની પંડિતને વાળેલા જવાબ જેવા છે. અને તે વાંચવા લાયક છે.

શ્લોક પુરાની સંસકૃત, જાંચત સખ ઇતરાય,
કૂલ્ય મુદ્દલ ગિરખાન જખ, ઓતા લે સમુઝાય. ૭૦૬
ખુબ કહિ ભાખા-આદ જો, મુરખાની ઇક સાંચ,
તો હમ કહિયે મૂર્ખ હે, સાંચ ન આવે આંચ. ૭૦૭

આ દોહા વાંચવા જેવા છે. વળી એક સ્થળે કવિ કહે છે કે—

હરિજનમેં હરિ જાંનિ લે, હરિજન હરિકે માંહિ,
દીપકમેં જ્યોં ખર્હિ રેહે, દીપ બર્હિમેં આહિ. ૬૮૬

એ દુહાથી, કવિ-ધર્મ રહસ્ય જાણવામાં-દેવા ઉંડા ઉતરેલા હતા, તે આપણે જાણી શકીએ છીએ. હવે પિષ્ટપેશણના કેટલાક નમુના તપાસીએ છીએ, તો દોહો નંબર ૩૬૬ તે ચાતુરિના ગરબાની કડી ૧૨ માં અક્ષરે અક્ષર આવી જાય છે. તેજ રીતે દોહો નંબર ૧૨૦-૧૨૧ તે દ. કા. સં. ના ૫૬ “તિહારિ ચડી ચશ્મ તલ્વાર...”માં ફરીથી ઉચ્ચારાયલા આપણે જોઈ શકીએ છીએ; અને દોહો નંબર ૧૩૫ તે દ. કા. સં. ની લાવણી-“ધશકે મહેલ મત ધસો કોઈ...”માં વિસ્તારથી કહેલો નજરે પડે છે. દોહો નંબર ૬૨૬ તે “પતિયાં પહાઉ, કોઈ મધુપુર જાય”-એ ભેશ્વીની પેહેલી દુંકમાં ફરીથી, અને દોહો નંબર ૫૬૭-દાખલા આપી સમજાવવા માટે જાણે-“ભક્તિ પોશણ” ની કડી ૪૧ માં લખી કાઢાડી હોય, એમ લાગે છે. તેજ રીતે દોહો નંબર ૩૪૮ સમજાવવા-“જે કોઈ પ્રેમી ઓંશ અવતરે”-એ ૫૬ કવિએ લખી કહાડ્યું હોય, એમ ભાન થાય છે.

આટલી વિગતમાં ઉતર્યા પછી, નીચેનું ટાંચણ વાંચીને સંતોષ માંનીશું તો ખસ થશે. કવિ કહે છે કે—

ભજન બિના દુઃખ ના ટરે, બિટલ બને ન ભજન,
કા કરિયે જ્યોં ત્યોં બન્યો, તાતેં તુમ ન પ્રસન્ન. ૫૪

ચૂક જીવકો ધરમ હે, છમા ધરમ પ્રભુ આપ,
આયો શરન નિવાજિ, નિજ કરી હરિયે સંતાપ. ૫૬

જાહિ જાહિપેં પ્યાર, તાકો સખ પ્યારો લગે,
સમજ ન સખ સંસાર, ખીતી સોહી જાનહી. ૧૦૧

પ્રીતી બહાં નીતી નહીં, નીતી બહાં નહિ પ્રીત,
સ્થાનપ અર મદ છાક જિમી, નહિં ઇકત્ર ક્યહું રીત. ૧૪૨

નિરાકાર સખકો કહે, પેં પ્રભુ હે સાકાર,
જો અવયવ નહીં ઇશ તો, લલો કહાં સંસાર? ૩૩૦

ખુરો બિચારે ઓરકો, ભલો આપકો ચાહિ,
રજ કારે જિમિ સૂરપેં, પરેસુ નિજ સુખ આપ. ૩૬૮

સુખ કહાં બિના મિલાપ હરિ, હરિ કહાં બિન બહે તાપ,
તાપ કહાં બિન શુદ્ધ રતિ. રતિ કહાં બિન સદ છાપ. ૩૭૩

બડે નામતેં કા ભયો? કાજ બડો નહિં હોત,
કહે અરક સખ આકકું, પેં ન હોત ઉગોત. ૩૭૬

ક્રોધ કરે તો ક્રોધપેં, નિંદે તો નિજ દેહ, દ્રોહ કરે તો અધર્મ કો, કરિતો હરિસો નેહ.	૩૮૫
દિદ દિષ્ત સખ જાત હે, ગયે ધન તન છાંડી, રે જિય! તું કાં અચલ હે? માયા ખેડો માંડી.	૪૪૦
સાહસ કબૂ ન કીજિયે, હોઈ પુનઃ પરિતાપ, ભયો ખિચારે ખીનહિ જ્યોં, ગાંઠે જહ્નંદર સાપ.	૪૪૬
શોચ પોચ જિય ક્યોં કરે? હરિકૃતિ સખ મુખદાય, હલદ મુલદ સમુજ ન પરે, અતિહિ ગુપ્ત અભિપ્રાય.	૪૬૬
રચના રંજે જાહિરી, મોહ બદાવે મન, વહ કરતામેં કા કમી? ક્યોં ન ભજે હરિ, જન?	૫૦૨
જિન માર્યો તાકો અસી, પાર્યો તાકો ધન, તાકી વિદ્યા જિન પઠી, ભજે વાહિકો ખલ.	૫૦૩
નામ બકો નહિં સુગુન બડ, કરે પ્રનતકો ન્યાલ, કા ગુપાલ? ઈદિ નંદસુત, ઓર ન ગોપ ગુપાલ?	૫૦૭
લોભા બહાં શોભા નહીં, નહીં પ્રેમ જિહી નેમ, જિહી કામ વહાં રામ ન તુ, ના કુસંગ જિહી લેમ.	૫૫૩
કાવ્ય દેખિ હુછ કરામલક, કવિકે હિયકી ખાત, મૂલરૂપ પ્રતિનીધિતેં, હુખહુ જાન્યો જાત.	૫૫૪
જે જ્યોં, તે ત્યોં રહેગો, નૃત્ય ગાન ચેઈકાર, સમુજિ શયાને જનંતકો, અચક તુટેગો તાર.	૫૮૬
જે કહિ ગ્રહકો સુખ દુઃખદ, મેં કહુ વાહિ અયાન, રાવત બાધે નોતકું, જિન દુઝદાયક કાં ન.	૫૮૭
ગુન ગુપાલ સંગત કરે, સો ગુપાલ સદ પાય, જ્યોં દેખે વે સહજ ગુર, જો આતપમેં જાય.	૬૪૯
શુદ્ધિ મિલે ન દામતેં, યુદ્ધિતેં મિલે ન દામ, નાતર ધનિ જડ ક્યોં રહે, ક્યોં દ્રરિદ્રિ ધીધામ?	૬૦૧
ગ્યાંતી દુરવલ હોઈ ના, ગિરહી કબૂ ન પૂછ, સાધુ કપટી નહિં ક્યહું, સદય ન દેખે દૂષ્ટ.	૬૭૦
માનું માતપિતાહુતેં, નિંદકકો અતિ નેહ, વં ઘોવે મધમૂત કર, યહ રસના લખિ લેહ.	૪૧૧

૪ વસ્તુ વૃંદ દીપિકા.

પછી ૫૧ વરસની ઉંમરે, દવિ-વસ્તુ વૃંદ દીપિકા-નામનું ખ.જી. હિંદી-કાવ્ય લખે છે. જે કાંઈક “શબ્દકોષ” જેવું, સ્વરૂપમાં બાસે છે-એમ નીચેના ઉતારાથી સમજી શકાશે.

(દુહા)

પાંચ લિંસારથાન-ખંડની, પેશની, ચુલ્હી, માર્જનિ-જનિત જી દોશ,
હરિ ઉદેશી જો કરે, તો યહ સાધન મોશ. ૧૦

પંચામૃત—દુગ્ધ, દધી, મધુમાન, પાછેં ધૃત, પુનિ શર્કરા,
યહ પંચામૃત સ્નાન, કરત કૃશ ઉત્સાહ દિન. ૧૪

પાંચ સતિઓ—અહલ્યા, તારા, દ્રૌપદી, શચિ, મંદોદરિ પાંચ,
કન્યા કૃશ પ્રતાપતેં કલંક ન લાગે આંચ. ૨૦

પાંચ જીવતા મુવા જેવા—પરાધીન, નિતપંચિ, જડ, દરિદ્રી અરૂં રોગી,
જીવનમૃત યહ પાંચ હે, ખડ હરિનામ વિયોગી. ૨૧

પંચ મહાકાવ્ય—માધ, પુર્ય, રઘુવંશ પુનિ, કિરાત ઔર કુમાર,
નૈપદાદિ શ્રમ તથા સુલ્લ, બજે નંદકુમાર. ૨૪

પંચ રત્ન—ગીતા, નામસહસ્રા અરૂં, અનુસ્મૃતિ, સ્તવ રાજ,
ગજેન્દ્ર મોક્ષ, સ પંચતેં, શિશ્ર મિલે બ્રજરાજ. ૨૫

મેઘ રાગની પાંચ રાગણી—સોરઠી ઓર કનીયસી, આસાવરી મહારી,
રામગિરી-યહ રાગિની, પંચ મેઘકી ધ્યારી. ૩૪

શુદ્ધ સકલ યહ રાગિની, ગાય સકત નહિં કોઈ,
કૃશ ખંસિમેં ગાધ જખ, મોહે શિવસેં સોઈ. ૩૬

ખટ નાગર - બડનગરે, ૩ બિસનગરે, સોઠોદરે,
કૃશ્નારે, પ્રશ્નુર, ચિત્રોડે હેં ખરે. ૬૨

દ્વિજ નાગકી ન્યાતિ, એહિ ખટ સત્ય હે,
(હરિ હાં) હરિજન હાટિક ધસહિસેં ઉતપત્ય હે. ૬૩

સત ચિરંજીવી—અશ્વતથામા, બ્યાસ, બલિ, પરશુરામ, હનુમાન,
મારકંડ, બિલિહનજી, સત ચિરંજી જન કાંન. ૧૨

કવિનું નામહામ—ઉત્તમ ગુર્જર દેશ મધિ, શ્રી નર્મદા પુલીન,
શ્રીશેષશાહ પ્રભુ જહાં, અચલ નિવાસા કીન. ૭

ગ્રામ નામ ચંડીપુરિ, કવિજન વાંહિ નિવાસ,
દ્વિજ નાગર સોઠોદરે, દયારામ હરિદાસ. ૮

૫ શ્રીમદ્ ભાગવત અનુક્રમણિકા.

આ પછી ૫૬ વરસની વયે, કવિ-શ્રીમદ્ ભાગવત અનુક્રમણિકા નામનું ત્રીવિધ હિંદી કાવ્ય લખે છે. તે ભાગવતની મુખ્યત્વેર હકિકતનાં ઓળેયા જેવું હોવાથી, ખાસ નોંધ લેવા જેવું નથી.

૬ સારાવલિ.

પછી ૫૭ વરસની વયે, કવિ-સારાવલિ-નામનું સુંદર ગુજરાતી કાવ્ય લખે છે. અંથ-પ્રયોજનમાં કવિ કેહે છે કે:—

- (૬૬) પ્રભુ દર્ભાવતિ આવિયા, વલ્લભકુળમણિ કેતુ,
દાસ દયો બોલાવિયો, તારક ભવજળ સેતુ. ૩
- વિઠ્ઠલ કુળદિપક કહે, “કવિવર કીજે કામ,
વૈશ્વજન ઉપકૃત કરો, રિઝવો સુંદરશ્યામ. ૪
- મવિતા સમ શોભીત છે, “સંવત્સર લીલાય,”
કાઠક “શશિપત્ર” કહે, “સારાવલિ” કહેવાય. ૭
- ભાષામાં તે છે ભલી, ગિરા ગુર્જરી થાય,
ધમ્મજા અમને એટલી, શ્રમ લીજે કવિરાય.” ૮
- ×વંદન કરી “વાર” કહ્યું,—“કરીને કરશું જાણુ,”
(પછી) વરમતિ વિઠ્ઠલ કુલમણિ, પરવરિયા ભૂભાણુ. ૯
- આરંભ્યો પછિ અંથ આ—“સારાવલિ” ગુભ નામ,
વિઠ્ઠલકુલદીપક કૃપા, કીજે યાચે કામ. ૧૦

આ કાવ્ય લખ્યાની સાલ, કાવ્યનો વિસ્તાર, તથા પોતાની અભિલાષા જણાવતાં કવિ લખે છે કે:—

- શક અષ્ટાદશ એંશી, શ્રાવણ દ્વાદશી રવિવાર,
વર વસંત પક્ષોત્તમ વાસર, “સારાવલિ”—સરસ વિચાર. ૧૧૧૫
- સંખ્યા એકસહસ્ત્ર શત સપ્ત (૧૧૧૭)ની, *ભાષામાંહિ પ્રમાણુ,
વીસ પદ વધારેનાં કરી, રચ્યો અંથ ભૂભાણુ. ૧૧૧૬
- શ્રીનાથજી કરૂણા કરી, મમ અંથ કરો સુપ્રસિદ્ધ,
કવિજનની શ્રીવાણી વિલસે, તો તે પાચ્યો નવનિદ્ધ. ૧૧૧૭
- કર્મયોગ પુનિ જ્ઞાનઉપાસન, સહુ ભ્રમથી ભરમાયો,
શ્રીવલ્લભગુરૂ તત્ત્વ મુણાવ્યું, લીલાભેદ બતાવ્યો. ૧૧૦૨

*હું પોતે પ્રથમ એ હિંદી અંથથી માલીત થઈ પછી બીજાને કામ લાગે તેવું
“ગુજરાતી કરીશ. *ભાષામાંહિ=હિંદી ભાષામાં.

તે દિનથી હરિલીલા ગાઇ, એક લક્ષ પદ્યબંધ,
તેનો સાર દયા—“સારાવલિ,” ગાતાં અતિ આનંદ. ૧૧૦૩

સહુ પાપ સંતાપ શાંત થૈ, પ્રગટે નિત્યાનંદ,
નિષ્કપટભાવે ભજન કરે દ્રઢ, પામે પદ ગોવિંદ. ૧૧૦૪

મતલબ કે, ધર્મના નિર્ણયમાં ધ્રુવચૈ પડેલા કવિને, એકવાર ડમોઇ
પધારેલા ગોસ્વામી મહારાજે, મૂળ વૃજભાષામાં લખાયેલા એક લાખ
પદ્યબંધ “સંવત્સરલીલા” નામનો ગ્રંથ, કથા કરી સંભળાવ્યો. ને
કહ્યું કે, એતું ગુજરાતી કરો, તો કેવું સાડું? કવિયે હા પાડી.
માહારાજશ્રીના ઉભોઈથી વિદાય થયા પછી, સંવત ૧૮૮૦ માં, ૧૧૧૭
કડીઓનું આ મહોટું કાવ્ય તૈયાર કરી, તેનું નામ “સારાવલિ” રાખ્યું.
એક લાખ પદ્યનું રહસ્ય, માત્ર ૧૧૧૭ ગુજરાતી કડીઓમાં ઉતારવાનું કામ
ચહેલું નથી—એ વિચારથી કવિ કેહે છે કે:—

આજ્ઞા અનુસારે આજ્ઞા પાળી, ગ્રંથ કર્યો અશેષ*
સ્વકૃતિ સારી, બંધન નહીં કે, ખંચાઉં નહિ લેશ. ૧૧૧૧

બ્યાંત્યાં હરિએ પાર ઉતાર્યો, વલ્લભેશ વિઠ્ઠલેશ,
હરિજન હરિશુભ ગાઓ પ્રીતે, તજિ તનમનથી દેશ. ૧૧૧૨

આમ, હરિ અને શુરની કૃપાથી પુરા કરેલા મહત્કાર્યનું મંગળાચરણ,—
કવિ “કલ્પદ્રુમ” રાગની બે ટૂંકોમાં કરે છે. તે વાંચતાં “મૂકં કરોતિ
વાચાલં...” એ શ્લોક યાદ આવે છે. પછી કાશી રાગમાં, કાવ્યની
વાસ્તવિક શરૂઆત થાય છે. અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પરમાત્માની સ્વેચ્છા
દ્વારા નવેખંડ પૃથ્વી, પંચતત્વ, સપ્તપાતાળ, ગૃહમંડળ, ઈંદ્રાદિ દેવોને સોંપેલા
વહિવટ વીગેરેની વાત આવે છે. તથા ૨૪ અવતાર, ધ્રુવાખ્યાન અને ઋષ્ય-
ભદ્રેવની કથા, તે પછી કડી ૧૦૧ થી ૧૩૫ સુધી પ્રલહાદ આખ્યાન, ૧૪૦
થી:૩૧૬ સુધી રામાયણમાંનું રામચરિત્ર, ૩૨૯ થી ૩૪૫ સુધી વામન
અવતારની કથા, અને ૩૬૪ થી ૧૦૯૦ સુધીમાં કૃષ્ણાવતારની ભાત-
ભાતની લીલાઓનું ગાન—એ આ મહત્કાવ્યની મુખ્યત્વેસર હકિકત છે.
કૃષ્ણચરિત્રમાં શૃંગારરસ ઝમાવી, કવિની કલમને દિપાવવા, વજ્રલીલા વર્ણન,
રાધાનાં રિસાંમણાં મનાંમણાં, કુંજની શોભાનું વર્ણન, ઈત્યાદિ પ્રસંગોની
શેળમેળ, મન હર પ્રકારે ગુથેલી નજરે પડે છે. કવિ કેહે છે કે:—

સવૈયા એકત્રિસાની રાહ.

- મુસ્તિ જેહ થઈ છે ધરમની, તેથી હરિઅવતાર,
શ્રીનારાયણ પ્રગટ્યા જ્યારે, મરી ગયો ભૂમાર. ૧
- પ્રલહાદે હરિચરણ શીશ ધરી, સ્તુતિ કરી અપાર,
જયજય જય જગદીશ જગતગુર, અધમ-પ્રાણ આધાર. ૨
- તમે આદિ અખંડ અનૂપમ, અશરણ શરણ મુરાર,
દેવ દેવ પરબ્રહ્મ પરિપૂરણ, ભક્તહેતુ અવતાર. ૧૨૯
- અતઃ વીતળ મુતળ તળાતળ, અને મહાતળ જાણ,
પાતાળ ને રસાતળ મળી, સાતે ભુવન પ્રમાણ. ૩૧
- જ્યાં જ્યાં ભીડ પડે ભક્તોને, ત્યાં ત્યાં કરતા રહાય,
સ્તુતી કરી મન હર્ષ વધાર્યો, લળિ લળિ લાગ્યો પાય. ૧૩૦
- દયો દરિયાનું છું કેહેવાયે, કવિ વરણન થું કરશે ?
રઘુનાયકનું ચરિત્ર કેહેતાં, જ્યાં સરસ્વતિ મન ડરશે. ૩૧૫
- વ્યાસરૂપ લે વેદ વિસ્તાર્યા, ક્યો પ્રગટ પૂરાંણ,
નાનાં વાક્યે ધર્મજ સ્થાપ્યો, તિમિરહરણ ભુમિભાંણ. ૩૧૮
- ગજ ગ્રાહ લદ્યા જળમાં અતિ, હરિસ્મરણ એકે કીધું,
ગરૂડે અદિ ગોવિંદ પધાર્યા, જઈ ભક્તને મુખ દીધું. ૩૨૮
- બ્રહ્મચર્યના સ્થાપન કારણ, ધર્યો પ્રભૂ અવતાર,
જ્યાં ત્યાં, મુનિવર નિજ મર્યાદા, સ્થાપી અધિક અપાર. ૩૨૭
- વામનરૂપ બ્રહ્મ હરિ પ્રગટ્યા, જેનો જશ જગ ગાય,
શેષ સહસ્રમુખ રહે નિરંતર, પાર સુરીનરથી ન પમાય. ૩૪૫
- દંડ કમંડલ હાથ વિરાજે, આદિ લિધી મૃગશાલા,
ધરિ બદ્ધરૂપ આત્મા વામનજ, અંજલિ નયન વિશાલા. ૩૩૩
- ધર્મસેતુ થૈ ધર્મ વધાર્યો, ભુમિનું ધારણ કીધું,
શેષરૂપ થૈ ધરા શીર લૈ, સર્વ જગત મુખ દીધું. ૩૪૯
- અંતર્યામી પાલનકારણ, નિજ મુવર્ન ધરિ રૂપ,
અગ્રદાન દે સહુ જગ પોષે, કરે કાળ મુરભૂપ. ૩૫૦
- એવા અનેક અવતાર કૃષ્ણના, કો કરી શકે વખાંણ,
દયાપ્રિયતમે વર્ણવ્યા તે તે, જે જે વ્યાસે કથ્યા પુરાંણ. ૩૫૩
- એમ સ્તુતિ કરી, સમ પાતાળ, રામકથા, વામનઅવતાર ઇત્યાદિ વ્રાતો
૧, કવિ કૃષ્ણાવતારની કથા ઉકેલે છે કે:-

નિત્ય અખંડ અનપ અનાગત, અવિગત અનંત અનંત,
જેનું આદી કોઈ ન જાણે, કોઈ ન જાણે અંત. ૪૬૧

એક દિવસ વૃજપતિની પાસે, રમતાંતા મળ્યાળ,
માટી ખાઈ વદન દેખાડ્યું, ચંચળ મને વિશાળ. ૪૪૫

હૃદય જ્ઞાન ઉપજ્યું તવ યશોમતિ, પૂરણ બ્રહ્મ વિશેષ્યા,
હરિ માયાએ ભૂલ્યા સર્વે, વળી પુત્ર કરિ લેખ્યા. ૪૪૭

યમુના ઉત્તર વૃંદાવનમાં, આવ્યા સુખદ્રુમ રાજે,
ગોવરધન વૃંદાવન યમુના, સંધનકુંજ અતિ જાજે. ૪૬૨

ક્રીડા કરતા વૃંદાવન, જોતા વન ઉપવન,
ગોવરધન પર વેંણુ વગાડે, મોદ ભયાં મોહન. ૪૭૨

કાલિનાગ નાથી હરિ લાવ્યા, મુરબી ગોપ જિવાડ્યા,
કનક કમળ યમુનાનાં લેખ, મથુરામાં દેખાડ્યાં. ૪૭૩

વેણુ વગાડી ખેલાવી બહુ, કાળિ કાખરી ધેતુ,
બરહાપિડ, દામ, શુંજમણિ, અદ્ભુત રૂપ શું તેનું! ૪૭૫

પ્રાતઃકાળે સ્નાનને કારણ, યમુના ગોપિ સિંધારી,
લેખ ચીર કદંબે અઢિયાં, વિનચે છે મળનારી. ૪૭૬

વેણુ વગાડી રાસ વન કીધો, અતિ આનંદ દર્શાવ્યો,
લીલા કથત સહસ્રમુખ હાર્યા, અજથી પાર ન કહાવ્યો. ૫૭૩

માયા દુષ્ટ ધણા ભૂમી પર, કર્યો ધર્મ વિસ્તાર,
વસુધા ભાર ઉતારવા લીધો, યદુકુળમાં અવતાર. ૫૮૭

આગળ ચાલતાં કવિ કેહે છે કે-પૃથ્વી ઉપર, યદુકુળમાં હરિએ અવ-
તાર લીધો છે—

એ મુંશું નારદ અચરજ પાંખ્યા, બ્રહ્મલોકથી ધાયા,
દૃક્ષ્યંદ્રના ચરણરૂપશી કરી, વિણા ધરી ગુણ ગાયા. ૬૫૯

નવ ગુણુ નવલ રૂપ પુરુષોત્તમ, જય જહુકુલ અવતાર,
જયજય જય, વૈકુંઠ દયાનિધિ, કમળનયન મુખસાર. ૬૧૨

જ્યાં ત્યાં જોયા તમે પરિપૂરણ, આદિ અંત અખંડ,
લીલા પ્રગટ દેવ પુરુષોત્તમ, વ્યાપક કોટિ બ્રહ્માંડ. ૬૮૩

તવ ચરણકમળનો મહિમા, જાણે છે ત્રિપુરારિ,
પ્રગટ ગંગા પાવન ચણે ઉપજી, રહ્યા તેહ શિર ધારી. ૬૮૫

પુનિ ગૌતમ ધરણી જાણે છે, નાવક શવરિ જાણે,
ઉદ્ધવ, વિદુર, યુધિષ્ઠિર, અર્જુન, અને ભિષ્મ અરજાન.—

હનુમાન ને ભક્ત વિભીષણ, ચરણકમળ રજ માગી,
જે કૃપા કરી કરુણાનિધિએ, તો માગી અનુરાગી. ૬૮૭
હરિનાં દર્શન કરિ સુખ પાંખ્યા, પૂજા બહુવિધ કીધી,
અતિ આનંદ પામ્યા તન મનમાં, આશિષ બહુવિધ દીધી.

પછી મુચકુન્દ રાજાને હરિદર્શન થયાની વાત સંભારી કવિ કહે છે કે:-

એવામાં હરિ પોતે આવ્યા, દર્શન દીધું જૂપ,
સંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ચતુર્ભુજ, સુંદરશ્યામ સ્વરૂપ. ૬૦૭
આદિ સનાતન એક અનૂપમ, અવિગતિ અલ્પ અહાર,
ઓંકારાદી વેદ અસુરહન, નિરગુણ સગુણ અપાર. ૬૧૩
ચતુરરાતન, ચપંચાનન, ને પુનિ, ચપટ આનન સમ જાણુ,
ચસહસ્ત્રાનન, ચખહુ આનન ગાતાં, પાર ન પામે વખાણુ. ૬૧૪

પછી, ગોપિઓને રમરણમાં લાવી, શ્રીકૃષ્ણ, વાત કરતાં, ઉદ્ધવને કહે છે કે:-

વેગે જાઓ પ્રજામાં આજે, આશા મ્હારી માંતી,
ચરણ રેણુ શિર ધરી ગોપિની, જમો જ્ઞાનની વાંતી. ૫૪૮
ગોપીને વિનવીને કહેજો-નિત્યપ્રતિ મનશુદ્ધિ કરજો,
વિરહ વ્યથા વાધે જવ તનમાં, તવ ચતુર્ભુજ ચિત ધરજો. ૫૪૯
રતનજીત પર્યંક દારિકાં, જે પોદૂં મુખધાન,
તોપણુ એમનું ધ્યાન કરતાં, વીતે છે સહુ યામ. ૭૨૭

પછી શ્રીકૃષ્ણની આશા લઈ, ઉદ્ધવ, જ્યાં ગોપિઓ રમણ-ભ્રમણ-કરે
છે, તે સ્થળે આવે છે. અને જે આનંદલીલા જીએ છે, તે વર્ણવતાં કવિ
ગાય છે કે:-

ગોવરધનના શિખર મુખગપર, ફૂલ્યાં કુમુદ પલાશ;
સહજ સુરત મુખ દે સંયોગિને, વિરહીને તે કરે હિદાશ. ૧૦૪૩
પુલુપ પરાગ પરસે મધુકર ગણ, મત્ત કરે શુંબર;
જાણે કામિજન દેખી યુવતિ, વિષયાસક્ત અપાર. ૧૦૪૪
એવે મધુપ એક ત્યાં જોયો, ચરણમાહિ લપટાયો;
તને જોઈ ઉદ્ધવની સાથે, બોલે બાળા-“વાહયો! ૧૬૫
રે રે મધુપ! દીનના બંધુ, ચરણસ્પર્શ છુજ કરતાં;
પ્રિયા અંક કુંકુમ કર રાતા, હરે કાં ન અનુસરતાં.” ૧૬૬

* બ્રહ્મા, શિવ, કાર્તિકસ્વામી, રોષ, અને જગત સમસ્ત.

વિપિન વિપિન વિલોદિ વિવિધ વન, મંડિત દ્રુમિત દેન;
 જાણે હેમ મંડપિકા મુખ રિતિ, કલ્પતા રસપુંજ. ૧૦૪૫
 ઉત શ્યામ, ઇત સખા-મંડલિ, ઉત હરિ, ઇત વ્રજનાર;
 જાણે તામરસ પારસ ખેલે, મળિ મધુકર ગુંજાર. ૧૦૪૬
 સારંગ ઊપર સારંગ રાજિત, સારંગ શબ્દ સુંણાવે;
 સારંગ જોઇ મુણે મૃગનેણી, સારંગ મુખ દર્શાવે. ૯૪૪
 નૃપુર રંજિત કિંકણિની ધુનિ, મુણે મધુર કિલકાર;
 મદનસિંધુ મધુમત મધુપ ગણ, કુલે કરે ગુંજાર. ૯૯૨
 લલિતા લલિત બળાવિ રિજાવે, મધુર વેણુ નવીને,
 જાણિ પ્રભાત રાગ પંચમ પટ, માલકૈંસ રસ ભીને. ૧૦૧૨

કડી ૧૦૧૨ માં, એ રીતે મુખ્ય રાગ રાગણી ગણાવીને, પછી કવિ
 હપ્માં આવી જઈ ગાય છે કે—

જયજયકાર થયો મુરગણુમાં, દેવદંડુભી વાળે,
 સ્તુતી કરે પૂજા બહુ દિજ અતિ, આનંદ અતિશે રાળે. ૮૩૪

અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને ઉદ્ધવ કહે છે કે:—

મહને જોગતાં ખટ માસ વીતિયા, તહોય ન આવ્યો અંત,
 વૃજવનિતાના નયનપ્રાણમાં, તમે હરિ વશ્યા અનંત. ૫૮૧
 ક્ષણ નહીં દુર શ્યામ ગોપિથી, એ નિશ્ચય મહેં કીધો,
 તમારૂં રૂપ દેખી ગોકુળમાં, આનંદનો રસ પીધો. ૫૮૨

એ હરિનાં દર્શન કરી કૃતાર્થ થયેલા કવિ લલકારે છે કે:—

પરમકૃપાળ દયાળ દેવકીનંદન પાવન નામ,
 દીધી મુક્તિ દયા કરીને, પરમ પોતાનું ધામ. ૭૫૭
 શોભા અમિત અપાર અખંડિત, આપ આતમારામ,
 પૂરણશ્રદ્ધા પ્રગટ પુરષોત્તમ, સહુ વિધિ પૂરણકામ. ૯૯૨
 ધન્ય ધન્ય પ્રભુતી પ્રભુતાઇ, હૃંથી વરણિ ન જાય,
 શેષ સહસ્ત્રમુખ પાર ન પામે, નિગમ નેતિ કહિ ગાય. ૭૧૯
 ભલૂં થયું હરિદર્શન પામ્યો, તત્તો તાપ મટાડ્યો,
 દુર્ગળ વિષ દરિદ્ર મુદામા, અતિશય સૂખ પમાડ્યો. ૮૧૮
 ગુરુપ્રસાદ હવું એ દર્શન, ૬૭ વરસ પ્રવીણ,
 શિવવિધાન તપ કર્યું બહુ દિન, પાર ન પામ્યા પીન. ૧૦૦

૭ વૃજવિદ્યાસામૃત.

‘સારાવલિ’ પછી, ૫૯ વરસની ઉંમરે, કવિ-વૃજવિદ્યાસામૃત-નામનું હિંદી-કાવ્ય લખ્યું છેલ્લેવાય છે. એ હજી અપ્રસિદ્ધ છે. તેથી એનો અભિપ્રાય કે ખ્યાલ આપી શકાય, તેમ નથી.

૮ રસિક વલ્લભ.

પછી ૬૧ વરસની વયે, વૈશ્વવર્માને પુષ્ટિ આપવા, કવિ “રસિક-વલ્લભ” નામનું ૧૦૮ પદનું ધર્મિષ્ઠ કાવ્ય લખેછે. વાંચનારને તેમાં કદાચ દુરાગ્રહ નજરે પડશે, પણ તેથી કાવ્યની પુખ્તી કમી થઈ જતી નથી. આ કાવ્યના કેટલાક વિચારની પુનરુક્તિ-“ભક્તિપોશણ,” રસિકરંજન જેવાં કાવ્યોમાં થયેલી નજરે પડશે. પણ એ દોશ-અવસ્થા, અને અમુક વિચારોને કવિએ આપેલું મહત્વ-એ બે વાતો લક્ષમાં લેતાં ક્ષતવ્ય લાગે છે. આ કાવ્ય, મુંબઈ સરકારે, સને ૧૯૦૨ ની M. A. ની પરીક્ષામાં ગુજરાતી ભાષાના અભ્યાસકોને વાંચવા મંજૂર કર્યું હતું. એજ તેની ઉત્તમતા સિદ્ધ કરી આપેછે. આ કાવ્ય લખવા માટે કવિએ ઘણા ધર્મપુસ્તકો, વૈશ્વવર્માર્ગી તેમજ અન્ય મતનાં જોયાં હશે, એમાં શંક નથી. ગુરુ-શિષ્યના સંવાદ રૂપે આ કાવ્યનો પ્રથમ પડદો ઉઘડાય છે. વેદાંતમનનું ખંડન કરવા, કવિએ ઘણો શ્રમ લીધેલો લાગે છે. પણ ધર્મનો વિષય, દેવચાર્તાની સંકળના, અને કવિની મોહભરી વાણીથી વાંચક વર્ગનાં ભાવિક હૃદય ધ્રુવ-ભક્તિ તથા સદાચાર તરફ દોરાઈ આત્માનું કદયાણુ સાધી શકે-એ લાલ્લો એવો નથી. માખાપ મરી ગયા પછી, ન્હાંની ઉંમરે છુટા પડી, પગે ચાલી, સંકટ વેઠી, પેહેલી જાત્રાએ કવિ જાય છે. આ વાતની પૃષ્ઠિમાં, આ કાવ્યમાં કવિશ્રી એક સ્થળે ગાયછે કે:-

“દયાપ્રિય, હાસ નહીં સગ જે, સિદ્ધાંત સમજું સત્ય;

એવી દશમાં તીર્થ કરવા, ગમે કાચી મત્ય.

એમ ભમ્યો હું દ્વાદશ વર્ષ ૭.”

આ દશમાં જાત્રાએ જતાં, કવિને પેલા પેટલાદવાસી પ્રખ્યાત મઝિન-રામ ભટ્ટ માહારાજનો સમાગમ થાય છે. તેને સંબોધીને કહે છે કે:-

ચરણે પડતા માત્રમાં કહે, નિર્ભય રહે હે બાળ !

બગડી સહુ સૂઝારશે, ગોવિંદ શ્રી ગોપાળ.

વળ્યાત્રા કરિ આવ્ય તું, અક્ષયપંચ તુજને થાગે,

મહેં કહ્યું-નયિ દ્રવ્ય તેટલું, શી પેર મહારી થાગે !

ક્રપાટ્ટાણે અવલોક્તી, દીધી પ્રસાદી વસ્ત,
 તેણે કરી મહે' કરી યાત્રા, ખર્ચે ન થાય તે અસ્ત.
 મંત્ર રમરીતે હાળી ભરી, દત્તિ "અમુદ્ય" - આપી તે ખરી,
 સર્વ ધામની યાત્રા કરી; મહદ્ પાસે આવ્યો કરી.
 હાળી ખોલી પાસે ધરી, ખચત મુદ્રા અર્પણ કરી,
 વિગેરે કહી, કવિ પદ ૩ થી ૯ સુધીમાં, પોતે દેવેલી તિર્થયાત્રાનું
 વર્ણન કરે છે. જુઓ આ પુસ્તકનું પાનું ૧૬ થી ૧૯ સુધી. તે પછી,
 શિષ્યતા પ્રશ્નથી, ગુરુ તેને એકેશ્વરવાદનું ભાન કરાવતાં કહેછે કે:—

જોતી ન કોઇ બરાબરી, તો અધિક ક્યાંથી હોય?
 જન દયા પ્રિતમ તેજ, પરમેશ્વર ન-ખીજે કોય.
 હાસે ન દળ ઓછું અધિક તો, ખીજું કંઈ ક્યમ થાય?
 છે વાયુ બળિયો અતિ ધણો, પણ રૂચિ પ્રમાણે વાય.
 જહરાસિ બાળે આહાર માત્ર, ન દહે ક્યમ પણ ચર્મ?
 પણ ચરચરે તે થઈ બાકી, સહુ દહ્યાનો ધર્મ.
 જળ અડચે અસિ ના બચે, છે સદા સધળે રીત;
 દધિ દુઃખદ વડવાનળ ન બુઝવી, શકે-એ પ્રભુ ભીત.
 જે સમય ધન-વૃષ્ટિ જ્યહા, જેટલી હરિ રૂચિ હોય;
 તે પ્રમાણે સુરપતિ કરે, ન કરે તદા જન રોય.
 સહુ જગતને ભય કાળનો, કાળને ભય ભગવંત;
 જન દયાપ્રીતમ એક નિર્ભય, વળી ખીજ સંત.

આ બધું તો કીક. પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, કવિ આમ
 કહીને પાછા ૩૦ મા પદમાં સાકારમત તરફ વળી જતા નગરે પડે છે!
 એક શાલિગ્રામમાંથી રાધારમણની કૃપાક્ષિતો દૈતભાવ સમજાવવાનો તર્ક
 લઢાવે છે. પરંતુ શિષ્યનું શંકાશિલ હૃદય, તેથી શાંત થતું નથી. આગળ
 ચાલતા, જિવસિવની એકતાના, સંબંધે પદ ૩૯ માં, કવિ કાશિયાત્રાનો
 પોતાનો એક પ્રસંગ યાદ લાવીને કહે છે કે:—

હું રહ્યો કાશી, ત્યાં થયો સન્યાસિ કેરો સંગ,
 તે માયાવાદી હતો તેથી, ચઢ્યો એવો રંગ.
 મહતે કહ્યું-તું એક બ્રહ્મ નિત્યે પોતાને કરિ જોતી,
 નથિ ભેદ તુજ મુજ આણું ન્યુનાધિક સહુ તે જોતી.
 છે સત્યજ્ઞાન અમેદ સહુ, ભેદનું-મિથ્યા ભાંણુ,
 નિજ રૂપમય સમગી સકળ તૂં, અભયતા હર આંણુ.

બહુ ડાળ તેવો બોધ સુણિ, નવ રહ્યો સત્ય વિચેદ,
તે માટે કહ્યું-“ગુરુ! દયાપ્રિય”-અહા જિવ તો એક.

પછી, ગુરુ ૪૨ મા પદ વડે, અદ્વૈતવાદનું ખંડન કરે છે; ને ૪૯ મા પદ વડે શિષ્યને કૃત્ત્વભક્તિ તરફ વાળે છે. વળી ૫૩ મા પદ દ્વારા, જ્ઞાન-માર્ગને ભક્તિમાર્ગથી નીચે ઉતારી પાડી, ૫૭ મા પદ વડે, દશકા ભક્તિ સમગ્રાવે છે; અને પરમ સુંદર શબ્દોમાં, ૬૧-૬૨ મા પદ વડે, કવિની કલમને શોભે તેવી રીતે, ગુરુ, શિષ્યને, કૃત્ત્વસ્વરૂપની મોહની લગાડે છે ને તે પછી કહે છે કે:-

એ રૂપનું ચિંતન કરે (તો) હર વસે એજ સારથ,
જન દયા પ્રિયતમ શ્રી પુરુષોત્તમ, અભિલ વૃજના ભૂપ.

વળી કહે છે કે-“સદા કરે ચિંતન પ્રભુ કેડે જી, તે જન દામોદરનું દેહેડે જી”-(પદ ૬૩) ઈંગ્રેજ કૃત્ત્વભક્તો પણ એમ જ કહે છે કે-A divine being is the walking temple of God. આગળ આલતાં, કવિ મનને સમગ્રાવે છે કે:-

“દયા! પ્રભુમય જગત, સહુ સંતોશ-અર્ચન ભાંજી...”

ગુરુ વશિષ્ઠ પણ એવો જ અભિપ્રાય આપે છે કે:-

येन केना प्यु पायेन, यस्य कस्याऽपि देहितः ।

संतोषं जनये त्पान्न स्तदेवेश्वर पूजनम् ॥

પછી ૬૭-૬૮ મા પદમાં ગુરુ, પ્રેમભક્તિ મહાત્મ્ય, અને ૭૧ મા પદમાં સત્સંગ લાભની સમગ્રણુ પાડે છે. ત્યાં વળી શિષ્યને સદેહ થાય છે કે, સત્સંગ કયાં છતાંએ, કેટલાકને તેનો રંગ લાગતો નથી. તેનું શું કારણ? ગુરુ કહે છે:-જ્યમ ચિત્રકેરા ચંદ્રથી, નવ ગાળે તન પરિતાપ,

ત્યમ ગગન શશિથી પણ ન ઉમરે, ચિત્ર ઉદધિ આપ.

જિજ્ઞાસુ ઉપદેશા ઉભય, હોય ઉચિત, ટળે ભવરોગ,

જન દયા પ્રીતમ કૃત્ત્વકરૂણા, તવ મળે એ યોગ. —પદ ૭૩ મું—

દયા કેહેનાર અને સાંભળનાર તો બહુએ નજરે પડે છે. પણ પરિ-ક્ષિત અને શુદ્ધેવ જેવા ઉત્તમ ઓતા વડતા ભાગ્યે જ મળે. માટે

“હરિજન પાસે નિત્ય વસવું જી, હૃદયસંગથી દૂર ખસવું જી” -પદ ૭૪-
વળી હૃદયસંગ પેહેલો પરનારી જી, નિજની પણ બહુ પ્રિય નહોં સારી જી;
દામ, દામ, જે માયા ધામ જી, સદા અવિદ્યા ત્યાં વિશ્રામ જી...”

એવી સદહા આપી, ભજનમાં અંતરાય નોખનારા પંદર પ્રકારના-
નકતરમાંથી-“સ્ત્રી” અને “ધન” ઉપર-ખાસ ભાર મુકીને, કવિ જે પદો
લખી કાઢે છે. અને-જ્યારે આપણે-

“શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર વિના ન કોઈની, ભક્તિ નહિં કોઈ તૃષ્ણ,
સેહેજે શિવાલય માર્ગ દીકું, કરવા જય શ્રીકૃષ્ણ.”

એમ આ કવિને પદ ૧૯ માં કેહેતા સાંભળીએ છીએ, ત્યારે તો, આ
તેમની ધર્મધેણી-ટેકભક્તિ-સાત ગમના નમસ્કાર કરવા જેવીજ લાગે છે.
પણ સર્વ ધર્મચુસ્તો એવાજ હોય. ત્યાં બાપડા દયારામનો શો દોશ કાઢીએ?

આગળ ચાલતાં આ કવિ, પોતાના ઇષ્ટદેવના નિવાસસ્થાનની વાત
લલકારે છે કે:-જેયકી શ્રેષ્ઠ ન કશું બ્યાપક, વૈકુંઠ વેષ્ટિત લોક,

જ્યાં યકી પુનરાવૃત્તિ નહિં, જ્યાં સ્વપ્નમાં નહિં શોક.-પદ ૮૧-

આ વાંચતાં ગીતાના ૧૨ મા અધ્યાયનો છઠ્ઠો શ્લોક યાદ આવે છે.
એ નિત્ય નિવાસ-સ્થાનનું સૌદર્ય ગાતાં, કવિશ્રી ૮૨ મા પદમાં, મુલ્લિત
શબ્દોમાં ગાય છે કે:-

(દાળ)-કરે ગાન મધુકર મનોહર, મનમત મદ મકરંદ,
ત્યાં+ ત્રિવિધ પવન વહે સુખદ, ^૧શીતળ, ^૨સુગંધી, ^૩મંદ.
†કંચન લતા, મલ્લિકા, માલતી, કેતકી રહી ફૂલી,
ચંપક બકુલ કલ્હાર પ્રકુલિત, કલ્લરી રહી ખૂલી.
મણિરતનમય ગિરિરાજશ્રી, શ્રીનાથ મન લોભાય,
અવ્યક્ત મધુર સુશબ્દ *દ્વિજગણ, શોભા કહિ નવ જાય,
શતપત્ર લોચન સુંદરી, શ્યામાતણાં બહુ વૃંદ,
તે મધ્ય વિલસે લાલ નટવર, રસિકમણિ ગોવિંદ.

સમર્થ કવિની કલ્પના આવી, હૃદયાર સુંદર કેમ ન હોય? પણ શિષ્યને,
કવિની સુંદર શબ્દો શણગારેલી મનહર વાતથી, અદ્વિતિય ભાવ દ્રઢ થવાને
બદલે, દ્વિતિયભાવની મુંઝવણ વધી પડે છે. એમ જોઇ, તે દૂર કરવા, ગુર
કહે છે કે:-

શ્રીકૃષ્ણ રાધા નામ જે, વસ્તુતા જોતાં એક,
જ્યમ અગ્નિ જવાળા-ચંદ્ર કૌમુદિ-સિંધુ ને વણિ છોળ;
કેહેતાં ભિન્ન, અભિન્ન બંધે, વસ્તુ એકજ જોળ. —પદ ૮૬—

+ ત્રિવિધ પવન=શીતળ, મંદ અને સુગંધી એમ ત્રણ પ્રકારનો સુખકર પવન.

† કંચનલતા=સોનાના જેવા પીળા રંગના વેલા

* જે પાંખવાળા પક્ષિઓના મધુર ક્લિષ્ઠાર.

આ વાતને-૮૭ માં પદમાં, કવિ વધારે સ્પષ્ટ કરી બતાવે છે કે:—
 એક ચણો જ્યમ દ્વિદળ મળિને છ, સ્વતઃ સિદ્ધજ એ રહ્યા હળિમળિને છ,
 સાચ ચણો જ્યમ ભાસે એક છ, દ્વિદળાંતરમાં વિરલ વિવેક છ;
 ત્યમ અક્ષરવેષ્ટિતઃ જુગ રૂપ છ, અનુભવી નંણે વાત અનૂપ છ,
 એક રૂપથી રમણ ન ચાય છ, તેથી સમ ઇચ્છ્યું વ્રજરાય છ.

આ પછી, પદ-૮૮ થી ૯૫ સુધીમાં યમુના, ગોપી, તિલક, પ્રસાદ, ચરણામૃત, નૈવેદ્ય, ગે:પીચંદન ઇત્યાદીના માહાત્મ્યની વાત આવે છે. પછી દીવાથી અંધકારનો નાશ ચાય છે, અને લાલ્લ પણુ લગાડી શકાય છે; તેમ છતાં દીવો તો, એ એ સદ્-અસદ્ પરિણામથી નિર્લેપજ રહે છે; તેમ, ઇન્દ્ર ઇન્દ્રિયાએ સહુ થયે બાય છે, એ વાત ખરી, પણ નીમીત્ત તો કોઈ બીજું જ બને છે; ને ઇશ્વર સારામાહ પરિણામથી અલગ રહે છે— એમ સમજાવી, પદ ૯૮ માં, કવિ કહે છે કે:—

(દાજ) જ્યમ જે સમય જોટું જોતે, લખ્યું નંદકુમાર,
 ત્યમ તે સમય તેટલું તેને, પ્રાપ્ત હોય નિરંજાર.
 હુખ મૃત્યુ કો માગે નહીં પણ, સહજે સઘજ આવે,
 તે રીત રૂપ સમજૂ લહે, સર્વને સમજણુ નાવે.
 કર્માદિક બળ ત્યાંલગિ ખડું, જ્યાંલગી હરિ મન નાંજે,
 નહિતો કહે, ઇશ્વરરૂપા-કર, વેદ શીઠ વખાણુ ?
 સહુ તણ હરિશરણુ પડ્યા, તેનું સર્વ નિજ ઇચ્છાય,
 ત્યમ નહીં જગતના જીવને, કર્માદિવશ કહેવાય.
 સુખ દુઃખ હાંની લાભાદિક, સહુ વણુ ક્યેં પણ ચાય,
 તું ચિંતા તણ ચાનક ધરી, ભજ દયાપ્રિતમ વ્રજરાય.

આ સાંભળી ચિથ્થ ગુરને પુછે છે કે, જે થવાનું તે ચાય છે, ને થશેજ. તોપછી ભજન કરવાની ચિંતા પણ શાંતે રાખવી જોઈએ. તે પણ થવાનું લખ્યું હતું તો થશેજ. ગુર કહે-ના. ભજનને માટે એમ નથી. તેતો, બતે કર્યા વિના ચાય નહીં. પછી પદ ૯૯ થી ૧૦૩ સુધીમાં, હરિની કર્તુમ્ અકર્તુમ્ અન્યથા કર્તુમ્ શક્તિ, દાખલા આપી સમજાવે છે. અને ૧૦૪ માં પદમાં, વૈશ્ણવે ઉપાસના વૃતાદિ કેવી રીતે કરવાં, તે વાત કહી, હરિકૃત દોષ વિધેની, સમજણુ આપે છે; અને પદ ૧૦૫ માં કહે છે કે:—

ન્યૂનતા પણ નવ દિનતા, દીનતા વિણુ ન કૃપાય,
 ન્યૂનતા ન હોય મુજ દાસમાં, તેનો કરવો કાંઈ ઉપાય.

૧૫—શ્રીકૃષ્ણના ધ્યાનનું ધોળ-રાગ ઢાળ—

પ્રથમ પ્રભાતે શ્રીકૃષ્ણનું સમરણ કરિયે રે,

વૃજની લીલા સધળી, હરિની સગે ધ્યાને ધરિયે રે. ૧

સર્વે વિસ્તારીને કહેતાં ગીત વાંધી જાય રે,

માટે દાસ દયો કાંઈ એક હરિના ગુણ ગાય રે. ૧૨

૧૬—શ્રીકૃષ્ણનામ ચિંતામણિ—

આ ન્હાંના કાવ્યમાં નામ પ્રમાણે કેવળ કૃષ્ણનાં તથા વક્ષમકૃષ્ણનાં અનેક નામોનું કવિએ રટણ દરેકું છે. તે ઉપરાંત આ પ્રબંધમાં ખાસ નોંધ લેવા જેવું નજરે પડતું નથી.

૧૭—શ્રી ભગવન્નામાવળિ.

આ પ્રબંધમાંથી રાગતાલ તુટયા વગર ટુંકો નમુનો રજુ થઈ શકે તેમ નથી. ભગવન્નામોચ્ચારથી પાવન થવા ઈચ્છનારે દ. કા. સં. પાતું—૧૭૨ મું વાંચી જોવું.

૧૮—શ્રીકૃષ્ણ અષ્ટોત્તરશત નામ ચિંતામણિ—ભુજંગપ્રયાત છંદનો રાગ.

નમો દેવ દેવેશ ગોવિંદ વિશ્વતુ, નમો યત યોગેશ ગોપાલ નિશ્ચતુ. ૧૨

નમો સર્વસાક્ષી નમો સર્વકર્તા, નમો સર્વ ભર્તા નમો સર્વ હર્તા. ૨૨

નમો બાલમૂકુન્દ પદ્માવિલાસી, નમો યાદવાધીશ વૈકુંઠવાસી. ૨૩

ધૃતિ નામ શ્રીકૃષ્ણ આનંદકારી, મનોકામના સર્વ દાતા, દુઃખારિ. ૨૯

મહા પાપસંતાપ કૃતજ્ઞત ભસ્મી. સદાકાળ ગાંજે સહુ જશ્મિ તસ્મિ. ૩૦

૧૯—“શ્રીકૃષ્ણજન્મ” નો ગરબો ૫૬ કડીઓનો છે. ખાસ નથી.

૨૦—“કુંવરબાઇતું મામેરૂ” રાગ ધોળમાં કવિએ લખ્યું છે.

નરસિંહ મહેતાની દિકરીની આ કથા સુવિદિત છે. તેથી ખાસ નોંધ લીધી નથી.

૨૧—પુષ્ટિપથ રહસ્ય.

આ કાવ્ય કવિએ ક્યારે ક્યાં લખ્યું, તે જાણવામાં નથી. પાકી ઉમ્મરે લખ્યું હશે. ૨૦૦ કડીઓના આ ધર્મિષ્ઠ કાવ્યમાં x ચિન્હવાળા વિચારો—ભક્તિ પોશણ, રસિક વલ્લભ, રસિક રંજન વિગેરેમાં પુનરુક્તિ થયા જેવા લાગે છે. આ કાવ્ય સંબંધી વાત કરતાં કવિ કહે છે કે:—

મહા રસ-સાગર અંથ, મુ રચ્યો રસાવલિ છંદે,

સજ્જનનું મન સુંણી, ભરાશે પરમાનંદે.

આ પુષ્ટિપથ રહસ્ય અંથ શ્રવણ, વા ગાશે,

સક્ષળ પાપ સંતાપ જશે, વાંછિત ણ થાશે.

પછી ગુરમહાત્મ્ય વિષે બોલતાં કવિ કહે છે કે—(દુહા.)

*એક રૂપ ગોવિંદ ગુરુ, પણ ગુરુ અધિક પ્રતાપ,
પુનિત દર્શ ગોવિંદનું, શ્રી ગુરુ દર્શ સપાપઃ
કાચિક વાચિક માનસિક, સાંસર્ગિક અદ્યયિત પાપ,
ભસ્મભૂત તત્કાળ છક, વલ્લભ નામ પ્રતાપ.
જેનું છઠ્ઠે ભાગ્ય, તેહને નિશ્ચય આવે,
હરમાં આસુરિ ભાવ, હોય તો આંતુપગ્નવે.

એમ કહી રસાવલિ-રોગા-કે કાલ્ય છંદમાં, કવિ, શ્રદ્ધા વિષે બોલતાં
કહે છે કે:-શુદ્ધ દૈવિ જો હોય, સહજ મહા પ્રભુ રચિ આવે,
આસુરિ લખે પ્રતાપ, તદપિ તે શરણે નાવે,
પણ તે દ્રઢ વિશ્વાસ, આવવો ન મળે સેહેલો,
તે પામે.....જેણે, સત્સંગ કર્યો બહુ પેહેલો.

xએમ કહી અનગર, ચાતક, મુચુકંદ, જનમેજય-જેવાં દ્રષ્ટાંતો આપી કહેછે કે-

વિશ્વાસે કરીને વણુ શ્રમ બહુ આહાર મળે છે,
નિશ્ચિન ભટકે શ્વાન, કુષા નવ તદપિ ટળે છે.
xશ્રી ગિરિ-શિખર દુમ, સદા હરાં હરિને વિશ્વાસે,
વૃક્ષ વાટિકા વણુ સીંચે, મુકે નર આસે.
દ્રઢ વિશ્વાસે “ગોળગળ” જપતાં-ગોપાળજ કળિયા,
વિશ્વાસે જપરો ખંડાણુ, પૂજ્યે પ્રભુ મળિયા.
સર્પ હર્યે નવ મરે, દેહ તુલસી વિશ્વાસે,
અવિશ્વાસથી હરે, પ્રભુ વિશ્વાસે પાસે.

પછી વસ્તુ એક છતાં, નામ-સંજ્ઞાઓ (ઘોળખવા માટે) ગુદી ગુદી
છે, તેથી શું થયું-એમ સમજાવવા કવિ કહે છે કે:-

હોળિ, નાગ પંચમી, દિવાળી જેમ એકવારી,
ત્યમ એ વસ્તુ એક, †નામનિ ક્રેવાં ધારી.

* ગોવિંદનાં દર્શન તો માણસ પવિત્ર થાય ત્યારેજ તેને થઈ શકે છે. પણ
ગુરનાં તો ભાવે કરીને શરણે આવે એટલે તે છેડ પાપરહિત ન હોય, તોપણ તેને
થઈ શકે છે. તેથી ગોવિંદ કરતાં ગુર વધી લય છે એમ કહેવાનો ભાવાર્થ છે.

† નામત્રી=(૧) શ્રી વલ્લભ, (૨) શ્રી વિકૃલ, અને (૩) શ્રીછ.

શ્રીજી લીલા સમગ્ર, છો એ વિધિ નિરખી,
*ખેલવણાં બહુ ભાતિ, શર્કરા સવળે સરખી.

એમ કહી કાવ્ય સમેટતાં, કવિ એક મુદ્દાની વાત કહે કે કે:-
નગર ગલીનું નીચ, નીર પણ મળ્યું ગંગને,
પછી તટૂપ ન થાય, દોશ લાગે પ્રસંગને.
મહારૂ સૌ બળ શ્રીગુરૂ છે-દ્રઢ પડ્યો બરોસો,
શ્રીજી તેના ધૈ ચુક્યા, કિંચિત નહી સોસો.
†પૃથક નામ આકાર, વસ્તુ તેની તે ભાજો,
સમગ્રી એમ મન માંહિ, દૈવિ ! સૌ સંશય ટાળો.
જેવું હરિ ગુરૂ રૂપ, ત્યમજ વૈશ્વવતું જાણો,
વણુ શ્રમ મહા ફળ મળે, ઉભયથી, અધિક પ્રમાણો.

૨૨—કાળજ્ઞાન સારાશ (રાગ-દોહા.)

દ્વિજનાગર સાડોદરો, દયારામ હરિદાસ,
તેણે “ કાળજ્ઞાન ”-આ, કીધો અર્થ પ્રકાશ. ૮૨
કાળજ્ઞાન કથા ઘણી, તેમાંથી અહિ સાર,
કથન પ્રયોજન જેટલું, કીધું સરળ પ્રકાર. ૨
શંકરે ઉભિયાને કહ્યું, અર્ભકને મુનિ દત્ત,
તે પ્રમાણુ અહિ મહેં કૃત્યું, રખે લહો મમત્ય. ૩
અંતસમય ક્યમ સમજીએ, કેટલું અળગુ મૃત્ય,
તે સંશય છેદન કરું, કહું સમજાવી ગત્ય. ૭
મરવું તો સમજે સહુ, પણ ક્યારે?—નહિં ભાન,
એક દિવસ આડો રહે, ત્યાંજ લગી નહિં જ્ઞાન. ૭૧
જાણ્યાથી ભય ઉપજે, ત્યારે હરિ સમરાય,
પ્રીત પ્રભૂ સાથે વધે, અવર અકાર થાય. ૭૨
જનમ્યું તેને મરણુ તો, જ્યારે ત્યારે થાય,
પણુ તેને ધન્ય જેહતો, હરિ ભજતાં દિન જાય. ૫

* ખેલવણાં બહુ ભાતી-ખાંડનાં રમકડાં ભાત ભાતનાં-ન્હાંનાં મ્હોટાં-હોય, પણ તે બધામાં મિઠાશ તો એક સરખીજ હોય, તેમ હરી-નામ અનેક છે, પણ તે બધામાં પ્રભુતા તો એક સરખીજ રહેલી છે. એમ કહેવાની મતલબ છે.

† પૃથક નામ આકાર-એ લીંટીમાં પણ, ઉપરની ટીકાના જેવોજ વિચાર ફરીથી બતાવેલો છે, કે સોનું એક, પણ તેના અક્ષર થયા, તેનાં નામ બુદ્ધોં. એ રીતે.

હુલ્લ મનુપાદેહ છે, આવે કોઇક વાર,
તે પામ્યાનો લાભ એ, ભજવા નંદુમાર.

૪

આ કાવ્ય કવિએ ક્યારે અને ક્યે રચ્યો લખ્યું, તેની નોંધ હાથ લાગતી
નથી. પણ ખાત્રીથી અતુમાન થઈ શકે છે કે, તે ડોહાઈમાં, વૃદ્ધાવસ્થામાં,
એટલે કે, મરતાં પેહેલાંના સખત મંદવાડના અરસામાં લખ્યું હોતું જોઈએ.
કવિ કેહે છે કે:—

કાંઈ સનેળા ચાય જ્યમ, આગળ કાળતું માન,
ત્રણ વર્ષથી દિન એક લગી, એવું કહું વિધાન.

૮

એક પાસ, એક રાત દિન, વહે વાયુ એક ધાર,
ત્રણ વરસ આયુષ્ય લહિ, ભજવા નંદુમાર.

૧૨

મૂન પુરિષ ભરિ વાપિકા, કનક રજત સમ રંગ,
જગૃત રત્નને જો લખે, દશ મામે તતુ ભંગ.

૧૭

ભૂન પિશાય ગાંધર્વ નગર, વૃદ્ધ કનક સમ ભાસ,
જે જનને-તે જનનો, નવમે મહિને નાશ.

૧૮

કપોત ગર્ધવ હિલુક કાગ, ખેસે જેને શીશ,
ખટમાસે મરવું કહી, સમરી લે જગદીશ.

૨૩

સોચન અંગુલિ દાખતાં, જ્યોતિ જુએ ન જોહ,
ચોથે માસે તે મરે, એક પક્ષ છે એહ,

૩૯

ધૂંટણુ ભજન સરીખડા, પડે ચાલનાં ત્રાસ,
એવાં જેને ચિન્હ તે, છવે એકજ માસ.

૪૨

તૈલ, તોય, વૃત, કાચમાં, દિજ તતું જોય પ્રત્યક્ષ,
દીસે શીશ રહીત ધડ, છવે એકજ પક્ષ.

૪૩

જેની કાયા સૂંઘતાં, શય અસ્તિ દુરગંધ,
અધ માસે તેનેજ પણ, નિશ્ચે મરણુ સૂંઘ.

૪૬

દયલિ અંગુલિ દેખિએ, વચણ વેદું સ્થામ,
ત્યારે જિવતર સોળ દિન, સમજ સમરો રામ.

૪૭

શીતળ લાગે રવિ પ્રભા, સંતાપે શ્વશિ કિર્ણ,
પવન હજ શિત નહિ સમજ, તો અધ માસે મર્ણ,

૪૮

એક અંગુલી છે ગણે, એક ચંદ્ર યુગ જોય,
સહિદ દેખે ધાંચ નિજ, શિશ્રજ મૃત્યુ હોય.

૫૬

પિત્ત સદત વાયુ વસે, પિત્ત જાય ક્ષ ઠમ,
ક્ષ આવી કહે વપે, સધ જાય જામ ધામ.

૫૮

એમ વિચારી હરિભક્તમાં, નિજ ઇચ્છાકૃત ધર્યો દોશ,
તે જોઈ દીન બન્યા રહે, બાકી ખરા સદ્ગુણ દોશ.
પુછીશ એવું ક્યું ક્યમ હરિ? તે પણ દહું મુંહુ ગાય,
દેવને વાનર ગોપ કરી, રાખ્યા નિકટ શ્રીનાથ.
રાખત વિશુધ રૂપે દદા તો, આવતજ અભિમાન,
સમજત ન કરણા દયાપ્રભુ, માનત-“અમો ગુણવાન.”

પછી પદ ૧૦૬-માં “સદ્ગુણ સધળા જેમાં હોય છ, કૃષ્ણ વિના નહિં દોય છ,
કાંજળ ટપકુ રૂપી સુત ગાલે છ, માત કરે છે જ્યમ ઉર વ્હાલે છ;

એમ કહી, આગળ વધીને ગાય છે કે:-

ગોપાળધૃત કાંઈ અવગુણ તે, સમજતો એણી પેર,
નહિંતો અમિત અવગુણ ભર્યા, જન ધણા ઘેરે ઘેર.
તે કયો કૃષ્ણ, ન માંનવો-જે યત્ન કરતાં જાય,
હરિ મુક્યો દોષ મટે નહીં, કરતાં અનેક ઉપાય.
તે દોષ હરિજનનો લખી, નિંદા ન કરવી દોય,
પ્રભુ ધર્યા તે ક્ષણમાં હરે, નારહી નિંદક હોય.
સહુ વેશ વૈશ્ણવ પૂજવો, હોય રાત્રી વા અગ્નિ,
જ્યમ ગમે તેવી ગાય પણ, ક્ષણતોષ દોષ સમાન.
શુભ ગણી સાધુ સેવિએ, તે ધર્મનું સેવન,
હરિજીહ્વાનું કેવળ અર્ચનું, તે દયાપ્રભુ અર્ચન.

કવિ વૈશ્ણવ હતા, સ્ત્રીઓ અને ભાવિકો તેમનું ભાવથી ગુરૂપેઠે પૂજા
કરતાં, જીવાન સોનારણ વિધવાને ધરકામ માટે દાસી રાખેલી, અને જાતે
રૂપાળા, તેથી પૂંક પાછળ ચતી લોકનિંદા ચૂપ કરવા, પોતાની ત્રુટિઓ,
ખામિઓ-natural defects, હરિકૃત દોષ છે, એ વકિલાતથી, દોષા-
રોપમાંથી બચવા, કવિએ આમ પ્રયત્ન કર્યો હોય, એવું સમગ્રી સંકાય છે.
આ અટકળ સત્ય કે અસત્ય હો, પણ કેાંઈ રીતે દયારામને લોક દૂષિત કહે,
તો દયારામનો તેમને જવાબ આજ હોઈ શકે, એટલેજ અભિપ્રાય
આ કેહેવાનો છે. હવે પદ ૧૦૭-૧૦૮ માં સર્વ સંશયછેદક ગુરૂની યોગ્ય
પ્રશંસા તથા વંદન વડે, કવિ આ ધાર્મિક કાવ્યની સમાપ્તિ કરે છે, અને
કાવ્ય ક્યારે લખ્યું તે વિષે ઇશારો કરતાં કહે છે કે:-

શક અષ્ટાદશ ચોરાશી, શ્રાવણ એકાદશિ ગુર વાર,
છે અમળ પક્ષોત્સવ દિવસ, આ ગ્રંથ શાંતિ સાર.

આ કાવ્ય સર્વાંગે ધર્મીય છે. પણ જ્યાં કૃષ્ણની વાત, ત્યાં શૃંગારે હાજર થવુંજ જોઈએ, એવો જાણે કવિનો સિદ્ધાંત હોય, સંકલ્પ હોય, તેમ, કવિ આ સદંતર ધર્મીય કાવ્યમાં પણ એક સ્થળે લખી જાય છે કે—

“સ્તનાળી રસભરિ આંખડી, અણિયાળી મનમથ ખાંણુ...”

પરંતુ એકંદરે વિચાર કરતાં, આ કાવ્ય વાંચી, સાધારણ પુસ્ત્રિનાંભાવિક હૃદયો, ધૃશ્વર-ભક્તિ તરફ દોરાય, ને મનશુદ્ધિ કરી શકે—એ કાર્ષ્ણ્ય ઓછો લાભ નથી. ધર્મનો વિષય, દેવવાર્તાની કલ્પના, અને કવિની મધુર વાંણીને લીધે, આ કાવ્ય, સુંદર અને મનન કરવા લાયક લાગે છે—એમાં શક નથી.

૯—“શ્રીકૃષ્ણ સ્તવન મંજરી.”

આ આત્મપરિતાપ અને પ્રભુ પ્રાર્થનાનું અસરકારક સુંદર ન્હાતું કાવ્ય છે. એમાં કવિશ્રી ગાય છે કે:—

નંદ કુંવરજી ! નિજ જન જાણી રે, કૃપા કરો,

બરદ—“પોતાનો”—હરમાં આણી રે, કૃપા કરો.

છો શ્રીજી શરણાગતવતસલ, પતીતપાવન સ્વામી,

દીનદયાળ દયાનિધિ છો, અધમોદ્ધારણ અંતરંગમી;

અનાથમંદુ, કશ્ણાસિંધુ, પૂરણ—કૃષી ન ખામી રે...

કૃપા કરો.

ભક્તાધીન ભક્તવતસલ છો, વેદ પુરાણે ગાયા,

જ્યાં જ્યાં સંકટ સંત પડ્યું ત્યાં, અતિ આતુર થૈ ધાયા;

દુઃખ સહ્યાં પણ જન સુખ કીધાં, શું વર્ણવું વ્રજરાયા રે...

કૃપા કરો.

જન અવગુણ મન વસે ન વિકૃલ, અંતરમાં અતિ પ્રીતિ,

જ્યમ સુતના અપરાધ ન ભાસે, માતતણી એ રીતી;

દોશ તણા શું સમજો સહાંમાં, વિદુર ત્રિયાની નીતી રે...

કૃપા કરો.

સ્વલ્પ માત્ર સંભારે સંકટ વેળા જો કોઈ પ્રાણી,

તદપિ સાલ્ય કરો શાંમળિયા ! અનુકંપા હર આણી;

શુભ નથી એ પ્રગટ વાત છે, નિગમાગમ વખાંણી રે...

કૃપા કરો.

આમ કહી સંકટમાં, કેને, કેવી રીતે, સાલ્ય કરેલી, તે કહી બતાવીને કહે છે કે:—

એવાં અનેક દારજ ભક્તતણાં, કીધાં શ્રી ભગવંત,

પાવન થાવાને મેં ગાયાં, હું નથિ ભક્તિવંત;

પતીતપાવન કૃપા ધણા, હવે તેવું મુંજપર ઘો ચંત રે...

કૃપા કરો.

ઉત્તમ અધમ, અધમને ઉત્તમ, આપ કરો શી વાર!

જેવો તેવો સદા તમારો, હું છું નંદુમાર !

તો તરો, કરો આહો તે, અવર નથી આધાર રે...

કૃપા કરો.

અખિલ દોષતણો દરિયો છું, શુભ કૃતિ સ્વલ્પ ન મહારી,
કોટી કલ્પે ગતી ઘટે નહીં, જોતાં ન્યાય વિચારી;
તો તરાય મહેં, કેવળ પ્રમેયજળ તારો ગિરિધારી રે... કૃપા કરો.
શિવ વિધિ શેષ સરીખા, ભેદ ન જાણે વેદ સમસ્ત,
કોણ માત્ર ત્યાં અલ્પ જીવ હું, માહાજન મોંઘી વસ્ત;
શ્રીગુરૂ વલ્લભ સોંપ્યો, *કહાં ન વિચારી ઝાલો હસ્ત રે... કૃપા કરો.
નથી માગતો અદ્વતિ પદ, સ્વર્ગ સિદ્ધિ ચો મુક્તિ,
પ્રપંચ વિસ્મૃતિ પુર્વક શ્રીજી, આપો નિજ આસક્તિ;
સુસંગ સતત સુદ્રઃ પ્રેમલક્ષણા અહેતુક ભક્તિ રે... કૃપા કરો.

૧૦—ચોરાશી વૈષ્ણવ.

વૈશ્ણવ મહાજનના નામસ્મરણથી પવિત્ર થવાની આશાએ, કવિએ ૮૪
વૈશ્ણવ ભક્તોની આ કવિતા લખી અંતે ગાયું છે કે—
એ વૈશ્ણવપદ કમળરજ તણી, છે મુજને અતિ આશ,
ગાય ગુણ હરિદાસના, દયારામ દાસનો દાસ ..”

૧૧—વલ્લભનો પરિવાર.

નંબર ૧૦ ના કાવ્યની પેઠે, આ કાવ્ય પણ, ખરા વૈશ્ણવો, ભાવથી
વાંચે છે. કવિ કેહે છે કે:—

“ શ્રી વલ્લભનો પરિવાર, સહુ સૃષ્ટિ શિરોમણ સાર,
સમરો સહુ વારંવાર, ઘડી પળ નેમસું જી.
હું માણું વ્રજરાય, મુજને એ સમરણ નિત્ય થાય રે,
જેના દયારામ જશ ગાય, નહીં ઘડી પળની તૃપ્તી.”

૧૨—ભક્તવેલ.

નાભારવામી કૃત “ ભક્તમાળ ”ની પેઠે, હરિભક્તના ગુણાનુવાદ માટે
લખેલા આ નહાંના કાવ્યમાં, એક પાપી જીવને, એણે ગમેલી જીંદગી માટે
પસ્તાવો કરતો કહ્યો, કવિશ્રી અસરકારક ભાષામાં ગાય છે કે:—

“ બાળાપણ મહેં બાપજી! ખોયું અજ્ઞાનમાં,
મહારી યુવાવસ્થા તો, વીતી વિષયના ધ્યાનમાં. ૬
વૃદ્ધપણું આવી ગયું તોયે તૃષ્ણા ન તુટી,
હાંકે સહુ હળવો પાડે, મરું તોહે માથું કુટી. ૭

* દ્વિ અર્થી વાક્ય છે, (૧) કહાં ન ઝાલો ?=કેમ હાથ ઝાલતા નથી ? (૨)
કહાં ન ઝાલો,=હે શ્રી કૃપ્ત ! કૃપા કરીને રહારો હાથ ઝાલો.

આ કાવ્ય સર્વાંગે ધર્મીય છે. પણ જ્યાં કૃષ્ણની વાત, ત્યાં શૃંગારે હાજર થવું જોઈએ, એવો જાણે કવિનો સિદ્ધાંત હોય, સંકલ્પ હોય, તેમ, કવિ આ સદંતર ધર્મીય કાવ્યમાં પણ એક સ્થળે લખી જાય છે કે—

“સ્તનાળી રસભરિ આંખડી, અલિયાળી મનમથ ખાંણ...”

પરંતુ એકંદરે વિચાર કરતાં, આ કાવ્ય વાંચી, સાધારણુ પુદ્ગિનાં ભાવિક હૃદયો, ધૈર્ય-ભક્તિ તરફ દોરાય, ને મનશુદ્ધિ કરી શકે—એ કાંઈ એછો લાભ નથી. ધર્મનો વિષય, દેવવાર્તાની કલ્પના, અને કવિની મધુર વાંણીને લીધે, આ કાવ્ય, સુંદર અને મનન કરવા લાયક લાગે છે—એમાં શક નથી.

૯—“શ્રીકૃષ્ણ સ્તવન મંજરી.”

આ આત્મખરિતાપ અને પ્રભુ પ્રાર્થનાનું અસરકારક સુંદર નિહાંતું કાવ્ય છે. એમાં કવિશ્રી ગાય છે કે:—

નંદ કુંવરજી ! નિજ જન જાણી રે, કૃપા કરો,

બરફ—“પોતાનો”—હરમાં આંણી રે, કૃપા કરો.

છો શ્રીજી શરણાગતવત્સલ, પતીતપાવન સ્વામી,
દીનદયાળ દયાનિધિ છો, અધમોદ્ધારણુ અંતરજમી;

અનાથમંદુ, કરુણાસિંધુ, પૂરણુ—કશી ન ખામી રે...

કૃપા કરો.

ભક્તાધીન ભક્તવત્સલ છો, વેદ પુરાણે ગાયા,

જ્યાં જ્યાં સંકટ સંત પડ્યું ત્યાં, અતિ આતુર થૈ ધાયા;

દુઃખ સહ્યાં પણ જન સુખ કીધાં, શું વર્ણવું વ્રજરાયા રે...

કૃપા કરો.

જન અવગુણ મન વસે ન વિકૃલ, અંતરમાં અતિ પ્રીતિ,

જ્યમ સુતના અપરાધ ન ભાસે, માતતણી એ રીતી;

દોશ તણા ગુણ સમજો સહાંમાં, વિદુર ત્રિયાની નીતી રે...

કૃપા કરો.

સ્વરૂપ માત્ર સંભારે સંકટ વેળા જો કોઈ પ્રાણી,

તદપિ સાજી કરે શાંભળિયા ! અનુકંપા હર આંણી;

ગુપ્ત નથી એ પ્રગટ વાત છે, નિગમાગમ વખાણી રે...

કૃપા કરો.

આમ કહી સંકટમાં, કેને, કેરી રીતે, સાજી કરેલી, તે કહી બતાવીને દોડે છે કે:—

એવાં અનેક કારજ ભક્તતણાં, કીધાં શ્રી ભગવંત,

પાવન થાવાને મેં ગાયાં, હું નથિ ભક્તિવંત;

પતીતપાવન કર્યા ઘણા, હવે તેવું મુંજપર દો અંત રે...

કૃપા કરો.

ઉત્તમ અધમ, અધમને ઉત્તમ, આપ કરો શી વાર !

જેવો તેવો સદા વમારો, હું છું નંદકુમાર !

૧૦ ત્રહો, કરો આહો તે, અવર નથી આધાર રે...

કૃપા કરો.

અપિલ દોશતણો દરિયો છું, શુભ કૃતિ સ્વલ્પ ન મહારી,
કોટી કલ્પે ગતી ધટે નહિ, જોતાં ન્યાય વિચારી;
તો તરાય મહેં, કેવળ પ્રમેયજળ તારો ગિરિધારી રે... કૃપા કરો.
શિવ વિધિ શેષ સરીખા, ભેદ ન જાણે વેદ સમસ્ત,
કોણ માત્ર ત્યાં અદ્ય જીવ હું, માહાજન મોંઘી વસ્ત;
શ્રીગુરુ વક્ષભ સોંખો, *કહાં ન વિચારી ઝાલો હસ્ત રે... કૃપા કરો.
નથી માગતો ચક્રવર્તિ પદ, સ્વર્ગ સિદ્ધિ ચો મુક્તિ,
પ્રપંચ વિસ્મૃતિ પુર્વક શ્રીજી, આપો નિજ આસક્તિ;
સુસંગ સતત મુદ્રઃ પ્રેમલક્ષણા અહૃતક ભક્તિ રે... કૃપા કરો.

૧૦—ચોરાશી વૈષ્ણવ.

વૈશ્ણવ મહાજનના નામસ્મરણથી પવિત્ર થવાની આશાએ, કવિએ ૮૪
વૈશ્ણવ ભક્તોની આ કવિતા લખી અંતે ગાયું છે કે—

એ વૈશ્ણવપદ કમળરજ તણી, છે મુજને અતિ આશ,
ગાય ગુણ હરિદાસના, દયારામ દાસનો દાસ ..”

૧૧—વક્ષભનો પરિવાર.

નંબર ૧૦ ના કાવ્યની પેઠે, આ કાવ્ય પણ, ખરા વૈશ્ણવો, ભાવથી
વાંચે છે. કવિ કેહે છે કે:—

“ શ્રી વક્ષભનો પરિવાર, સહુ સૃષ્ટિ શિરોમણ સાર,
સમરો સહુ વારંવાર, ઘડી પણ નેમસું જી.
હું માણું પ્રજારાય, મુજને એ સમરણ નિત્ય થાય રે,
જેના દયારામ જશ ગાય, નહીં ઘડી પગની તૂટી.”

૧૨—ભક્તવેલ.

નાભારવામી કૃત “ ભક્તમાળ ”ની પેઠે, હરિભક્તના ગુણાનુવાદ માટે
લખેલા આ નહાંના કાવ્યમાં, એક પાપી જીવને, એજે ગમેલી જીંદગી માટે
પસ્તાવો કરતો કલ્પી, કવિશ્રી અસરકારક ભાષામાં ગાય છે કે:—

“ બાળાપણ મહેં બાપજી! ખોયું અજ્ઞાનમાં,
મહારી યુવાવસ્થા તો, વીતી વિખયના ધ્યાનમાં. ૬
વૃદ્ધપણું આવી ગયું તોયે તૃષ્ણા ન તુટી,
હાંકે સહુ હળવો ખાડે, મરું તોહું માથું કુટી. ૭

* દ્વિ અર્થો વાક્ય છે, (૧) કહાં ન ઝાલો ?=કેમ હાથ ઝાલતા નથી ? (૨)
કહાંન ઝાલો,=હે શ્રી કૃપા ! કૃપા કરીને મહારો હાથ ઝાલો.

સુલટેકો ઉલટો કરે, ઉલટો સુલટ બનાય, દૃશ ચાહિ સોહી કરે, દે પુનિ ન્યાય દિખાય.	૧૪
*દુઃખ હે સંત-અસંતકો, સુખ હે સંત-અસંત, કહુહુ કહત બને નહીં, હરિમચ્છા બલવંત.	૧૯
†સમ સાધન હરિ વિમુખ તસ, જસ અંબર બિન અંક, બિન સાધન સાધની સુમુખ, કરના બિન કૃતિ રંક.	૨૩
અભિશ્વાસ અહંકારતે, નિજસ સમ સાધન, જે સાચી ઈક દીનતા, તો પ્રભુ સહજ પ્રસંન.	૨૪
ચુક અર ચિંતા ઇહ દુહુ, જિયકો ધર્મ સુ હોય, હરિ મિટાવે તો મિટે, જિયતે મિટે ન કોય.	૨૯
પ્રમેય ઓર પ્રમાન દુહુ, બચન બહુત પ્રકાર, તાણે તસ બચ પ્રિય લગે, બકો જસ અધિકાર.	૩૨
‡પૃથક પૃથક શ્રુતિ સ્મૃતિ બચન, પ્રતિ મુનિ બિન્ન બિચાર, ધર્મતત્ત્વ અતિ ગૂઢ હે, મહાબન ચલિ પથ સાર	૩૩
મનમૃત્તિ મલિન ન કબુ, તખ શુચિ અંતઃકર્ત, ભક્તારોજ જમ જાનિયે, પ્રિય કહુ ન બિના ગિરિધર્ત.	૩૭
xબ્યાકું ન નાથ, સુનાથ વર, બ્યાકું ન આસ-સુ દાસ, બ્યાકું ન ગુર-સોહી ગુર, રાનિ સુ-બ્યાહિ ન ત્રાસ.	૩૮

* દુઃખ હે સંત=પાપીયોને સંતનો અહવાસ ગમતો નથી. એથી ઉલટું સંતોને પાપો મળે, તો હર્ષ થાય છે, કે તેમનો ઉદ્ધાર કરવાનો મુશોગ પ્રાપ્ત થયો.

† સમ સાધન હરિ વિમુખ તસ=હરિ વિમુખ હોય, તેને ગમે તેટલાં સાધન મળે, તોપણ એટલા વિનાનાં મીઠાં ગમે તેટલાં હોય તેની નિમત નથી; તેમ નિર્શંક નીવડે છે. તેથી ઉલટું હરિસન્મુખને સાધન ન હોય, તોપણ એટલી હરિસ્તુતિ બસ છે.

‡ પૃથક પૃથક=શ્રુતિ વિવિન્ના, સ્મૃતિઓ વિવિન્ના...તથા મહાજનો વેન પત મવંચા એ જે સંસ્કૃત વચનો આ ૩૩ મો હોહો પાંચતાં ચાદ આવે છે.

x બ્યાકું ન નાથ=જેને શિર ખીન્ને ધણી નથી, તેજ ખરો નાથ બાલુવો! જેને માથે ગુર નથી, તેજ ખરો ગુર બાલુવો; અને જેને કોઈ પ્રકારનો ત્રાસ નરતો નથી, તેજ ખરો જ્ઞાની સમગ્રવો.

દ્રઢ બિશ્વાસ વહિં હરિ ગિલે, લોભ વહાં હે પાપ,
જ્યાં હાં સંતોશ વહા મુખનિધિ, જ્યાં હાં તૃષ્ણા વાંહાં તાપ. ૩૯

। પુરંપચ્છ જ્યહા હોય ના, સોહિ “સાર સિદ્ધાંત,”
ચાતુરકે ચિતમેં જસે, બાજી ભય મનબ્રાંત. ૪૦

દયારામ હરિદાસને, કીનો હે વહ અંથ,
પદત મુનત મન પ્રસન્ન હુષ, લહિ ફળ પુષ્ટી પંથ. ૪૧

૨૪—શ્રી કૃષ્ણનામ મહાત્મ્ય મંજરી—રાગ છંદ રસાવળ.

કૃષ્ણકિર્તને કૃષ્ણ રહે ભભા નિત પાસે,
કેરતા પૂંછળ ફેરે ભક્ત-પદ રજની આસે. ૩૦

કૃષ્ણનામથી સર્વે નમે, જગમાં જરા આપે,
કૃષ્ણનામથી શાપ ન લાગે જો કોઇ શાપે. ૩૩

કૃષ્ણનામ અજ્ઞાન તિમિર ટળિ જાયે,
કૃષ્ણનામથી બાહ્યાન્તર અજવાળુ થાયે. ૪૨

ઓપધ-અમૃત, વા વિષ-વશુ સમઝ્યે કો ખાયે,
તદપી તેના ગુંણુ આપે, વૃથા ન જાયે. ૬૫

અગ્નિસ્પર્શજ થાય અજ્ઞાને, તદપી તે બાળે,
તોપછિ કૃષ્ણનામ કુકર્મ ક્યમ ન પ્રજળે ? ૬૬

માટે લક્ષ વાતની વાત, કહું સમ ખાઇ,
રટો કૃષ્ણ, આ અવસર નથિ મળવો ભાઇ ! ૬૮

શ્રીગુરુ વક્ષભ દ્વિજ દયારામ શુભ કૃતિ આ કીધી,
હરિજનને સુખ થવા, આપ મન શિક્ષા દીધી. ૭૦

૨૫—શ્રીકૃષ્ણ અમૃતચરિત્ર ચંદ્રિકા-રાગ છંદ દુરૈયાનો.

વિરહ ધર્માશ્રય ચરિત્ર, શ્રીકૃષ્ણચંદ્રકે કહિયે,
કહુહુ ન કહત બને ધ્રુવરકો, ખેર ખેર શિર નેયે. ૬

બ્રહ્મચારિ ક્યોં કહે ? ગોપિકા-કાંત ખરે ગોપાલા,
કામી હોડુ તો કાલિદી ક્યોં-માય દેત બૃજલાલા ! ૮

† પુર્વ પચ્છએ સિદ્ધાંત નિર્વિવાદ છે, તેજ ખરો ધર્મસિદ્ધાંત બલુવો. એજ સિદ્ધાંત ચતુરના મનમાં વસીને, સંસારમય તથા મનની બ્રાનિને ટાળી શકે છે.

નાગપાશ બંધાયે નટખર, કાલિ નચ્યો અહિ છિનમે,
 અકથિત, અચિંત્ય, મહિમા મોહન, આવત ધનન ન-મનમે ૧૦
 તેજસ્વિ દીપકતેં કળજલ, ધ્યામ પ્રકટ પ્રભુ કીર્તી,
 નાથ નાથ શિરે મનિ નિષળયો, દુષ્ટસ્મિ રસ ભીતી. ૨૫
 *લોહ દગાયો, કનક જરાયો, ગિરિ વારે જ્યો તરની,
 ધર્મ અધર્મ, અધર્મ ધર્મ, તુમ દરો અકરની કરની. ૪૭
 અનંત કોટિ અહાંકાર દોરી, પ્રભુ તિહારે કર માંહી,
 ત્યો સખ નાચે-નચાઓ જ્યો બિધિ, રવતંત્ર કોહી નાંહી. ૪૮
 કૃષ્ણ તુમારે કરનો હે સો, શક્તિ શકે નહિં કોષ,
 નહિં મરણ સો હરખલાસો, કથુ ક્યોહું નહિં હોષ. ૫૦
 અક્ષરન શરન, અનાથ નાથ હરિ, આરતખંધુ સાચે,
 પાવનપતિત ભક્તાધિન ભગવન, જોહી શ્રીતમે બાંચે. ૫૪
 જેસે હો, તેસે તુમ મમ પ્રભુ, કૃષ્ણ! કહું પ્રનામા,
 જેસો હું તેસો મોહિ પાલો, મહા પ્રભુ સુંદરસ્યામા! ૬૧
 દયાપ્રિતમકી "અકલયરિત ચંદ્રિકા" જે કોષ ગાવે,
 તિનકે સખ સંધે મિટિ જાવે, શીહરિ પદવી પાવે. ૬૨

૨૬—ચિંતાચૂષ્ણિકા.

મંગલાચરણ.

ચિંતા ચિતા સમા સ્થાતા, વિંદુ માત્ર વિશેષતઃ ।

સજીવં દહતે ચિંતા, નિર્જીવં દહતે ચિતા ॥

રાગ પ્રભાત-ચિંતા ન કર કોષ વાતની, બેની સખધે વિચારી,
 શ્રીવલ્લભકુળ સોંપ્યો છે, કર અહી ગિરિધારી. ૧
 શ્રીવલ્લભનું સરણ છે, એ જળ સમજ માં નહાનું,
 કર અહોશી, કૃતિ નહિં જુઓ, શ્રીજી જોશે રે પહાનું. ૨
 ગોસુત જે-^૧જળદ, ^૨સાંદ લે-એક ઘેલો, એકે હાલો,
 હાલો દુઃખી ખાંના વિના, પહાને ઘેલો પુન્યો. ૪

* લોહ દગાયો=લોહ વાસની પેટે દગાયું એમ કહેવાની મતલબ છે.

પુકતા જિં વને દાઢવા, તારો નિજ જળ દોડે,
કે વાગી પડે જડતો, તદ્દપિ તે નવ છોડે. ૮

શ્રી મહાપ્રભુજને છે તારવા, તે તો ક્યમે નવ ખોડે,
નથિ તે વિચાર્યા, તે ન્દે તરે, કોટી કરી કર્મ ડોડે. ૨૦

ઉભય વરણી શુભ કૃતિ કરે, બેહુ સમજણ ન્યારી,
પેહેલો માને કૃતિ મહે" કરી, બીજો હરિ-રચિ ધારી. ૨૯

ચિંતા-કાપિ ન કાર્યા નિવેદિતાત્મભિઃ કદાપિ ।
વચન એ શ્રી વલ્લભતણું ચિંતા કેમ પેર વ્યાપી? ૪૦

ભાવિ મટે જો વિવેકથી, તો પંડિત હોય સહુ સુખિયા,
હાલો દેશાનું પ્રમાણ ક્યાં? જન્મે મુખી-બન્ને દુઃખિયા. ૪૨

ચિંતા હરિશ તદ્દપિ તું યશી, એહું વતું શુ થાશે !
સુખ દુઃખ શ્રીકૃષ્ણના હાથમાં, કલ્પે બજન ભુલાશે. ૪૪

કશુ કરવા સત્રય નથી, નિજ બળે છવ કોઈ,
પણ-કર્મ-કેહેણું સંભવે, વ્યવહારને જોઈ. ૪૮

દોષભાવે આવે દીનતા, હરિકૃષ્ણ ત્યારે વાધે,
ખેતર સુધરે જ્યમ ખાતરે, તેથી જહુ અન્ન હાધે. ૫૩

એ અઠલગતિ દયાનાથની, સમજશે સમજે ને ચૂકે,
પણ એહું તો નિજ ખડું, હરિ કર ગ્રહીતે નવ મૂકે. ચિંતા-૬૧

૧૬૫-૨૧૦-૨૪૫- ૨૪૮-૨૫૦-૨૫૬- ૨૬૬-૨૭૩-૨૮૧- ૨૮૮-૩૦૩-૩૦૫- ૩૨૧-૩૨૩-૩૨૪- ૧૪૫-૧૫૯-૧૬૪- ૧૬૬-૧૮૫-૧૮૭- ૧૯૧-૧૯૯-૨૦૫- ૨૦૭-૨૩૪-(૨૪૧) ૨૪૦-૩૧૨-૩૧૪- ૩૩૦-૩૩૬	૨૨૨-૨૨૫-(૨૪૮) ૨૫૭-૨૮૭-(૩૦૪) -૩૧૫-૩૨૦-૩૨૫- -૩૨૭	૧૬૭-૧૬૯-૧૭૧થી ૧૭૪-૧૭૬થી ૧૮૪- ૧૮૬-(૧૮૭)-૧૯૦-૧૯૨-૧૯૩-૧૯૮થી ૨૦૨-૨૦૮-૨૦૯-૨૧૩-૨૧૪-૨૩૨-૨૩૪- થી ૨૩૬-૨૩૮થી ૨૪૧-૨૪૪-૨૪૬-૨૪૭- ૨૪૯-૨૫૨-૨૫૩-૨૫૮ થી ૨૬૩-૨૬૫- ૨૭૨-૨૭૪થી ૨૮૦-૨૮૬-૨૮૯થી ૨૯૫- ૨૯૭-૨૯૮-૩૦૨-૩૦૩-૩૦૬-૩૦૮થી ૩૧૧- ૩૧૭ થી ૩૧૯-૩૨૪-૩૨૬-૩૨૮-૩૨૯- ૩૩૨-૩૩૩- કુલ ૧૪૫ કાન્યો.
કુલ ૩૧ કાન્યો.		કુલ ૨૩ કાન્યો.

તારિજ-આસન ૧ નાં કુલ કાન્યો ૩૧	૨	૩૨
" ૨	"	૨૩
" ૪	"	૧૪૫
" ૬	"	

કુલ એકંદર અપ્રસિદ્ધ કાન્યો ૨૩૧

આસન ૧ ની ટીકા-પ્રા. કા. ત્રિ.માં લખે છે કે-આ યાદીમાં લખેલાં કાન્યો અને ગદ્ય, પદ્ય, ગ્રંથો ઉપરાંત ઘણાં છુટક પદો, ગરબીઓ, નીતિ ભક્તિની કવિતાઓ, અને મરાઠી, પંજાબી, હિન્દુસ્તાની કવિતાઓ (નીતિ ભક્તિ યુગાર વિગેરેની) તેમજ સવા લાખ (!!!) છુટક પદો અને ૨૦૮ અસુલ્ય નાના મહોટાં કાવ્યો દ્વારામ કવિઓ લખ્યાં કહેવાય છે.

આસન ૨ ની ટીકા-આ પત્રકના બીજા આસન માટે બૂ. કા. દો. ભાગ ૫ માં લખે છે કે-આ યાદીમાં અત્યંત કાન્યો ઉપરાંત, કવિ દયારામે, શુન્દરાતીમાં ૭૦૦૦, હિન્દુસ્તાનીમાં ૧૨૦૦૦, મરાઠીમાં ૨૦૦, પંજાબીમાં ૪૦, સંસ્કૃતમાં ૧૫, ને ઉર્દુમાં ૭૫ પદો લખ્યાં કહેવાય છે (!)

અંસન ૩ થી ૫ સુધી ડીકા-ત્રીજા આસનના અંધમાં મી. રોકની આવી કેહ જતની ડીકા નથી. ત્રીજા આસને માટે દ. ર. મા. પેહેલી આવૃત્તિમાં પણ કેઈ ડીકા નથી, અને પાંચમા આસનના સંબંધે, મી. મોદીને પણ કંઈ ખાસ કહેવાનું નથી. આસન ૬ માટેની ડીકા—છઠ્ઠા આસનમાં કાવ્યો માટે મી. શાહ લખે છે કે—આ યાદી હજી અપૂર્ણ છે. હયારામ-ભાઈએ ગુજરાતી, હિંદી, વ્રજ, ઉર્દુ, મરાઠી, પંજાબી, સંસ્કૃત, કારસી, કર્ણાટકી, પત્યાદી અનેક ભાષામાં ગ્રંથો રચ્યા છે (!) અને ગરબા, ગરબી, હંદ, પ્રબંધ, કવિતા, સારંગી, ફુલ, સોરઠા, ઘોળ વીગેરે નાના મહોટાં મળી-ઢાઢથી એ લાખ પંદરા રચ્યા છે (!!!) એમ કહેવાય છે. મહોટા ભાગ ગુજરાતીમાં અને વ્રજ (હિંદી)માં લખાયો છે.

માહારી પોતાની ડીકા—હવે દ. ર. મા. ભાગ ૧ ના પાના ૩૦ ક થી ૩૦ જ સુધીની, કાવ્યોની યાદી જોતાં, એકંદરે કાવ્યો-પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ તમામની મહારી ગણતરી ૩૨૦ આવે છે. ૨૦૮ નહીં. પણ એ કે જ કેહ પત્રક દાયમનું સમજવાનું નથી. કેમકે બારીક તપાસથી જોતા, કવિનાં કેટલાંક કાવ્યોના પેટા વિભાગ-એટલે કે પ્રકરણોનાં હિંદીગ-મથાળાં ને, કવિના વખાણનારાઓએ, મનમોજથી, જુદાજ કાવ્યો તરીકે, જનસમજને જોળખાવી આપ્યા છે. જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૧ પાનું ૩૦ જ થી ૩૦ જ સુધી. આહાવાં કાવ્યોની, વળિ પાછી કમી જરતી કરવામાં આવે, તો કાવ્યોની યાદી, કે પત્રકમાં ભતાવેલા નબરો ફરી ભય-એમાં શક નથી. પણ એ ધુમવાડાનો ઉઠલ, હાલને હાલ, કેરી લેવાની ખાસ જરૂર જણાતી નથી

પુરવણી તથા પત્રક-કવિ દયારામનાં કેટલાંક અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોનું-શુદ્ધી દ. ર. મા. ભાગ ૧ પાંચ ૩૦૯
અનુક્રમ નંબર ૭૩ આ-જેની આ વિગતવાર તપસીસ છે.

ક્રમિક સંખ્યા	ક્રમિક સંખ્યા	કાવ્યનું નામ.	કવિતાની શરૂ થતી અથવા પહેલી લીટી.	ભાષા.	રાગ.	કવિતાનો વર્ગ.	પ્રાસ નોંધ.
૧	અ	૦	અમો પ્રેમે પચેલા રે, પ્રેમે પચેલાં, વજવાસી રે, ઉર્જવજોગ શું કરીયે ? અકલ ગતી હરીની કાઈ ના કળે રે. અનેક ભક્તનાં કામકર્મ્યા પ્રભુ ભક્તવત્સલ તમે કહાવો અપેલો હમસે ભક્ત કહાયો. અજહું ન આપે પ્યારે રે, આલિ ! અજહું ન આપેરી અલગેલી ચલી અપનો પિયુછ મનાય. અમ કા ઉપાય કહી ગુર ! નહ સુત ના રહે અલિ ! કો સુખન ગભર ! મેરી ગલિયાં આપા વે. અપને પિયસોં ક્યો ન જોયે બહાવરી ? આજરે આનંદ સોપિ ! મુને મોહનછ મળિયા આવ્યો વસંત વિલાસ ભયો, થઈ આનંદની હેલી અલિ ! અજહું ન આપો ની મદન મોહન આનંદકા અલગેલાં મેહિબ્રમ મેરા હે. આલિ ! કેસે જાઉં રે લારનકું મહે પનિયાં. આશય ગૂઢ તિહારો અતિ ગિરિધર. દાસનકે તાસ યારે ઉમા રોહિને અલગેલકરે, બહાલા કહું તમને એકવાત	ગુજરાતી " હિંદી " " " " " ગુજરાતી હિંદી " " " "	કાલિંગડો ગરબો ગુજરી (કે) લેરવ ગિહાગ માલકોશ સોરઠ " પદ " પ્રભાત આશાવરી-હોરી માલકોશ રખતો-ગઝલ આશાવરી-હોરી પદ ગરબો	પ્રેમભક્તિ ઉપદેશ ભક્તિ-પ્રાર્થના અંગાર " " " " " " પ્રેમભક્તિ અંગાર ભક્તિ અંગાર	
૨	આ	૦	માનલીલા.				
૩	અ	૦	માનલીલા.				
૪	અ	૦	માનલીલા.				
૫	અ	૦	માનલીલા.				
૬	અ	૦	માનલીલા.				
૭	અ	૦	માનલીલા.				
૮	અ	૦	માનલીલા.				
૯	અ	૦	માનલીલા.				
૧૦	અ	૦	માનલીલા.				
૧૧	અ	૦	માનલીલા.				
૧૨	અ	૦	માનલીલા.				
૧૩	અ	૦	માનલીલા.				
૧૪	અ	૦	માનલીલા.				
૧૫	અ	૦	માનલીલા.				
૧૬	અ	૦	માનલીલા.				

[illegible]

૨૮	માનવીલા.	કહોએ જો કહુ. સોહિ ભલી, હમારે કૃષ્ણ પ્યારે !	”	પદ	ભક્તિ	
૨૯	”	કૃષ્ણ પ્યારેજી, ન મિયારો નેનકે તારે.	”	વસંત કાશી.	કુંગાર	
૩૦	”	કહી અમતો નહિ માનું, જિયાડી મહેન્નની.	”	ફરબો	ભક્તિ	
૩૧	”	કરનાકે સિંધુ ! કરો કૃપા કિની મોહિ ભારી	ગુજરાતી	ગરબી	કુંગાર	
૩૨	”	કામલુગારે કામલુ કીધું રે, હો કામલુગારે બંસીમાં	”	લેરવ ગુર્જરી	”	
૩૩	”	કામલુગારી હારી વાંસળી, કામલુ કીધું છે ભારી	”	પદ	”	
	”	કયાંથી મળો છો ! એ ! અલગેલાછ કરી ?	”	કાલિંગડો	”	દ. ર. મા. ભાગ
	”	કાળજ કાર્યુ રે, ચિતકું ચોરું તે કહોને કહીએ,	”	ધનાશ્રી	ભક્તિ-પ્રા-	૧ પત્રક સમાનં-
૩૪	”	ઉદ્ધવ ! હલ છબીલે.	”	પ્રભાત	ર્થના	૮૬ થી આ કવી-
૩૫	”	કૃપા ફલિ કરો કૃપાનાથ ! ઉપાય બીજો નથી,	”	ગિહ્યાગ આશાવ-	ઉપદેશ	તા દાખલ છે
૩૬	”	ત્તહારો નિજ બળે થહો હાથ, ઉપાય બીજો નથી	”	રી, દેવગાંધાર, કે	”	માટે નંબર આ-
	”	શ્રીકૃષ્ણ સમરણ વિના, સરવ વસતુ વથા	”	રામકૃષ્ણ		બો નથી.
	”	શ્રી કૃષ્ણ કહણીની ઝેજ નિશાંની.	”	ભરવી	ભક્તિ	
૩૭	”	શ્રી કૃષ્ણ: શરણું મમ, શ્રી કૃષ્ણ: શરણું મમ.	”	રામકૃષ્ણ	”	
૩૮	”	કૃષ્ણ પાણે સુતે કાંઈ ગમતું રણે.	ગુજરાતી	પદ	ઉપદેશ	
૩૯	”	શ્રી કૃષ્ણનામ ચિંતામણી, ચિત કળદાયક.	”	રાગ દેશી	”	
૪૦	”	કૃપાદ્રષ્ટિ શ્રીકૃષ્ણ કરે ત્યારે, અવળું તે સવળું થાય.	”	ખટ રાગ	મનબોધ	
૪૧	”	કૃષ્ણ બળે, કૃષ્ણ સુણો, કૃષ્ણ કહો પ્રાણી.	”	ગરબી		
૪૨	”	શ્રી કૃષ્ણ સરવતું સાર છે, માને તો મન ! શ્રી	”			
૪૩	”	કૃષ્ણ સરવતું.	”			
૪૪	”	શ્રી કૃષ્ણ તમારો દાસ થયો તેને, દ. ખદાયક નહી		ગુર્જરી (કે)	ભક્તિ	
	”	કામરે, આનંદ મંગળ થાય દોશ ગુણ અવળ		લેરવ.		
	”	સવળું હોય રે.				

[illegible]

૫૮	આ ગિરિધરલાલ હો ધની, કરો ચાહો સોહી, મહે આપડો; 'તુડો દીધો ડાશે હની-કરો	”	કાશી જંગલો (કે) પિરતો	અક્તિ પ્રાર્થના
૫૯	શ્રી ગિરિધારીલાલ, મહે બર દોજે.	”	બેરવી	”
૬૦	શ્રી ગિરિધરલાલ ધની હમારે.	”	સોરઠો (કે) ખ્યાલ	શ્રુંગાર
૬૧	ગિરધારીજી બુલાવે રે, ખારિ ચલ રે.	”	ખમાયતી કલ્યાણ	અંકિત
૬૨	ગિરિધારીજી આખડી સળકે છે છે છે.	મારવાડી	પદ	દ. ૨. મા બાગે
૬૩	શ્રી ગુરુદેવ! શ્રીમદ વલ્લભવર વાગધીશ! મહા પ્રભુ	શુભરાતી	છપો	૧. આ પત્ર નં.
૬૪	પુરુષોત્તમ!	”	પ્રર્મથ	૩૫૩ મે આ
૬૫	શ્રીગુરુ ગોવિંદા રે ગોવિંદા, પુરુષોત્તમ પરમાનંદા	”		કવિતા દાખલ છે
૬૬	શુભાનિદા તું પાધર પંથે જા.	શુભરાતી	ખમાયતી કાશી જંગલો-સોહણી, મિશ્રિત.	તેથી નંબર આ. પો નથી.
૬૭	શ્રી ગુરુ મહારા શોધ્યા રે, હું વાણીતર તહેનો,	”	પ્રભાત (કે) ઘોળ	શિક્ષા-વચન., નંબર ૨૬૫મે,
૬૮	રાજ તો શ્રી રણછોડજી રે, આશરો એ બેનો.	”	પદ	અન્યે કવિની
૬૯	શુનશી ચરચા કરકે હે રામ!	હિંદી	હોરીની બુમાર	અન્યે
૭૦	શુલાલ, ન ડાશે મેરે નંનમે ગિરિધારી.	”	પરજ	અન્યે
૭૧	શ્રી ગોવરધનધર શ્રી વલ્લભ લાડીલાજી.	શુભરાતી	પદ	અન્યે
૭૨	ગોફલ સંધારો ગોફલચંદ્ર.	”	અંકિત	અન્યે
૭૩	ગોરિ! ગેંદ ગલ એ કલપી હમારી.	હિંદી	અંકિત	અન્યે
૭૪	ગોવિંદા! તેરી નેનાં લાગી રે.	”	અંકિત	અન્યે

શ્રી ગોવંદધનવાસી સાંવરો, લાલા! તુમ બિન રે હો!
 શ્રીજી! તુમ બિના રહ્યો ના જન્ય હો, યજ્ઞરાજ
 લડેતો લાડિસો.
 ધણો ધૈર્યવાણો બહુ બળજી, અતિ અકળામણ થાય રે ગુજરાતી
 ધનસ્થામ, રૂણે ધનસ્થામ, શુધ્ધ આવે મોકું.
 ધરબળજી રહ્યો મારી બહેનાં, સુંદરિ! કાદિબલાવે નેનો
 ઘેરી જુમનોએ બજ રહી બાંસરી.
 ચરણ ત્હારા વિશે, જનમ જનમ સદા.
 ચક્ષુ ગોરિ! ધનસ્થામ બોલાવે.
 ચક્ષો હારિ જેલન જઇએ રે.
 ચાંદલિયા રે ચાલિય માં અતિ જાતાવળો.
 ચિંતા ના કર કાલ વાતની રે, છ શિર શ્રીજી
 સરખા સ્વામી;
 ચિતકે ચોર્યું મહારા રાજ! કયમ કરીએ?
 છબી આજડી દેખો, બને હો પિયા?
 છાટી હે જી, છોડો મોકું, છેલ હો રસિયા!
 જ્યતિ શ્રી દેવ, કથવ, કૃપાસિંહ.
 હિરે હે જી બને રે રે હો મદન ગોપાલ, ભણ સો
 ભદ્ર; અળ જોર નહી.
 બને દો મનસોહન! પનિયા.
 જ્યાંકે શેષ ગાવે, પ્રકૃતિ પુરુષ ગાવે.
 જિવ! તું તો સદાએ સમર્થ રાખ રે, અચ્ચા-
 નક જાવું થાશે.
 જિયાડી ન જાંનત તુમ બિના કાઇ.

ગોદી
 હોરવ
 સોરઠ-ગલ્હાર
 આશાવરી
 લેરનીની હોરી
 રામકળી
 પદ
 વસંત-હોરી
 ગરબી
 આશાવરી, બી-
 લાવર, રામચી,
 પ્રભાત (કે) ઘોળ.
 પદ
 કાલિંગડો
 મોહણી
 પદ
 - કમરી
 દાદરો-ત્રિતાલ
 બિલાવર
 સોરઠ
 લેરની

ભક્તિ
 પ્રેમભક્તિ
 નીતીશિક્ષા
 સુંદર-કાવ્ય
 ભક્તિ
 શ્રંગાર
 " "
 મનમોહ
 શ્રંગાર
 " "
 ભક્તિપ્રાર્થના
 શ્રંગાર
 ભક્તિ
 મનમોહ
 પ્રાર્થના

આ કવિતા દ. ર.
 મા. ભા. ૧ માં
 આવી ગઇ છે માટે
 નં. આપ્યો નથી.
 જુઓ! પાનું ૨૭માં
 " " જુઓ! નં.
 ૧૬૯ એ પત્રક.
 દ. ર. મા. ભાગ
 ૧ એ પત્રકમાં
 નં. ૧૬૦ માં
 આ કવિતા દાખલ
 છે તેથી નં. ૧૬૧
 આપ્યો નથી.

૮૮	જિજ્ઞાસી એ જાની, કહી અગતો ન આવું- બુગવ રસ હોરી છે, દંપત રસ હોરી છે, બે બેએ હે બેગન મદમાતે, સંગ સખીન સખા હોરી, જેનું પ્રથમ ફરે હરિસમ્રાજી, તેણે હરિસમ્રાજી. જેને દ્રઢ વિશ્વાસ નામહરી, તેને કશું. જે તારવા તમારે હોરી, તે ના કશો બૂરો છે. જેનિયાની પીડી છે, મુંને રાજ ! કાંઈ સંતાપો છો. જેડી ફરે કહું છે, હરીજન સર્વ પ્રતી. જે હરિચરન સરોજ બિમુખ છે. તમારે બરોસે છે, હું તો બાધી રાત જગી છે. તરફો આતક સ્વાતિ વિશુ. હોરી પ્રેમભક્તિ અથા આપ મુંને ફરનજી. હોરે જાવું છે જાવું જરૂર છે, જિવ વું શું સતો ? હોરે માથે મરણનો ભય છે, જિવ વું શું સતો ? તિન બરન ગુરૂ મિત્ર તહુ કા ? જો હરિ બિમુખા હિંદી તિહારે શરન મે તો આશો રી, શી રવાજી ! વું તો જાણી લેજો કાંઈ થાય, ઘઠ્ઠા ઘઠ્ઠરની રે ગુજરાતી વુંમસે વુંમ ગિરિધારીલાલ લાલ. વુંજપેર શિદા, વું ના માનત રંગીણી રાધે ! વુંમસે ન કાંઈ ફેપાણ સહિબજી, વુંમસે હો વુંમ- તે હરિહર વિસર્જી, હું ફેનક્ષી ! તે ધન્ય જોતે ભક્તિ મળી છે, કહે સંભવે તેવું ફરી દુખાડે, કે તેરે લિયે લાગ્યો ચુંદરિયા	” ” ગુજરાતી ” ” ” હિંદી ગુજરાતી ” ” ” હિંદી ” ” ગુજરાતી ” હિંદી	હોરી-કાશી આસાવરીની બુમાર ભેરવી રામગી સોરઠ-મલહાર પદ લિહાગ રામકળી કે પંચમ પદ સિંધુવે ગિલાવર રામકળી પદ કલ્યાણ ખમાયતી ખ્યાલ ભેરવી કાશી ” કરઓ	અંગાર ” ઉપદેશ અકિતપ્રાચીના અંગાર શિક્ષા વચન ઉપદેશ અંગાર અવધોકત અકિતપ્રાચીના ઉપદેશ તીર્થસ્તુતિ ઉપદેશ અકિત અંગાર અકિત ઉપદેશ ” અંગાર	૬ ર. મા. ભાગ ૨ માં આ કવિતા આવી ગઇ છે. માટે નંબર આપ્યો નથી
----	--	---	---	---	--

ત

૮૮
૮૯
૯૦
૯૧
૯૨
૯૩
૯૪
૯૫
૯૬
૯૭
૯૮
૯૯
૧૦૦
x
૧૦૧
૧૦૨
૧૦૩
૧૦૪
૧૦૫
૧૦૬

ક્ર	થાળવું પદ	આંહાં લગી રે જોરા આવો રે અન્નભક્ષાણ, હારિગુજરાતી	ધોળ	દેવને રેવેલ
૧૦૫	૦	આંહાં લગી રે જોરા આવો રે અન્નભક્ષાણ, હારિગુજરાતી	સોહણી	આત્મજીવનનો
૧૧૦	૦	આંહાં મનકામાં ઘણું બાવો રે અન્નભક્ષાણ	ભૈરવ-આશા-વરી (કે) ગુજરી પદ	મુશારો-કટાક્ષ દર્શીપીઠિત પ્રા-ર્થના
૧૧૧	૦	હું લોક વખાણે, હારદ હરિ જાણે, રે હરિ જાણે	કવિત રખતો-મગજ	ગણપતિસ્તુતિ પરચુરણ કાન્દ. ૨- મા. ભાગ ૧ પત્રક ૪ નંબર ૨૬૨ માં આ કવિતા હાખલ છે તેથી નંબર આપ્યો નથી.
૧૧૨	૦	કુસકુ દુઃખથી મુકાયો મુંતે પ્રભુ! સમ્રથ શ્રીજી રવામી રે.	ગરબી	કૃતનજન્મ
૧૧૩	૦	કુંડલાણી કુ અમંજતો ને સહાય બાળે વેશ. દેખકે બિલાકુ જેમે, નારદની પ્રતીતિ હોત.	કાપી જંગલો	આખ્યાન ઉપદેશ
૧૧૪	૦	દુખો દુખો વ મેરી અબિયાંક કયા વાન પરી-દુખે જિત તિ મોહિક સાવરી સુરત દર સરેરી	કુમરી ધનાશ્રી	અકિતપ્રાર્થના આત્મપરિતાપની કવિતા
૧૧૫	૦	ધન્ય આજમી આંધારી રાત, કે બાદરવા વહી રે લોલ ધન્ય મયુરો ધન્ય ગોકુળ ગામ, કે ધન્ય, જુગતા નહી રે લોલ. નહી કદ હરિમિશ્રાસ, તાકું હરિદાસ ન કહીયે નાથ રમી આપકી હોષ સો હોષ.	પદ ગરબી	ઉપદેશ
૧૧૬	૦	ના કરવેકી દેરી કરતકું.	ગુજરી (કે) ભૈરવ	"
૧૧૭	૦	નાથ પુકારત હોયો, અમ મેં નાથ પુકારત. નિજો સર્વજુ સિદ્ધાંત સત્સંગ છો જી હો, સજ્જન! સર્વજુ સિદ્ધાંત નિજ જન અહિત થકે નહીં દરિ હરિ, પૂર્ત દીસે કદી અવળું રે,		

આંહાં કવિતા કવિની ન હોય બીજાની હશે દયારામે કદી કૃતનભક્ષિન શિવાય બીજું ગાયુંજ નથી. મારે ભુલ છે-તેમાં શક નથી.

૧૧૯	નિશદિન નામ રટન દર રસના	હિંદી	જંગલો કારી.	મનભોધ
૧૨૦	એવું સુતો બળ સોસી બંસી, બળ બળ રે	"	લાવણી	પરચુરણકાવ્ય
૧૨૧	તેને સોહનકરી; સુન ગોપી. ...	"	હિંદી, ખ્યાલકુમરી	ઝુંગાર
૧૨૨	તેને બાન મત આરે લાલ, હું મરી રે.	"	ખ્યાલ	"
૧૨૩	તેને એ ચિત દી ચોરિયાં, કીને સિખલામયાં ?	"	કલ્યાણી	ઝેમભક્તિ
૧૨૪	નંદલાલ રે, ખુની તેરે નેનાંતે મારી માલિ	"	ભેરવી	ઝુંગાર
૧૨૫	નંદક નંદમ બિના રહો નહીં બન.	"	પદ	ભક્તિ
૧૨૬	જોજી મંદ દે છેલા યાર ! સેંહી જીલ લગી	પંજાબી	રાગ લાવણીને	પ્રાર્થના
૧૨૭	પરમ દયાસગર મહાસમય આ ગિરિવરધારી	ગુજરાતી	પંચમ કે રામકળી	ભક્તિ
૧૨૮	પ્રભુ ! તમે મહિટા, માટે કહી ચક્ર ન કાજ રે	"	રામકળી	પ્રાર્થના
૧૨૯	પ્રગટ સુખ માણું, હું ધ્યાને ન હરખું.	"	સારંગ	ભક્તિ
૧૩૦	પ્રભુજી કહો શું કરિયો રે, સહુ વાતે સંતાપ.	"	પદ	ઉપદેશ
૧૩૧	પ્રભુ ના બળ્યા હોરે, અલ્યા પ્રાણી ! આ શું કર્યું ?	હિંદી	રિકતો	ભક્તિ
૧૩૨	પ્રગટ પૂરતે જલમ ...	"	પદ	ઝુંગાર
૧૩૩	જો પ્યારીજી ! જોડલું પું મહારૂં કરું માન.	ગુજરાતી	જંગલો	ભક્તિ
૧૩૪	આરિ અલ રે, ગિરિધારિજી જોલાવે.	હિંદી	ખમાયવી ખ્યાલ	ઝુંગાર
૧૩૫	હો પ્યારે નરખર ! બડિયાં ગહો મોરી રે.	"	પદ	"
૧૩૬	પિયા રે ! યાસોં ક્યો નહીં સોસો ?	"	ખમાયવી હોરી	"
૧૩૭	પ્રિતમ નહીં પાયે, હુંદત સકલ બન.	"	કુપદ-બિહાગ	"
૧૩૮	પિયા બિના સુતો લાગે છે અજ્ઞેશ.	ગુજરાતી	સોરઠ	ઉપદેશ
૧૩૯	પ્રેમરસ તે પિયે રે, જેમાં અતિ અચૂજપણું.	હિંદી	કારી	મનભોધ
૧૪૦	પ્રેમકંદમે કંદ ગયોરી, બિયા પ્રેમકંદમે.	"	ધનાશ્રી, ગોડીની	ઝેમભક્તિ
૧૪૧	અજપતિ છોટા, મેરા મન હર લીનો.	હિંદી	હુમરી	
			પદ	

[illegible]

૧૫૯
૧૬૦
૧૬૧
૧૬૨
૧૬૩
૧૬૪
૧૬૫
૧૬૬
૧૬૭
૧૬૮
૧૬૯
૧૭૦
૧૭૧
૧૭૨
૧૭૩
૧૭૪
૧૭૫
x
૧૭૬

મન ! નિન્નો કરી એક, ભરેસો શીલરિતો કદ ધારો, ગુજરાતી
મન તો મિન્નો મનગોલન છેકમે.
મહારા પાણિનિન નંદલાલ ! પિયુલ.
મારો તોયે નિન્નો સુણો સંતરે, એ સાચું રે.
મહારા પ્રીનમલ ! છો આગિરિવરધર ધારી.
માળા તિલકછાપ હરી બહાંતે વ્યુઠો જગ પુખ્તપરે,
દંભી મન તદખીવહાના બળે, હાર પણ્ય એવી થાય રે
મહાકૃતિન ચોરી લીધું રે કાનુકા ! મહાઈ મન
હરિ તે લીધું રે, જુજ લાડીલા !
માળી વ્યાલ્યા છે કલ્યાણમાં રે.
હિલ્લ મારી મારી મોહના ! તેરે તેનનને.
માણ બહરા બરખત, જિય મેરો તરસત.
મારી મોહિ નંદલાલ ! ખુંની તેરી તેનનને,
મોઝે બાળાલા કોણી મોઝે વ્યાલા ?
મિથયા મન અભિમાન, જીવ કર કયું ન; વિચાર. ગુજરાતી
પુતે જુજલાડિલા તે બહુ વ્યાલો લાગે,
પુતે ત્હારી આંમલડીની અણિયો હર વાગે;
જીરખ ! એક માથાકટ, ગા હરીરે હરી,
સમજ સમજ હૈયાકટ, ગા હરી.
મં અબતો બહુ નિહારી, છિલા ગિરિધારી.
મેરો મન માલો મનસોહના ! પીર કાસે કહું ? પીર
મેરે મનસોહનલાલ ! મહુપુરીમે બસે

મેરે માહાપુલુકો શરનબલ એક છે.

* દ. ર. મા. ભાગ

પદ
ભેરની
ગિહાગ
રામગી
પદ
ગુજરી લોરન(ક)
કાલિ ગડો
હવારી-કલ્યાણ
મિત્રિન.
પદ
જુમરી, જંગલો
સોરક-મલ્હાર
હારી
પદ
કારી, કલ્યાણ
મિત્રીત
કારી.
પદ
કાલિ ગડો
કમરિ-આલ
કાદરાનો
સોરક
નથી.

મનગોલ
ગુંગાર
ભક્તિ
ઉપદેશ
ગુંગાર
"
"
"
ગ્રેમભક્તિ
મનગોલ
ગુંગાર-ભક્ત
ઉપદેશ
ગુંગાર-ભક્તિ
ગુંગાર
ભક્ત
"
"

દ ર. મા. ભાગ
૨ મકરણ ર પાત
૮ પદની કવિતા
તેજ આ કવિતા
લાગે છે.

શોચો શિઃ શાંભો ! લાની સરવને ભૂચાવે.	"	સારંગ	"	અ
શ્રીમદ રાધિકા શ્રીકૃષ્ણ વરુણ એક છે બે.	"	ગરબી	"	અ
શ્રીજી ! તમને કયું ન કહેવાય, લીલાં અટપડી	"	ધનાશ્રી મેવાડો	"	અ
શ્રીજી ! સુણો 'મુજ વીનતી, ધણો દુઃખી છું.	"	રિક્તો	"	અ
શ્રીજી ! શ્રીમુખે કહે હું માહારો, તે જન સન	ગુજરાતી	પદ કાલિંગડો	અકિતપ્રાર્થના	અ
શિરોમણી, સદા પ્રાણજિવન હું છું ત્યારો રે,	"	પદ	ઉપદેશ	અ
શ્રી ગોપીજન વલ્લભ.	મરાઠી	"	અજન	અ
સમ ગુલે સ્વરૂપે સધ, જપ સખ્યા પ્રમાણ	ગુજરાતી	"	ઉપદેશ	અ
સર્વ કામ છોડીને પરથમ શ્રીચરણોત્તરને બળ્યે જી	"	આશાવરી	"	અ
સન્મુખ નેત્રે શ્રીહરિ, ધન્ય તે સુખવંતા	"	પ્રભાત, મિલાવર	"	અ
(અથવા "ગુણવંતા")	"	મિશ્રીત રામત્રી	અંગાર	અ
સદ્યુલ્લી સ્યામા રે, સ્યામા રે, સામળ વચન મહાકે	"	વસંત કાશી	રનાનવિધિ	અ
સજની યાગે રે નકામજો.	"	ગરબી	ઉપદેશ	અ
સદસંગ ચાકી. કલયે દામ ન થાય-તે અમ્હો થાય	"	પદ	"	અ
સખરી સ્વામિની શ્રી હરિમન્હા.	હિંદી	કાંકાનરો	અજન	અ
સદા અમિત, અનિત, કાકાડકે રાજ રાજેન્દ્ર	"	મિલાવર	ઉપદેશ	અ
સર્વોપગીધામ હમારા હૈ જલ્દાણેનતનદવર ખારો રે	"	સોરઠ	અંગાર	અ
સખડો શિખર બનાગો હે, રહ્યો બડેકા ગાયો હે	"	સારંગ	ઉપદેશ	અ
સદન જાતરે મોહિ કિત લ્યાર.	"	કરણા કે ધનાશી	"	અ
આ સામળિયા સાયે મહારો તેહ લાગો રે.	ગુજરાતી	ધનાશી	અકિત	અ
સામળ સહિયરે ! મહારી ગુંજની એક ગોઠ.	"	પદ	ઉપદેશ	અ
સાચા ભકતહરિ ! નિજે નિર્મળ હોય જદપી સંસારી,	"	લલિત કે કા-	અંગાર	અ
તેને અધ ના અડે, સદા સર્વદાહૃદય પ્રગટ ગિરિધારી	"	લિંગડો	ઉપદેશ	અ
સામળિયા ! સખલ્યા રે, સખલ્યા રહેજો.	ગુજરાતી	વસંત કાશી	અંગાર	અ
સિરગંતો લાલ કેટો ધરતા હે, ગુમાનિડા હું.	હિંદી	પદ	રહુલાણી વિષે	અ

અ પત્રક નંબર ૫૭૪માં દાખલ છે તેથી નંબર આપ્યો નથી.

આ કવિતા દ. ર. મા. ભા. ૨ માં આવી ગયું છે મોટે નં. આપ્યો નથી.

અંગાર રહુલાણી વિષે

અંગાર રહુલાણી વિષે

અંગાર રહુલાણી વિષે

અંગાર રહુલાણી વિષે

અંગાર રહુલાણી વિષે

અંગાર રહુલાણી વિષે

અંગાર રહુલાણી વિષે

અંગાર રહુલાણી વિષે

૨૩૧	ઝુમર સો કૃત્તનાવાવ બરસે.	ગુજરાતી	પદ	પરિચયો	ઉપદેશ
૨૩૨	સુંઝો વિતનામ છિ રે, પશુ તે તેને-જનો.	"	રામચી	પ્રભુ પ્રાર્થના	ઉપદેશ
૨૩૩	હરિભજન થયો, છોડા હોય તે, સોથી મ્હોડા થાય.	"	સલિત, બિલાવર,	"	"
૨૩૪	હરિભજન કર વ્હેલો પ્રાણી ! જનમ જનમ છિ જ્યોતે રે.	"	ગુર્જરી (કે) હોરવ	"	"
૨૩૫	હરિનામ બહું, નિરબો નિરમળ, લેતાં લાગે મીઠું.	"	ગરબી, લલીત	"	"
૨૩૬	શ્રી હરિ બહાલા જોને, કહિયે સાહેબી મ્હારી.	"	પદ	"	"
૨૩૭	હરીનામનું નાવ ઝહીને. ભવસાગર પાર ઉતરની રે	"	ભેરવ (કે) ગુર્જરી	ભક્તિપ્રાર્થના	"
૨૩૮	હરિ ! ક્યારે યુને સાચો સંત કરશે રે ?	"	રામકોશ	"	"
૨૩૯	હરણ ! હૃદય વિચારો રે, યુજને તારો.	"	સારંગ	ઉપદેશ	"
૨૪૦	હરિ ભજન વિશે, અંતરાય બહુ પાડે દેવ, અદેવા.	"	પદ	"	"
૨૪૧	હરિ પ્રસન્ન થયાની રીત, સુંઝો કહુ શાસ્ત્રના વચનવડે	"	અરવો	"	"
૨૪૨	હરિ યુને ક્યારે સાચો સંત કરશે રે ? પ્રભુજી યુને	"	રામકોશ (કે) મા-	ભક્તિપ્રાર્થના	આ કવિતા નંબર
૨૪૩	ક્યારે સાચો સત કરશે રે, હરિ યુને ક્યારે.	હિંદી	લકોશ (કે) હોરવ	ઉપદેશ	૨૩૫ થી ૨૪૫
૨૪૪	શ્રીહરિ ચાહે સોય કહે, સર્વથર સર્વાર્થમા.	"	પરજ	મનસંકલ્પ	છે તેજ છિ તેથી
૨૪૫	હરીકા નામ જપુંગાવે, તન મન નહિં તપુંગા વે	"	પદ સોહણી	ઉપદેશ	નંબર આપ્યો
૨૪૬	હરીશરન જાયકે, હું હરીનામ ગાયકો, કલિમે ના	"	રિક્તો-ગાઝલ	"	"
૨૪૭	જ્યોર સાધન; શુકકે શિર નમાય લો. હરી શરન	હિંદી	રાગ સમયાનુસાર	ભક્તિપ્રાર્થના	"
૨૪૮	હરિ ! તુંમ તારો, સોહિ તરે, સાધન ધરમ.	ગુજરાતી	કાશી	"	આત્મજીવન
૨૪૯	હાવાં બલબેલા રે, મ્હારા હૃદયમાં વસો.	ગુજરાતી	પદ	ના હસિારો	કવિ પોતાનીલોક
૨૫૦	હું વારી વારી સંસારિડા ઉપર, લોક પ્રત્યે તો	"	ધોળ	ભક્તિ	પ્રિયતાથી હર-
	મ્હારે લહેણું છેજી.	"	રાજયો	ઉપદેશ	પાછને જોશે છે.
	હું બલિહારી, તિલંગ કળદીપક, શ્રી લક્ષ્મણ	"			
	તાતને રે લોલ.	"			
	હેતે હરીરસ પિંજીએ. રાગ, રામ, રામ.	"			

भूतक क—कवि दयारामना—असिद्ध भूत असिद्ध—(नेहलां गणवामां आव्यां, ते तमाम) काव्योत्तु.
नभरवार वगिकद्वय.

[illegible]

અંતકાળનાં-

કલ્પનાનાં-

કથાનાં-

આરમ્ભનાં કાવ્યો-

કવિના ભવનને

સાથે થતાં કાવ્યો

૨૦૩-

નિકાનજવાળાં-૦

કુદમા રહિતે કહેલાં ૦

કવિની અભિલાષાનાં ૧૪૯-

સમના નકારનાં-૦ ૪૮-૪૨૮-૫૨૮-

પંડિતના ગર્વ ખં- (૫૭૦)-

કનકા-૦ ૬૧૭-

શોકસમાધાનનાં-૦

કૃષ્ણદિગારનાં-૦

અનંત ભોધનાં-૦

અસરકારક પ્રભુ

પ્રાર્થના-૬૬

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૭૦૧-૪૪૪-૧૭૧-૬૬૪-૭૪-૫૫

૭૪૨-૪૪૨-૭૦૨-૭૧૧-૭૦૧

૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧

૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧

૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧

૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧

૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧

૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧

૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧

૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧

૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧-૭૦૧

૧૭૨-૬૬૬ ૫૪ ૭૨

૧૭૧-૦૧૨-૦૧૨-૦૧૨-૦૧૨

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૧૭૧-૦૪૬-૭૪-૨૨-૭૧

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

૦

[illegible]

ਅਕਿਮਭਾਟਮਨਾ
ਆਪਾਂਤਰ ਨੇਵਾਂ-
ਮਨਸ਼ੋਖਨਾਂ-

ਰਸ਼ੁਭ ਕਾਘੋ-
ਲੀਸਾਨਾਂ-
ਵਰ੍ਯੋਨਨਾਂ-

ਵਿਵਾਹਨਾਂ-
ਵਿਰਭਵੇਫਨਾਨਾਂ-

੩੩- ੪੨-੮੩-	੦ ੦	੨੧੧-੨੧੫-੨੨੩-੨੪੬-	੨੧੧-੨੧੫-੨੨੩-੨੪੬-
੦ ੦	੦ ੦	੪੨-੪੫-੫੩-੬੬-੭੮- ੮੬-੯੧੭-੧੫੮-੧੫੮- ੧੭੧-	੪੨-੪੫-੫੩-੬੬-੭੮- ੮੬-੯੧੭-੧੫੮-੧੫੮- ੧੭੧-
੦ ੦	੦ ੦	੭੫- ੧੦੨-੧੦੫-੧੧੫-੧੨੮-੭੦- ੨੪੪- ੨੦੮-	੭੫- ੧੦੨-੧੦੫-੧੧੫-੧੨੮-੭੦- ੨੪੪- ੨੦੮-
੦ ੦	੦ ੦	(੨੦੮)-(੨੫੮)-੨੬੦- (੨੪੧)- ੦	(੨੦੮)-(੨੫੮)-੨੬੦- (੨੪੧)- ੦
੦ ੦	੦ ੦	੧੬੬ (੨੪੪)-(੨੪੪)	੧੬੬ (੨੪੪)-(੨੪੪)
੦ ੦	੦ ੦	੮੫ ਐ ੮੭-੧੩੧-੧੩੮-੧੪੨-੧੪੬- ੧੪੮-੧੬੩-੨੩੫-੨੩੭-੨੭੦-੨੮੧- ੨੮੬-੩੨੪-੩੩੩-੩੪੫-੩੫੬-੩੭੭- ੪੦੬-੪੦੭-੪੨੦-੪੨੬-੪੩੧-੪੩੫-	੮੫ ਐ ੮੭-੧੩੧-੧੩੮-੧੪੨-੧੪੬- ੧੪੮-੧੬੩-੨੩੫-੨੩੭-੨੭੦-੨੮੧- ੨੮੬-੩੨੪-੩੩੩-੩੪੫-੩੫੬-੩੭੭- ੪੦੬-੪੦੭-੪੨੦-੪੨੬-੪੩੧-੪੩੫-

ધાનદેશના જવાન-૨૩૭-
 ભૂંડરે કહેલી મ્હી-
 લના-
 અંગારી-
 મુંદર શું-

મુદત ૩૦ દિવસ

— ୨୫୯ —
ସ୍ୱପ୍ନାବଳୀ

[illegible]
$$(1994)-(2004)-$$

— 26 —

—622-02-76-76
876-046-62-02-76

સાહિત્યના-	(૧૪૧)-૨૦૫-	૨૭૩ અને ૩૩૩-૨૮૧-	૨૮૮-૨૮૮-	૦
સુફર અનેકર કાચો	(૨૬૦)-૨૭૧-૨૨૧-	૧૨૨-૧૪૨-૨૨૦-૨૮૫-	૧૨૨-૧૪૨-૨૨૦-૨૮૫-	૦
		૨૧૩-૨૬૨-	૨૧૩-૨૬૨-	૭૫-૧૮૫-
સંગીતના-	(૨૫૪)			૦
સંવાદના-	૮૬-૧૬૫-૧૬૬-	૧૬૬-૧૬૮-	૧૬૬-૧૬૮-	૦
છવિજન મહા-ભૂમીના-	૨૩૩-૨૮૪-૨૮૮-૩૧૬ અને ૧૮૮-૧૭૦-૩૧૩ અને ૩૩૨-	૧૪૫-૧૬૬-૨૫૬-૨૬૧-૩૦૩-૩૦૫-૩૧૨-૩૧૩ અને ૩૩૨-૩૧૫-૧૮૮ અને ૩૩૫-૩૩૨	૧૪૫-૧૬૬-૨૫૬-૨૬૧-૩૦૩-૩૦૫-૩૧૨-૩૧૩ અને ૩૩૨-૩૧૫-૧૮૮ અને ૩૩૫-૩૩૨	૧૪-૨૧-૪૮-૫૧-૬૭-૭૮-૮૯-૧૪૬-૨૫૪ થી ૨૫૭-
હિ.રિ.બેલનકાચો	૦	૩૨-૩૩-૧૨૦-૧૨૧-૧૨૫-૧૨૭-૨૬૬-૩૧૮-૩૩૭-૩૭૮-૪૮૬-૫૨૧-૫૫૧-૫૫૫-૬૮૮-૬૮૮-	૩૨-૩૩-૧૨૦-૧૨૧-૧૨૫-૧૨૭-૨૬૬-૩૧૮-૩૩૭-૩૭૮-૪૮૬-૫૨૧-૫૫૧-૫૫૫-૬૮૮-૬૮૮-	

(૧) આસન ચારની કાચોની-ક પત્રમાં જણાવેલી, હ ચાલીઓ દારો-માન નામજ જાણવામાં આવેલાં છે. અસલ કાચો જોયાં નથી. તેથી નામ વાંચીને કરેલા આ પત્રકના વર્ગિકરણમાં ભૂલ હોય, આ યોગ્ય લાગે તે હરો કરી લેવા વિનંતી છે. (૨) અસુક નામરને () કાસમાં સુકવાનો હેતુ જો છે કે, જો નામર જોશ્વાર અસુક મા આવી ગયેલા છે, અને તે પાછો આ વર્ગમાં પછો આવી શકે છે, તેથી કાસમાં બતાવેલો છે.

કવિ દયારામનાં જીવન જીવન જીવન ચરિત્રો
(૧) વર્ષોના

	કવિ નર્મ- દના કેહેવા મુજબ	રા. બા. કાટા- વાળાના કેહેવા મુજબ	ક. સૂ. દેસા- ના કેહેવા મુજબ	ત્રિ. જ. શેઠના કેહેવા મુજબ
૧ જન્મ	સં. ૧૮૩૩	૧૮૨૩	૧૮૨૩	૧૮૨૩
૨ વિવાહ	„ ૧૮૪૦	૧૮૨૮ કે ૧૮૪૩	૧૮૩૧	૧૮૩૦
૩ જનોઈ	„ ૧૮૪૧	૦	૧૮૩૧	૧૮૩૧
૪ પિતાનું મરણ	„ ૧૮૪૬ -૪૭	૦	૧૮૩૫	૧૮૩૬-૩૭
૫ માતૃ મૃત્યુ	„ ૧૮૪૮ -૪૯	૦	૧૮૩૬- ૩૭	૧૮૩૮-૩૯
૬ પેહેલી કવિતા	„ ૧૮૫૦	૦	૦	૧૮૪૦
૭ બ્રહ્મસંખ્યા અથવા કંઠી ખંધન	„ ૦	૦	૦	૧૮૪૫-૪૬
૮ વૈશવ ચયા	„ ૧૮૬૮ કે ૧૮૭૩	૧૮૪૮	૦	૧૮૪૮
૯ પેહેલી યાત્રા	„ ૧૮૪૯ -૫૦	૧૮૪૮ થી ૧૮૫૫	૧૮૪૪	૧૮૩૮-૪૦ થી ૧૮૪૩-૪૪
૧૦ માશીનું મરણ	„ ૦	૦	૦	૧૮૪૩-૪૪
૧૧ બીજી યાત્રા	„ ૦	૦	૦	૧૮૪૭ થી ૧૮૫૪
૧૨ ત્રીજી યાત્રા	„ ૦	૦	૦	૧૮૫૭-૫૮
૧૩ મેરબદ અથવા મન મર- બદ લીધી	„ ૦	૦	૧૮૫૮	૧૮૫૮
૧૪ પાટી મેરબદ	„ ૦	૦	૧૮૬૧	૧૮૬૧
૧૫ “પત્રલીલા” દાવ્ય રચ્યું	„ ૦	૦	૦	૧૮૬૨
૧૬ “વૃંદાવન વિલાસ” નો કટાવ લખ્યો	„ ૦	૦	૦	૦
૧૭ ચોથી યાત્રા	„ ૦	૦	૦	૧૮૬૨-૬૩
૧૮ ચાલોદથી ડભોઇમાં જાયને માટે આવીને વસ્યા	„ ૧૮૭૩ -૭૪ થી ૧૯૦૮	૧૮૭૭-૭૮	૦	૧૮૬૩ થી ૧૯૦૮
૧૯ “અન્નમીલ-આખ્યાન” લખ્યું	„ ૦	૦	૦	૦
૨૦ સ્વન્યાયનું પ્રથમ ઓળખાણ	„ ૧૮૬૫	૦	૧૮૭૮ કે ૧૮૮૩	૧૮૭૦-૭૧

વાંચતાં જણાઈ આવેલા તફાવતનું પત્રક.
તફાવતનું.

૬૬

જ. ક. મોદીના કેહેવા મુજબ	સાહિત્ય રતન મુજબ	છટી ગોપડી પ્રમાણે	ના પ. શાહના કેહેવા મુજબ	મહાગ અભિ- પ્રાય પ્રમાણે	રીમાર્ક.
૧૮૨૩	૧૮૨૩	૧૮૨૩	૧૮૩૩	૧૮૨૩	
૧૮૩૧	૦	૦	૧૮૪૧	૧૮૩૦	
૧૮૩૧	૦	૦	૧૮૪૧	૧૮૩૧	
૧૮૩૫	૧૮૩૫	૦	૧૮૪૩	૧૮૩૬	
૧૮૩૬-૩૭	૧૮૩૬- ૩૭	૦	૧૮૪૫	૧૮૩૮	
૦	૦	૦	૦	૦	
૦	૦	૦	૧૮૪૭	૧૮૪૫-૪૬	
૦	૦	૦	૧૮૪૭	૦	*રતનપાણનું કેહેલું કવિ તર્મદના જેવું છે.
૧૮૪૩-૪૪	૧૮૪૭ થી ૧૮૫૪	૦	૧૮૫૩ થી ૧૮૬૫†	૧૮૪૯-૪૦ થી ૧૮૪૩-૪૪	†ત્રણે યાત્રાઓ સંગી મણીને મી. શાહ આમ કેહે છે.
૧૮૪૪	૦	૦	૧૮૪૩-૪૪	૦	
૦	૦	૦	૧૮૪૭ થી ૫૪	૦	
૦	૦	૦	૧૮૬૫	૧૮૫૭-૫૮	
૧૮૫૮	૦	૦	૧૮૫૮	૧૮૫૮	
૧૮૬૧	૦	૦	૧૮૬૧	૧૮૬૧	
૦	૦	૦	૧૮૬૨	૧૮૬૨	
૧૮૫૮ કે ૧૮૬૧	૦	૦	૦	૧૮૬૧	
૦	૦	૦	૧૮૬૩	૦	
૦	૧૮૪૪	૦	૧૮૬૬	૧૮૫૫	
૦	૦	૦	૧૮૬૩	૧૮૬૩	
૧૮૭૧	૦	૦	૦	૧૮૭૦	

૨૧ "ધીમહી ભાગવત દશમસ્કંધે અનુક્રમશ્ચિન્ન" કાવ્ય લખ્યું	સં. ૦	૦	૦	૦
૨૨ સમરપણુ-લીધું	„ ૧૮૬૮ ૬ ૧૮૭૩	૦	૦	૧૮૫૮ ૩ ૧૮૬૩
૨૩ "ભક્તિપોષણ" કાવ્ય લખ્યું	„ ૧૮૭૩ —૭૪	૦	૦	૧૮૭૦
૨૪ "સતસૈયા" લખ્યું	„ ૦	૦	૦	૧૮૭૨
૨૫ "વરતુલક દીપિકા" કાવ્ય	„ ૦	૦	૦	૧૮૮૪
૨૬ ભાગવતાનુક્રમશ્ચિન્ન	„ ૦	૦	૦	૧૮૭૯
૨૭ "સારાવલિ" લખ્યું	„ ૦	૦	૦	૧૮૮૦
૨૮ કવિ ગુજરાતમાં બહુજ લોકપ્રિય થયાનું વર્ષ	„ ૧૮૮૨	૦	૦	૧૮૭૨
૨૯ "દક્ષિણવર્ણ" કાવ્ય લખ્યું	„ ૦	૦	૦	૧૮૮૪
૩૦ હમોદ મુઠી બહારજ નિકળી શક્યા નથી તે, વર્ષ	„ ૧૮૮૩ —૮૪	૦	૦	૧૮૭૩
૩૧ રતનખાસ રિસાઈ ગઈ	„ ૧૮૮૪	૦	૦	૧૮૮૮
૩૨ સુરતવાળા ચિમનલાલ નદલાલની પ્રથમ મુલાકાત	„ ૦	૦	૦	૦
૩૩ શ્રીનાથજીની જેઠી ઝાંખી	„ ૦	૦	૦	૧૮૮૭-૮૮
૩૪ ભગવતગીતા માહારમ્ય	„ ૦	૦	૦	૧૮૯૦
૩૫ રણછોડ જોશીનું પ્રથમ ગ્રાંથખાણું	„ ૧૮૯૩	૦	૦	૧૮૮૩
૩૬ આખર મદવાડ	„ ૦	૧૮૯૬ થી ૧૯૦૮	૦	૧૮૯૬ થી ૧૯૦૮
૩૭ કવિનું વસિયતનામું-વિલ-	„ ૦	૦	૦	૦
૩૮ આંખનું કાચુ થયું	૧૯૦૧-૦૨	૦	૦	૧૯૦૦ થી ૦૮
૩૯ અંધાપો	૧૯૦૬-૦૭	૦	૦	૧૯૦૬ થી ૧૯૦૮
૪૦ બેશુદ્ધિમાં રહ્યા	૧૯૦૮ માં છેલ્લું એક અઠવાડિયું	૦	૦	૧૯૦૮ માં છેલ્લું એક અઠવાડિયું
૪૧ કવિ દયારામનું મરણ	૧૯૦૮	૧૯૦૮	૦	૧૯૦૮

* કવિ નર્મદ લખે છે કે, દયારામ ૬૦ વર્ષના હતા ત્યારે રણછોડની
 ડું સંવત ૧૯૦૮ ખરોખર છે; કેમકે (૧) કવિ નર્મદ કહે છે કે, "દયારામ
 (૨) દયારામની મરણતિથી, કવિ નર્મદ

0	0	0	9230	9230
0	0	0	0	0
0	0	0	0	0
0	0	0	0	9232
0	0	0	0	9234
0	0	0	0	9236
0	0	0	0	9238
0	0	0	0	0
0	0	0	0	9240
9240-00	0	0	0	0
0	0	0	0	0
9244	0	0	0	9244
9249-11	0	0	9249-11	9249-11
0	0	0	0	9250
0	0	0	9253	0
0	0	0	9256	0
0	0	0	9259	9259
0	0	0	0	0
0	0	0	0	0
0	0	0	0	0
9260	9260	9260	9260	9260

કવિ દયારામનાં જીવં જીવં જીવન ચરિત્રો
(૨) નાંભોના

	કવિ નર્મદના કેહેવા મુજબ.	રા. બા. કાંટાના વાળાના કેહેવા મુજબ.	ઇ. સ્વ. દે. સાંઠના કેહેવા મુજબ.	ત્રિ. બ. એકના કેહેવા મુજબ.
૧ માતૃ નામ	રતનબાઈ	રતનબાઈ	રતનબાઈ	રતનબાઈ
૨ માતૃનું નામ	૦	૦	વિનયવરી	૦
૩ પતેનું નામ	૦	૦	ડાહી	ડાહી
૪ બાઈનું નામ	૦	૦	મણીશંકર	મણીશંકર
૫ કવિ દયારામની અટક	૦	૦	પંડ્યા	પંડ્યા
૬ જન્મભૂમી	આણંદ	આણંદ	આણંદ	આણંદ
૭ પેહેલી કવિતા*	દાશીની લાવણી	૦	૦	સાંઠનાં ભોપાળાંની લાવણી
૮ બીજી કવિતા	૦	૦	૦	"ગુરૂ મોટા ગુરૂ મોટા" એ પદ
૯ છેલ્લી કવિતાઓ	૦	૦	૦	૧ શરણ પડ્યો છું રે...અને ૨ દર્શન ધોની રે
૧૦ કવિ દયારામનું આયુષ્ય	૭૫	૦	૦	૮૫

* રણુઓદ જોશી કવિ નર્મદની પેઢેજ કહે છે; પણ "દાશીની કહે છે કે-" છેક -હાની, એટલે ૧૪ વરસની ઉંમરમાં, દયારામ લાવણીઓ ફૂં આ પદ તે કદાચ દ-મ-સં. ને રજૂ મે પાને 'હરી મોટા, હરિદાસા, બન બ હરિદાસા રે હરિદાસા'...એ બેમાંથી એક હશે.

વાંગતાં જણાઇ આવેલા તફાવતનું પત્રક
તફાવતનું.

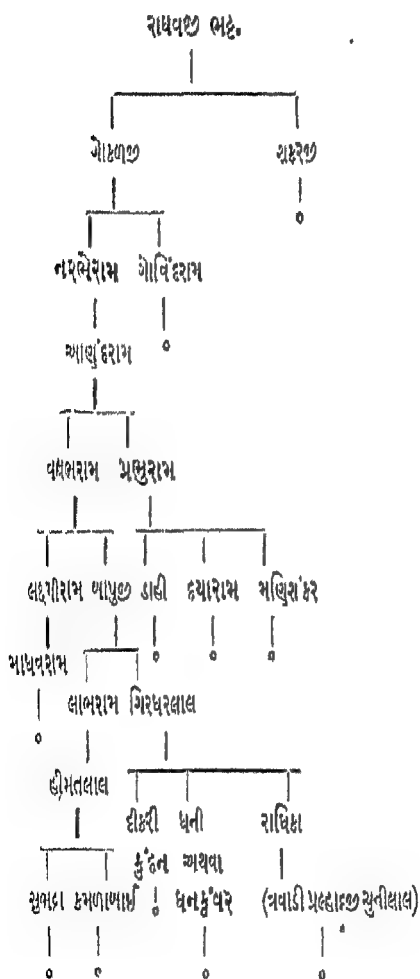
જ.દ. મોદીના કેહેવા મુજબ	સાહિત્ય રતનમુજબ	છઠ્ઠી ચોપડી પ્રમાણે	ના.પ શાહના કેહેવા મુજબ	મહારા અભિ- પ્રાય પ્રમાણે	રીમાર્ક.
૦	રતનયાત્રી	રતનયાત્રી	મહાલક્ષ્મી ઉદ્દેશ રાજકોર	૦	
ધનગવરી	૦	૦	દેવળા	૦	
ડાહી	૦	૦	મંગા	૦	
મણીશંકર	૦	૦	૦	૦	
પંડ્યા	પંડ્યા	૦	ભટ	પંડ્યા	
ચાણોદ	ચાણોદ	૦	ડભોધ	ચાણોદ	
૦	૦	૦	પદમંધ ગીતા	+	
૦	૦	૦	૦	૦	
૦	૦	૦	૦	૦	
૮૫	૮૫	૮૫	૭૬	૮૫	

આઠે કુવા ને નવ વાવડી-એ ગરબી.

લાવણી” એ કવિ દયારામની પહેલી કવિતા નહોત. કારણ કે, રા. શંકર
અને પદો બનાવતો હોતો.”

હરી મ્હોટા” એ લીટીથી શરૂ થાય છે, તે, અથવા તો “હરિદાસાજી

કવિ દયારામનું પેઢિનામુ-પિતા પરભુરામના પક્ષનું—

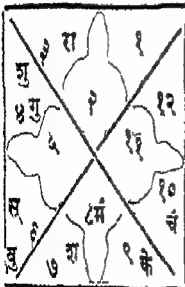
अवि दयारामना जन्माक्षरं, गणपति-स्मरणं कुर्या पठे, नीचे

प्रभाषे २।३ थाय छे

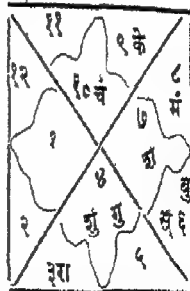
स्थिति श्रीमन्गुण विमर्माकं राज्य समयातित संवत् १८३३

आषाढादि संवत् १८३४ प्रवर्तमान्ये, नर्मदायाः उत्तर भागे, दक्षिणायन
गते श्रीसूर्ये, शरदस्तौ, शुभकारी भाद्रपद मासे, धवलपक्षे, ११,
जन्मतिथौ, भद्रासरे, श्रवण नक्षत्रे, मकरराशि स्थिते चन्द्रे, देवगणै,
वैश्यगणै, पद्ममादि दिने, श्रीसूर्योदयात् गत वटिका ४१ पलानि ६२
समये, अस्यां शुभग्रह निरीक्षते, कल्याणवति वेलायां, वैष्णवधर्म
परायण, साठोदरा नागरगृहस्थ विप्रजातौ, अवर्तक भट्ट प्रभुराम
नरभेराम गृहे, सौ० राजकोरकस्य दक्षिणकुले, पुत्ररत्न मज्जीजनत् ॥
तेन दयाराम इति श्रीमतां नामाभिधानं, लोकव्यवहारे प्रसिद्धम् ॥

अथ जन्म लग्नम्

अथ राशि लग्नम्

કવિ દયારામની અત્યાર મુઢીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી છબીઓ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ કવિ નર્મદ પાસેની મૂળ છબી, રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી M. A. L. L. B. રચિત “ Mile stones in ગુજરાતી literature ” નામના ઇંગ્રેજી પુસ્તકને પેઢેસે પાને છે.

૨ ગાદીતકિએ ખેશીને, તંબુરા સાથે ગાતા, દયારામનું ચિત્ર, રા. રા. નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ શાહે પ્રસિદ્ધ કરેલા “ ભક્તકવિશ્રી દયારામભાઈનું જીવન ચરિત્ર ”-એ નામના પુસ્તકના પેઢેલા પ્રકરણને શરૂ પાને છે.

૩ હાથમાં ચોપડી લે વાંચતા ઉભેલા, દયારામનું ચિત્ર, વ્યાસ પ્રાણ-શંકર વૈજનાથવાળા “ દયારામ કાવ્ય મુદ્રા ” નામના પુસ્તકને પેઢેસે પાને છે.

૪ એક ટેબલ ઉપર ખડિયો, કલમ, હસ્તલિખિત પુસ્તકનાં પાંતોને થોક, તંબુરા, નરમાં, વાંસળી અને ટપાલમાંથી આવેલા એક કવર સાથે ગોઠવેલું દયારામનું પત્રચતુ (ખસ્ટ) પુતળ, રા. રા. મુખનસૂ હરિલાલ ક્રુવકૃત “ વિદેહી સાક્ષરો ” નામના નહાના પુસ્તકમાં, કવિના સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્રના લેખની શરૂઆતમાં છે.

૫ કવિ નર્મદ પાસેનું મુળ ચિત્ર મેળવી, તે આધારે તૈયાર કરાવેલું Oil painting ચિત્ર-જે અમદાવાદ ગુ. વ. સો. ના પ્રેમાભાઈ હોલમાં મુકેલું છે; તે ઉપરથી લીધેલા ફોટો પ્લોકવાળી એક ચરમી છબી માટે-જુઓ “ કવિચર્યામાળા ”-પાનું ૯૬ સાથેનું ચિત્ર.

નરસિંહ મહેતા અને દયારામના મળતાપણા

તથા તદ્વાવતનું પત્રક.

(૧) મળતાપણું.

૧ આ બંને પ્રાચીન ગુજરાતના મહાકવિ હતા.

૨ બંને ઉંચી કોટીના વૈદ્ય ભક્તકવિ હતા.

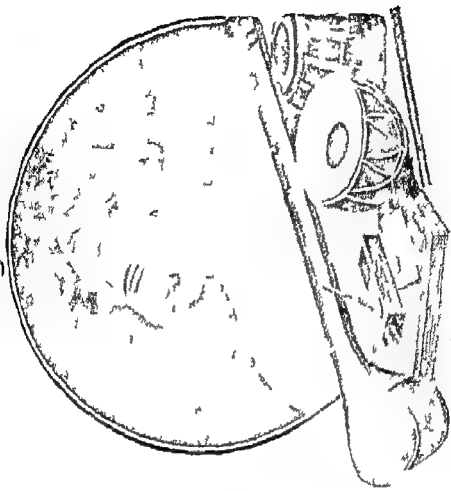
૩ જીવિતપર્યંત, લોક તેમને ખરા સ્વરૂપમાં જોળખી શક્યું નથી. સદા, તે લોકનિદ્રાથી હેરાન રહેતા.

૪ આ બંને કવિઓએ, એકદમ ન સમજાય એવી, વિદ્યારી-ગંગારી તા લખવામાં, પાછી રહાંતી રાખી નથી.

પરમભગવદી પૈત્રવ ભક્તકવિ ઓ નરસિંહ મહિતા

જ્ઞાનમન્દિર મુદ્રણાલય, અમદાવાદ

લોકપ્રિય વૈશ્ણવ ભક્તકવિ ઓ દયારામભાઈ.

૫ બન્ને દિર્ઘાયુષી હતા.

૬ બન્ને કવિયો, ગુજરાતમાં ઘણાજ લોકપ્રિય હતા. હાલ પણ, લોક તેમને પૂજ્યભાવથીજ, યાદ કરે છે.

(૨) તક્ષવત.

૧ નરસિંહ મહેતા-પરણેલા હતા.	દયારામ:-છંદગીપર્યંત કુંવારા હતા.
૨ „ ઘરકુકડી જીવન પ-સંદ કરતા.	„ ને દેશાટણનો ભારે શોખ હતો.
૩ „ રવરૂપવાન ન હતા.	„ બહુજ રૂપાળા હતા.
૪ „ સદા શાન્ત પ્રકૃતિના હતા.	„ ને આડંબર ને ટાપટીપબહુ ગમતાં.
૫ „ ની ધરવ્યવસ્થા સુધડ નહોતી.	„ ની, નાગર ગૃહસ્થને જાજે તેની, સુધડ તથા મનહર હતી.
૬ „ ને બાયડી છોકરાંની જંજળ વળગી હતી.	„ નો આધાર, માત્ર એકજ વિશ્વાસપાત્ર દાસીપર હતો.
૭ „ સંગીતમાં કુશળ નહોતા.	„ ને સંગીતનો ભારે શોખ હતો.
૮ „ પ્રાચીન ગુજરાતના આદિ કવિ, અને મહાન વૈશ્વવ હરિજન તરીકે પ્રખ્યાત છે.	„ પ્રાચીન ગુજરાતના અંતિમ મહાકવિ, અને મહાન વૈશ્વવ હરિજન તરીકે પ્રખ્યાત છે.
૯ „ પરણેલા છતાં, લોક-વ્યવહારમાં કુશળતા નહોતા બતાવતા.	„ કુંવારા છતાં, એટલા બધા પાવરધા જણાતા હતા, કે તેમનાં અનુભવ અને અ-વલોકન જોઈ, લોક તે પર દિદાક્ષિદા થઈ જ
૧૦ „ કાંઈક સિધ્ધિ, નિર-સાધી જીવન ગાળતા.	„ સદા ચંચળ અને લાગતા.

- ૧૧ નરસિંહ મહેતા પહેરવે, ચોરવે,
બોલવે ચાલવે, મુઘડ
નહોતા લાગતા.
- ૧૨ „ દિદાસી, દુનિયાંદારીના
બોમ તળે ચગદાયેલા
જેવા દેખાતા હતા.
- ૧૩ „ શાત-કોધરહિત, અને
ક્ષમાશુભધારી હતા.
- ૧૪ „ ની મનશક્તિ, છેવટ
મુખી, એક સરખીરીતે
તેજસ્વિ, રહી શકેલી
છે. એ આશ્ચર્ય જેવી
વાત છે !
- ૧૫ „ ને ભયંકર દરોં લાગુ
થયાં નહોતાં.
- ૧૬ „ ની જીંદગી, દળદર-
ભરી, કાંઈક દીનદશા-
માંજ સંતોષ માન-
નારી લાગે છે.
- ૧૭ „ દીન, અને દુનિયામાં
દયાયલા જેવા લા-
ગતા.
- દયારામ બહુ ટાપટિપિયા, સ્વચ્છ, અને
મધુરભાષી હતા; તેથી લોક
તેમને બેઠી જીત થઈ જતું.
- „ ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ
પુલપુલ પક્ષી જેવા, આ
નંદી રહેતા.
- „ વિવેકી, આનંદી છતાં
રહેજમાં હરખાઈ કે ચિ
ટાઈ જાય-તેવા હતા.
- „ ની સખળ શક્તિ, તેમના
તીખા સ્વભાવથી, વૃદ્ધાવ
સ્થાથી અને રોગ-પીડાથી
હેરાન થયેલી, કેવળ હૃદય
ભેદક પ્રભુપ્રાર્થના, અને
હરિનામ રટણમાંજ ધસાત
ધસાતી, વિરામ પામે છે
- દયારામે આજરી, અંધ, પરાધી
સ્થિતિ ભોગવી પોત
મારતાં દાહાડા પુ
કરેલા છે.
- દયારામની હાકડમાળવાળી, ખરચા
તોપણ ગૃહસ્થને જ
તેવી, હતી.
- „ અક્કડ, કક્કડ, દુનિયાતું દ
ત નહીં અંગીકાર કર-
-મનમોજી પુરુષ લા
હતા.

१५ दिवस : आ पुस्तक वधुमां वधु १५ दिवस
माटे राभी शकशे.

[illegible]

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ સંચાલિત
શ્રી ચી. મં. અંધાલય, નવરંગપુરા
અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૬

૪૬૧.૨ ૨૧૭

દયારા (દયા)

કંથાળી

દયારાજભાણા - દયારામ

૧૧/૧૧

૪૬૧.૨

દયારા (દયા)

કંથાળી

૨૧૭

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય

અમદાવાદ-૯